

รายงานฉบับสมบูรณ์

การหารูปแบบเชิงบูรณาการในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาช้างป่าในพื้นที่
อำเภอป่อไร่ และอำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

โดย

นายสุวิทย์ คงสงค์ และคณะ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การหารูปแบบเชิงบูรณาการในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาช้างป่าใน
พื้นที่ อำเภอบ่อไร่ และอำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด”

โดย

1. อาจารย์สุวิทย์	คงสงค์	หัวหน้าโครงการ
2. คุณพรชัย	คำนึ่ง	ทีมวิจัย
3. คุณวรพงษ์	ผ่องจิตร	ทีมวิจัย
4. อาจารย์วีระศักดิ์	ปรีक्षा	ทีมวิจัย
5. อาจารย์วิระ	ศรีมาลา	ทีมวิจัย
6. คุณจินดารัตน์	บำรุงวงศ์	ทีมวิจัย
7. คุณพิกิต	หนูแก้ว	ทีมวิจัย
8. คุณสุเมท	ตะเพียนทอง	ทีมวิจัย
9. คุณสมนึก	ศาลากิจ	ทีมวิจัย
10. ร.อ.สมนึก	แย้มละมัย	ทีมวิจัย
11. คุณอติสร	บำรุงญาติ	ทีมวิจัย
12. คุณปิยานี	เสนทอง	ทีมวิจัย

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บทคัดย่อ

โครงการ การหารูปแบบเชิงบูรณาการในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาข้างป่าในพื้นที่ อำเภอบ่อไร่ และอำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด ได้ดำเนินการวิจัยจนแล้วเสร็จกิจกรรมในช่วงที่ 2 เท่านั้น ซึ่งทีมวิจัยติดปัญหาบางประการ จึงไม่สามารถดำเนินการต่อให้แล้วเสร็จตามแผนที่กำหนดไว้ในโครงการได้ อย่างไรก็ตาม ทีมวิจัยขอสรุปผลการวิจัยที่ได้ดำเนินการไปแล้วตอบตามวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. บริบทชุมชน การเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาของพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากข้างป่า ในอำเภอบ่อไร่ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

การดำเนินการวิจัยในช่วงแรกจะให้ความสำคัญกับการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับบริบทของพื้นที่ เช่นด้านประวัติศาสตร์ชุมชนและที่ตั้ง สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการ สภาพทางเศรษฐกิจ และสภาพปัญหาของชุมชน ซึ่งได้ทำการศึกษาบริบท อำเภอบ่อไร่ ตำบลหนองบอน ตำบลช้างตน อำเภอเขาสมิง ตำบลสะตอ ทำให้ทีมวิจัยและชุมชนเข้าใจสภาพพื้นที่และสถานการณ์ข้างในพื้นที่มากยิ่งขึ้น

2. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ ภารกิจของหน่วยงาน ภาคีที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาข้างป่า ในพื้นที่อำเภอบ่อไร่ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

ได้มีการศึกษาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาข้างป่าในพื้นที่ โดยศึกษาทั้งบทบาทหน้าที่ ยุทธศาสตร์ การบริหารงาน ภารกิจ และบทบาทในการแก้ไขปัญหาข้างป่าที่ผ่านมา รวมถึงบทเรียนที่เกิดขึ้น ซึ่งหน่วยงานที่ศึกษาได้แก่

1. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดตราด
2. สำนักงานเกษตรอำเภอบ่อไร่
3. หน่วยเฉพาะกิจทหารพรานนาวิกโยธิน
4. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองเครือหวายเฉลิมพระเกียรติ
5. สำนักงานจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 9 จังหวัดชลบุรี

3. เพื่อทบทวนกระบวนการทำงาน การแก้ปัญหาข้างป่าของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผลกระทบจากการปฏิบัติงาน

สำหรับประเด็นนี้ ทีมวิจัยได้ศึกษาบทเรียนที่สำคัญใน 2 ส่วน คือ

1) บทเรียนและแนวทางการแก้ปัญหาช้างป่าในประเทศไทย ในหลายแห่งที่ได้ดำเนินการไปแล้ว ซึ่งพบบทเรียนที่น่าสนใจหลายประการ ซึ่งรายละเอียดติดตามอ่านได้ในบทที่ 4 หัวข้อ 4.2.4 ทั้งนี้ องค์กรและพื้นที่ที่ทำการศึกษาได้แก่ ช้างป่ากุยบุรี ช้างป่าแก่งกระจาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน โครงการฟื้นฟูพืชอาหารช้างป่าภูหลวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง จังหวัดเลย

2) บทเรียนที่ได้จากการศึกษาดูงาน

การศึกษาดูงานและเข้าร่วมประชุมผู้นำชุมชนและชาวบ้านเพื่อหาแนวทางการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนกับช้างป่า ณ สถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าเขา น้ำพุ จังหวัดกาญจนบุรีและ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ จังหวัดกาญจนบุรี

วันที่ ๕-๘ กันยายน ๒๕๕๕

สรุปว่า จากการลงพื้นที่ศึกษาดูงานทำให้ ทีมวิจัยได้มีโอกาสไปศึกษา แลกเปลี่ยนสถานการณ์ช้างในชุมชนอื่นๆที่มีสถานการณ์ใกล้เคียงกัน ได้เห็นการจัดการ/การแก้ไขปัญหาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สิ่งที่ได้ไปเรียนรู้ นั้น พบว่า สถานการณ์ภาพรวมทั้งหมด มีความคล้ายคลึงกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนวิจัยฯ และเรียนรู้ว่าสิ่งสำคัญในการที่จะแก้ไขปัญหาได้นั้น ต้องเรียนรู้ทำความเข้าใจปัญหาอย่างรอบด้าน เข้าใจสาเหตุที่แท้จริง และต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จึงจะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง และสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพปัญหา

บทที่ 1 บทนำ

1.1	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2	คำถามวิจัย	10
1.3	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	10
1.4	กรอบแนวคิด	11
1.5	ขอบเขตการวิจัย	12
1.6	ผลที่คาดว่าจะได้รับ	14

บทที่ 2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1	การพัฒนาที่ยั่งยืน	15
2.2	การจัดการสิ่งแวดล้อม	16
2.3	การมีส่วนร่วมของประชาชน	18
2.3	การพัฒนาโดยใช้เครือข่ายชุมชน	22
2.4	การพัฒนาโดยใช้การกิจกรรมร่วม	24
2.4	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	26

บทที่ 3 วิธีการวิจัย

3.1	ขอบเขตการวิจัย	28
3.2	ประเด็นการศึกษา	28
3.3	เครื่องมือ ขั้นตอนการวิจัย	29
3.4	กิจกรรมวิจัย	29
3.5	การวิเคราะห์ข้อมูล	30

บทที่ 4 ผลการวิจัย

4.1	ตารางเปรียบเทียบผลการดำเนินงานวิจัยที่ได้เสนอไว้ กับ งานวิจัยที่ได้ดำเนินการจริง	31
4.2	ผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์	34
1.	บริบทชุมชน การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาพื้นที่ที่ได้รับ ผลกระทบจากช้างป่า อ.บ่อไร่ อ.เขาสมิง จ.ตราด	

2. บทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาช้างป่าในพื้นที่
3. บทเรียนและแนวทางในการแก้ไขปัญหาช้างป่าในประเทศไทย
4. ผลการศึกษา ความเป็นมา พัฒนาการและการดำรงอยู่ของสถานการณ์ช้างป่าใน จังหวัดตราด
5. บทเรียนจากการศึกษาดูงาน

บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย

65

5.1 สรุปผลตามวัตถุประสงค์

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

ประวัติทีมวิจัย

รูปภาพกิจกรรม

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

พื้นที่จังหวัดตราดโดยเฉพาะอำเภอบ่อไร่และอำเภอเขาสมิงเป็นพื้นที่เขตชายแดน เป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ติดเชิงเขาบรรทัดกั้นระหว่างชายแดนไทยกับพม่า อีกด้านหนึ่งจะติดเขตจังหวัดจันทบุรีในอำเภอมะขาม และอำเภอขลุง ซึ่งในเขตอำเภอบ่อไร่จังหวัดตราด ในอดีตที่ผ่านมาประมาณ 40-50 ปีเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยอัญมณีที่มีค่ามากมาย ทำให้เกิดการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำพลอยอย่างกว้างขวาง ไม่สนใจว่าจะทำลายสภาพธรรมชาติ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมแต่อย่างใด ปรากฏว่าเมื่อยุคพลอยหมดไปนักขุดทองบางส่วนโยกย้ายไปจากพื้นที่นี้ อำเภอบ่อไร่ก็กลายเป็นสภาพบ่อพลอยที่ถูกทิ้งร้าง ในขณะที่นักเสี่ยงโชคบางส่วนที่เหลืออยู่ ก็เริ่มลงหลักปักฐานเปลี่ยนจากอาชีพขุดพลอย มาบุกทำอาชีพการเกษตรเป็นหลักแหล่ง เช่นสวนปาล์ม สวนยาง และสวนผลไม้ การบุกเบิกทำอาชีพเกษตรกรรมดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อารรุกเข้าไปในเขตป่าทำให้สัตว์ป่าทั้งหลายได้รับผลกระทบ โดยเฉพาะช้างป่า ซึ่งเคยหาอยู่หากิน และเส้นทางเคลื่อนอพยพไปมาระหว่างจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราด รวมทั้งเขตรอยต่อระหว่างพรมแดนไทย-กัมพูชา เมื่อพื้นที่ป่าลดน้อยลงประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติในป่าก็เริ่มเสื่อมสภาพลงทำให้พื้นที่หากินไม่เพียงพอต่อความอยู่รอด และการดำรงชีวิตของช้างป่า จึงได้เริ่มเข้ามาหากินพืชไร่พืชสวนของชาวบ้านในชุมชนอยู่เนือง ๆ ส่งผลให้เกิดความเดือดร้อนแก่เกษตรกรในเขตอำเภอบ่อไร่และอำเภอเขาสมิง โดยเฉพาะ ตำบลสะตอ ตำบลหนองบอน และตำบลช้างทุน จะได้รับผลกระทบมากที่สุดจนชาวบ้านไม่สามารถอดทนต่อความเดือดร้อนได้ จึงร้องเรียนไปยังจังหวัดให้หาทาง จัดการกับปัญหาช้างป่า ทางจังหวัดได้มีการประชุมเพื่อหาแนวทางการแก้ปัญหาช้างป่าดังที่ได้กล่าวมา แต่ด้วยแบบแผนการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภายในพื้นที่ เช่น อำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล องค์การของชาวบ้าน และหน่วยงานนอกพื้นที่อาทิเช่น สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานป่าไม้จังหวัด ทหารรักษาชายแดน และตำรวจตระเวนชายแดน หน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้ยังขาดความเข้าใจและไม่เป็นเอกภาพ ทำให้การแก้ปัญหาช้างป่าไม่ประสบความสำเร็จในระยะที่ผ่านมาจนประกอบกับชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ยังยึดติดอยู่กับเจตนาคติในการพึ่งพิงหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกโดยเฉพาะหน่วยงานราชการให้มาช่วยแก้ปัญหา แต่ปัญหายังดำรงอยู่และนับวันจะยิ่งทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นทำให้ชาวบ้านเริ่มหมดหวังการทำงานของภาครัฐ จนกระทั่งได้มีหน่วยงานบางหน่วยงานที่เข้าใจการทำงานของชาวบ้านเข้าไปกระตุ้นให้ชุมชนได้ตระหนักและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองขึ้นมา แต่ต้องได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมการทำงานของชาวบ้าน จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังกล่าว จึงเกิดคำถามว่า จะให้หน่วยงานต่าง ๆ เหล่านั้น

ทำงานเชิงบูรณาการให้เป็นเอกภาพได้อย่างไร และมีแนวทางที่จะให้ชุมชนจัดการกับปัญหาข้างป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงเป็นที่มาของการวิจัยเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน เพื่อลดผลกระทบจากข้างป่าบุกรุกทำลายพืชผลทางการเกษตรของชุมชนในพื้นที่จังหวัดตราด นับเป็นปัญหาที่สำคัญและเร่งด่วนที่ต้องร่วมกันแก้ไขปัญหามานับพันปีของชุมชนเป็นสำคัญ โดยยึดหลักการทำงานเชิงบูรณาการของแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ และใช้ชุมชนเป็นฐานในการดำเนินการร่วมกันทั้งหมด เพื่อจะสร้างกลไกการแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพโดยมีชุมชนเป็นหลักในการแก้ปัญหาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นผู้เสริม

สถานการณ์และการแก้ปัญหาข้างป่า จังหวัดตราด

จังหวัดตราดมีปัญหาข้างป่าบุกรุกเข้าทำลายพืชผลทางการเกษตร 6 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 4 หมู่ที่ 5 หมู่ 8 ตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง และหมู่ที่ 4 ตำบลช้างทุน หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 5 ตำบลหนองบอน อำเภอบ่อไร่ ข้างป่าเข้าเริ่มเข้ามาทำลายพืชทางการเกษตรตั้งแต่ปี 2547 โดยจะเข้า ปีละ 1-2 ครั้ง แต่ประมาณปลายปี 2553 เริ่มมีแนวโน้มนรุนแรงยิ่งขึ้น ถิ่นขึ้นและสร้างความเสียหายมากขึ้น ประกอบกับช่วงผลไม้สุก (เดือนเมษายน-เดือนกรกฎาคม) เป็นช่วงที่ข้างป่า บุกรุกเข้ามาทำลายพืชทางการเกษตรทุกปี ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจึงเข้าร้องขอให้ทางจังหวัด สนับสนุนด้านบุคลากรในการเฝ้าระวังข้างป่าและสนับสนุนงบประมาณใช้ในการเฝ้าระวังข้างป่าในเขตพื้นที่ดังกล่าว

ปัญหาและข้อจำกัดของการแก้ปัญหาที่ผ่านมา

ระดับจังหวัด

1. จังหวัดได้รับการร้องเรียนเกี่ยวกับปัญหาข้างป่าอย่างต่อเนื่องและได้ประชุมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหา แต่ยังขาดแนวทางที่ชัดเจนในการแก้ปัญหา
2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมประชุมหารือการแก้ปัญหาข้างป่า แต่เนื่องจากการขาดแนวทางที่ชัดเจน จึงไม่สามารถกลับไปแก้ปัญหาในพื้นที่ได้
3. หน่วยงานที่ต้องรับผิดชอบโดยตรงของความเสียหายจากปัญหาข้างป่า เช่น เกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัด ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้เสียหายได้ทันเวลาในการชดเชยความเสียหาย เนื่องติดขั้นตอนที่ยุงยากของระบบราชการ
4. เจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจากบางหน่วยงานของรัฐ ไม่ได้ลงไปสัมผัสปัญหาที่แท้จริงของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านมีความรู้สึกถูกทอดทิ้งจากปัญหาที่ผ่านมา
5. หน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง ยังขาดการประสานงาน และขาดการวางแผนร่วมกัน รวมถึงขาดงบประมาณที่มาสสนับสนุนทีมอาสาสมัครเฝ้าระวังข้างป่าในพื้นที่

ในระดับพื้นที่หมู่บ้าน/ตำบล

1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่มีความใกล้ชิดกับชาวบ้าน และมีความเข้าใจปัญหาเป็นอย่างดี รวมถึงค่อนข้างมีบทบาทมากในการแก้ปัญหาข้างป่าที่ผ่านมา แต่ยังคงขาดงบประมาณในการดำเนิน
2. ชาวบ้านที่ประสบปัญหายังยึดติดอยู่กับการพึ่งพิงหน่วยงานในระบบราชการในการแก้ปัญหาข้างป่าเป็นสำคัญ และยังคงขาดแรงจูงใจในการที่จะเข้าร่วมแก้ปัญหาของตนเองที่ประสบโดยตรง
3. การทำงานในเชิงระบบเครือข่ายของชาวบ้านยังขาดความเป็นเอกภาพ หรือ ขาดการประสานงานกันในพื้นที่ที่ประสบปัญหา ทำให้การแก้ปัญหาเป็นไปด้วยความยากลำบาก แต่จะเป็นการแก้ปัญหาลักษณะต่างคนต่างทำ
4. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ในระบบราชการ ยังต้องรอการคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาที่มีอำนาจสูงกว่าในการดำเนินการแก้ปัญหาแต่ละครั้ง และยังคงขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงาน
5. การประชุมวาระต่างๆ ที่ผ่านมาเป็นลักษณะรับฟังและชี้แจงปัญหา มากกว่าการที่จะแก้ปัญหาในเชิงรุก หรือ การสร้างกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านที่ประสบปัญหาข้างป่า

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับข้างป่าในประเทศไทย

สถานการณ์ข้างป่าในประเทศไทยมีจำนวนลดลงมากกว่า 20 เท่าในรอบ 40 ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - 2543 (กองทุนสัตว์ป่าโลก สำนักงานประเทศไทย , 2543) ประชากรข้างป่าในประเทศไทยกระจายอยู่ตามเขตรักษาพันธุ์สัตว์ อุทยานแห่งชาติ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าและป่าสงวนแห่งชาติบางแห่ง รองลงมา สุขมาสรวง (2546) ศึกษาวิเคราะห์ของข้างป่าในเขตรักษาพันธุ์ห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานี และจังหวัดตราด พบว่าข้างป่าในพื้นที่อาศัยในประเภทป่า เลือกพื้นที่หากินมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของพืชพันธุ์ที่เป็นอาหารตามฤดูกาล

ศุภกิจ วินิตพรสวรรค์ (2546) ศึกษาการประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เพื่อวิเคราะห์การแพร่กระจายของข้างป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ โดยการประยุกต์ใช้ข้อมูลจากการสำรวจระยะไกล ใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์รวมกับการสำรวจภาคสนามโดยใช้ปัจจัยในการวิเคราะห์ 7 ปัจจัย ได้แก่ ชนิดของป่า แหล่งดินโป่ง แหล่งน้ำ หน่วยพิทักษ์ป่า ถนน ความสูง และความลาดชันผลการศึกษาพบว่า ในหน้าแล้งมีปัจจัย 3 ประการ มีผลต่อการกระจายของข้างป่า คือ แหล่งน้ำ แหล่งดินโป่ง และความลาดชัน ส่วนฤดูฝน พบว่า มีปัจจัย 4 ประการที่มีผลต่อการกระจายของสัตว์ป่า คือ แหล่งน้ำ แหล่งดินโป่ง ความลาดชัน และหน่วยงานพิทักษ์ป่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการกระจายของข้างป่า(อ้างใน บรรพต บุตทะ, 2550)

ไสว วังหงษา และคณะ(2549) ได้ศึกษา การสำรวจและประเมินสถานภาพสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ ดำเนินการในพื้นที่ตอนบนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขาอ่างฤๅไน ในช่วงเดือนมีนาคม – เดือนเมษายน 2550 โดยการศึกษาร่องรอยของสัตว์ป่าทุกระยะ 100 เมตร ตามเส้นทางสำรวจ จำนวน 10 เส้นทางๆ ละ 6 กิโลเมตร ระยะทางทั้งสิ้น 60 กิโลเมตร สัตว์อื่นที่พบค่อนข้างน้อย ในขณะที่ช้างป่า และกระทิงมีการใช้พื้นที่ค่อนข้างกระจาย

ไสว วังหงษา และคณะ (2550) ศึกษาเกณฑ์ความรุนแรงปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนและช้างป่าในประเทศไทยพบว่า ในปัจจุบัน ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างในประเทศไทยเกิดขึ้นทั้งพื้นที่ตั้งแต่อุทยานขนาดเล็กไปจนถึงพื้นที่ขนาดใหญ่อย่างอุทยานแห่งชาติแก่งกระจานเกิดขึ้นในพื้นที่ที่มีช้างตั้งแต่ 9 ตัวไปถึงพื้นที่ที่มีช้าง 350 ตัว จากความขัดแย้งทำให้เห็นภาพความรุนแรงของแต่ละพื้นที่ของความขัดแย้งเกิดจาก 3 ปัจจัย คือ ช้างป่า คน และทรัพยากร การศึกษา 24 แห่งของพื้นที่ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า

ประทีป ลิสกุลรักษ์(2547) ศึกษา ความคิดเห็นของราษฎรต่อแนวทางการแก้ปัญหาช้างป่า กุยบุรี โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการศึกษาพบว่า ราษฎรที่ทำการศึกษาค้นคว้าส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอาชีพทำการเกษตรกรรมเป็นหลักส่วนใหญ่และใช้ประโยชน์จากพื้นที่ปลูกพืชทางการเกษตร ไม่มีประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาช้างป่า ไม่เป็นสมาชิกชมรมอนุรักษ์ช้างป่ากุยบุรี แต่มีความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่า มีความรู้ในด้านการป้องกันพืชผลทางการเกษตรจากช้างป่า และการขับไล่ช้างป่า มีความเห็นต่อแนวทางการแก้ปัญหาช้างป่าอยู่ในระดับสูง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นของราษฎรต่อแนวทางการแก้ปัญหาช้างป่า กุยบุรี ได้แก่ประสบการณ์การมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาช้างป่า และการเข้าเป็นสมาชิกชมรมช้างป่ากุยบุรี

จากงานศึกษาวิจัยดังกล่าวมาแล้วเกี่ยวกับช้างป่าที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าช้างป่ามีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของระบบนิเวศ แต่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จนเกิดเป็นความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ปัจจัยที่สำคัญของความขัดแย้งได้แก่ ทรัพยากร ช้างป่า และคน ฉะนั้นการศึกษาปัญหาช้างป่า เพื่อหาวิธีแก้ปัญหาจำเป็นต้องทราบ ความเป็นมา เป็นอยู่ และเป็นไปของช้างป่าทั้งระบบ จึงจะสามารถแก้ปัญหาช้างได้ การใช้เครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ อย่างระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เข้ามาช่วยในการแก้ปัญหาก็เป็นอีกมิติหนึ่ง แต่ตัวเกษตรกรที่ประสบปัญหา รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหลายต้องร่วมมือกันหารูปแบบแก้ปัญหาย่างบูรณาการ และเป็นองค์รวมตามบริบทของพื้นที่ จึงน่าจะ สามารถแก้ปัญหาได้

กระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วม

รศ. ดร. อารณ โอภาสพัฒนกิจ และคณะ (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการปลูกหญ้าเป็นอาชีพทางเลือกของเกษตรกร จ.ลำพูนและ จ. เชียงใหม่” ได้ข้อสรุปจากงานวิจัยถึงกระบวนการการพัฒนาความร่วมมือในการสนับสนุนการปลูกหญ้าแพงโกล่าไว้ว่ามีปัจจัย ดังนี้

1. มีการวิเคราะห์หรือคิดร่วมของเกษตรกรที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสำรวจดูปัญหาและความต้องการอย่างมีส่วนร่วม
2. มีการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder Analysis) ว่าประกอบด้วยหน่วยงาน/ภาคใดที่เกี่ยวข้องและเกี่ยวข้องอย่างไร และเชิญชวน หน่วยงาน/ภาคีเข้าร่วมสนับสนุน
3. การสร้างการเรียนรู้ของเกษตรกรให้ทดลองปฏิบัติจริงโดยมีการสนับสนุนและอำนวยความสะดวกจากหน่วยงาน/ภาคีต่าง ๆ และมีการติดตามประเมินต่อเนื่อง
4. การสร้างเครือข่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยการจัดเวทีนำเสนอและรายงานความก้าวหน้าในการดำเนินการเป็นระยะ ๆ ของเกษตรกรและทุก ๆ ภาค
5. จัดให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเกษตรกรอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง
6. การกำหนดบทบาทของภาคที่เกี่ยวข้อง รูปแบบการสนับสนุนและเงื่อนไขที่เอื้ออำนวย
7. การมีหน่วยจัดการกลางทำหน้าที่อำนวยความสะดวกให้แก่เกษตรกรและทีมวิจัยย่อย ๆ ในแต่ละประเด็น
8. การวางแผนกลยุทธ์ (Strategic planning) ในการทำงานพัฒนาร่วมกันของภาคร่วมและเกษตรกร

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) ได้กำหนดขอบเขตในการพิจารณาการส่งเสริมการมีส่วนร่วมไว้ 5 ด้าน ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม เทคนิคที่กระตุ้นการมีส่วนร่วม และบทบาทของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่จะส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เกิดขึ้นในการปฏิบัติงานไว้ดังนี้

1. ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นยุทธศาสตร์ที่มาจากประสบการณ์ที่ได้จากการสรุปบทเรียนการทำงานในระดับพื้นที่ที่เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และใช้กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม
2. ปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาจะต้องมีปัจจัยที่เอื้ออำนวย หรือมีส่วนผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน เช่น ด้านนักพัฒนาต้องมีความเข้าใจในเนื้อหาและกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน ด้านประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเริ่มกิจกรรมของตนเอง และด้านการได้รับการสนับสนุนจาก

ภายในและจากภายนอกในด้านต่าง ๆ อาทิเช่น เทคนิควิทยาการ ข้อมูลข่าวสาร การประสานงาน และอุปกรณ์ที่จำเป็น

3. เงื่อนไขของการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วย ระบบการเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม โครงการพัฒนา และนักพัฒนา ให้ความเชื่อมั่นต่อประชาชน ในการแก้ไขปัญหา โดยการสนับสนุนการร่วมกลุ่ม การสนับสนุนด้านวิชาการ การสนับสนุนด้านเทคโนโลยี จะส่งผลให้การดำเนินกิจกรรมการมีส่วนร่วมเกิดความสำเร็จ และเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานพัฒนา คือ การประสานการดำเนินงานกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคเอกชน

4. เทคนิคการกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วม คือ การทำให้กลุ่มมีส่วนร่วมในกิจกรรม ทำให้เกิดความรู้ถึงสถานการณ์เร่งด่วนหรือปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้ประชาชนมีจิตสำนึกที่จะแก้ไขปัญหาาร่วมกันและได้ลงมือปฏิบัติในสถานการณ์จริง ซึ่งสิ่งสำคัญที่จะทำให้การปฏิบัติงานประสบผลสำเร็จ คือ การจัดการด้านข้อมูลข่าวสาร การจัดบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่าย และการประสานงานกับสื่อมวลชน นอกจากนี้ยังพบว่าองค์กรประชาชนต้องมีวิธีการในการบริหารองค์กรเพื่อให้เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านต่าง ๆ เช่น มีโครงสร้างองค์กรที่เป็นอิสระจากการครอบงำจากภายนอก มีความเป็นอิสระของประชาชนในการริเริ่มการตัดสินใจ มีโครงข่ายข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ มีการสนับสนุนทางวัสดุ และมีการพัฒนาผู้นำในท้องถิ่น

5. บทบาทและวิธีทำงานของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วมของประชาชน ในงานพัฒนาจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกๆ ฝ่ายมาส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติงานพัฒนาในลักษณะของพหุภาคี (Steak holder) ซึ่งแต่ละฝ่ายจะมีบทบาทที่แตกต่างกันไปตามหน้าที่ของตนในกระบวนการพัฒนา และจากการศึกษาของ ปรัชญา เวสารัชช์ (2528, หน้า 50) พบว่า ผู้มีบทบาทหลักในการกระตุ้นและผลักดันกิจกรรมการมีส่วนร่วม ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ ในด้านการประสานงานติดต่อกับผู้นำการสนับสนุนทรัพยากร การเป็นวิทยากรอบรมให้ความรู้

ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

ปัญหาและอุปสรรคของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาปัญหาส่วนใหญ่มักจะเป็นปัญหาด้านนโยบายของรัฐที่เกี่ยวกับการขาดการรับฟังความคิดเห็นและกระบวนการทำงานร่วมกับภาคประชาชน ปัญหาด้านโครงสร้างสังคมไทย ปัญหาด้านเงินทุน ฯลฯ

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของภาครัฐและเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การครอบงำโดยรัฐบาลและกลุ่มบุคคลต่างๆ ในลักษณะที่เรียกว่า การพัฒนาที่จัดการให้แก่ประชาชน ถึงแม้รัฐบาลจะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมแต่การมีส่วนร่วมเป็นเพียงการสนับสนุนกิจกรรมตามแต่เจ้าหน้าที่ของรัฐกำหนด รวมทั้งการดำเนินการโดยการขาดการปรึกษาหารือของคนในท้องถิ่นที่ดำเนินการโดยปราศจากข้อมูลทั้งสองฝ่าย

นเรศ สงเคราะห์สุข (2541, หน้า 116) ได้สรุปบทเรียนจากการดำเนินโครงการพัฒนาที่สูงไทย-เยอรมัน พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบาย และองค์กรของรัฐ เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้ 1)นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องบางประการ ไม่เอื้อต่อการทำงาน 2)ระบบการบริหารของภาครัฐเป็นระบบรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจจากบนสู่ล่าง 3)หน่วยงานในระดับปฏิบัติของรัฐ ขาดความรู้และทักษะในการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา

การปรับกระบวนการบริหารจัดการการพัฒนาไปสู่การปฏิบัติ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ([Error! Hyperlink reference not valid.](#) 2554) ได้กำหนดแผนการปรับกระบวนการบริหารจัดการการพัฒนาไปสู่การปฏิบัติ โดยกล่าวถึง การประสานแผนงาน แผนเงิน แผนคน กับพื้นที่และหน้าที่ของหน่วยงานปฏิบัติให้เป็นเอกภาพ และมีแนวทางการบริหารจัดการด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. การแปลงแผนสู่การปฏิบัติด้วยระบบการจัดการพื้นที่กับภารกิจของหน่วยงานและการมีส่วนร่วม โดย 1)การกำหนดบทบาท กิจกรรมการจัดการงานพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชนและองค์กรประชาชนให้ชัดเจนและเป็นรูปธรรม 2)การจัดให้มีการทบทวนภารกิจของหน่วยงานส่วนกลาง โดยใช้แนวทางการบริหารจัดการพื้นที่กับพื้นที่และการมีส่วนร่วมเป็นหลัก 3)การใช้แนวทางการประสานการวิเคราะห์เป็นกรอบในการวางแผนงานและโครงการ 3 มิติ คือ มิติด้านพื้นที่ มิติภารกิจหลักของหน่วยงาน และมิติการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน 4)การจัดทำแผนงานและแผนเงินที่เน้นกรมเป็นหน่วยงานหลักเปลี่ยนมาเป็นการเน้นพื้นที่และชุมชน คือ จังหวัด อำเภอและตำบล 5)การพัฒนาระบบการประสานงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานกลาง ตลอดจนพัฒนาระบบข้อมูลที่ใช้เชื่อมโยงหน่วยงานกลางที่ทำงานด้านแผนงาน แผนเงิน แผนคน และหน่วยงานตรวจสอบ ติดตามและประเมินผล

2. การเชื่อมโยงระหว่างแผนงาน แผนเงิน และแผนคน โดย 1)การพัฒนากรอบและหลักเกณฑ์การพิจารณาแผนงานและโครงการของส่วนราชการตามลำดับความสำคัญร่วมกันระหว่างสำนักงานงบประมาณ และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2)การสร้างกรอบแนวคิดและหลักการในการกำหนดแผนงานให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเปิดโอกาสให้แต่ละหน่วยงานทำความเข้าใจและมีส่วนร่วมในการกำหนดกรอบและหลักการในการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ 3)สร้างระบบติดตามประเมินผลและสร้างตัวชี้วัดประสิทธิผลประสิทธิภาพในระดับโครงการโดยองค์กรกลางและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันกำหนดตัวชี้วัด 4)ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนงานงบประมาณ การบริหารบุคคล การติดตามและประเมินผลให้มีความรู้ความเข้าใจและทักษะในการปฏิบัติงานเกี่ยวกับการจัดระบบแผนงานและแผนเงินในแนวทางใหม่ให้ไปในทิศทางเดียวกัน

3. การกระจายอำนาจในระบบกลไกการบริหารงานของรัฐ โดย 1)กระจายอำนาจในการบริหารจัดการด้านงบประมาณ การคลัง และการบริหารงานบุคคลจากหน่วยงานกลางไปสู่กระทรวง ทบวง กรม และหน่วยงานในระดับพื้นที่อย่างครบวงจรและเป็นเอกภาพโดยการปรับกระบวนการและวิธีการให้มีอิสระในการบริหารจัดการงบประมาณและบุคลากรมากขึ้น 2)พิจารณาให้หน่วยราชการระดับพื้นที่ คือ จังหวัด ให้มีสถานภาพเป็นส่วนราชการหรือสามารถเข้ามาอยู่ในกระบวนการการจัดสรรทรัพยากรของรัฐได้ ตลอดจนให้มีการรวมกลุ่มจังหวัดในการดำเนินงาน แผนงานและโครงการร่วมกัน 3)ลดขั้นตอนการทำงานโดยการมอบอำนาจ โดยเฉพาะกระบวนการอนุมัติ การจัดระเบียบและวิธีการทำงานให้สามารถดำเนินการได้สั้นและรวดเร็ว ทั้งด้านงบประมาณ การคลัง และด้านบุคคล เพื่อให้การดำเนินงานของส่วนราชการรวดเร็วขึ้น โดยการปรับปรุงหรือยกเลิกกฎหมาย กฎ ระเบียบ ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการกระจายและมอบอำนาจให้หน่วยงานระดับพื้นที่

บทบาทหน้าที่ และการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาข้างป่าที่ผ่านมา

ในการแก้ปัญหาที่ผ่านมาโดยหน่วยงานต่าง ๆ นั้น หน่วยงานที่มีบทบาทโดยตรง และเป็นที่รับรู้ของชาวบ้านได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาเท่าที่ทำได้ ดังต่อไปนี้

ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจังหวัด ถือเป็นหน่วยงานหลักและมีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการดูแล อนุรักษ์ฟื้นฟู และป้องกันผลกระทบที่จะเกิดกับฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมา นั้น จังหวัดได้ตั้งให้ทรัพยากรจังหวัดเป็นเจ้าของเรื่องในการดำเนินงานโดยประสานกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งก็สามารถดำเนินการได้ระดับหนึ่งแต่ยังขาดการประสานเชิงปฏิบัติการร่วมกัน และการสื่อสารสัมพันธ์กันตั้งแต่ระดับพื้นที่ถึงระดับจังหวัดก็ยังมีปัญหาในการทำความเข้าใจ ร่วมกันพอสมควร อีกประการหนึ่งที่ทักษะของบุคลากร ในองค์กรที่จะทำหน้าที่สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมหรือการเสริมพลังชุมชน และพลังการดำเนินการก็ยังมีข้อจำกัดอีกมาก

เกษตรจังหวัด เกษตรอำเภอ ทำหน้าที่ดูแลและเชื่อมโยงกับเกษตรกรโดยตรงในการแก้ปัญหาที่ผ่านมาเกษตรกร อำเภอ และเกษตรจังหวัดจะมีบทบาทในการชดเชยค่าเสียหายกับราษฎรในกรณีที่เกิดผลกระทบเกษตรเกิดความเสียหาย แต่ยังมีขั้นตอนค่อนข้างมากและไม่คุ้มกับความเสียหายที่ชาวบ้านประสบอยู่

ป่าไม้ สำนักงานป่าไม้มีหน้าที่พิทักษ์ปกป้องพื้นที่ป่าที่ผ่านมาก็พบว่าผลงานที่ประชาชนยอมรับได้ระดับหนึ่ง แต่ป่าไม้เองก็ขาดแคลนบุคลากรและงบประมาณลงมาดูแลชุมชนเท่าที่ควร แม้ว่าปัญหาข้างป่านั้นส่วนหนึ่งเกิดจากการบุกรุกและทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายจนสูญเสียระบบนิเวศที่ข้างจะดำรงชีวิตอยู่ได้โดยปกติสุข

หน่วยงานทหาร แม้จะไม่เกี่ยวข้องมากแต่บริเวณพื้นที่ที่เกิดปัญหานั้นเป็นเขตชายแดน และดูแลด้านความมั่นคงและที่ผ่านมาทหารจะให้ความร่วมมือในการแก้ปัญหาต่างๆ ของราษฎรด้วยดีก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถจะบูรณาการการทำงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ได้เต็มที่นัก

หน่วยงานระดับพื้นที่ เช่น อำเภอ ซึ่งเป็นส่วนราชการแทนจังหวัดที่ผ่านมาได้รับเรื่องร้องทุกข์ จากประชาชนและส่งผ่านไปจังหวัด ขณะเดียวกันก็จัดประชุมผู้เกี่ยวข้องเป็นระยะๆ ทั้งกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ และประชาชนผู้ได้รับความเดือดร้อน แต่ก็เป็นไปในลักษณะการสั่งการให้ทำหน้าที่ไปตามบทบาทและประชาชน ก็ได้แต่ร้องทุกข์ และสะท้อนถึงการไม่ได้รับการดูแลจากราชการ ซึ่งจะเป็นบรรยากาศลักษณะนี้แทบทุกครั้งของการประชุม ซึ่งก็จะมีลักษณะเหมือนเดิม คือ ไม่มีทางออกของปัญหาอย่างชัดเจน

หน่วยงานระดับพื้นที่ที่สำคัญ คือ เทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นหน่วยงานที่คลุกคลีและเข้าร่วมแก้ปัญหาในพื้นที่มาตลอด เช่น การจัดชุดเฝ้าระวัง แต่ก็ยังทำกันแบบของใครของมัน และขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมทั้งมีข้อจำกัดด้านงบประมาณและบุคลากรที่ไม่เพียงพอต่อการรับมือกับปัญหา

ในส่วนของภาคประชาชนหรือชาวบ้านเองโดยเฉพาะที่เกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาข้างป่านั้นก็ยังไม่เข้ามามีส่วนในการจัดการกับปัญหาข้างๆ มากนักต่างบุคคลก็ระวังในพื้นที่ของตนเองโดยลำพัง และมีความคิดที่พึงพิงการดูแลช่วยเหลือจากภาครัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนั้นจะอย่างไรที่จะทำให้ผู้คนส่วนนี้ได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังและประสบกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้บ้าง

ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ที่นำเสนอเป็นการสะท้อนบทบาทหน้าที่และลักษณะการดำเนินการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำให้ปัญหาทั้งหลายที่เกิดจากข้างป่า ดำเนินมาหลายปีและสะสมความเสียหาย ความไม่พอใจ ความไม่เข้าใจในหมู่ประชาชนที่ได้รับผลกระทบ และแม้กระทั่งในภาคส่วนของประชาชนเองก็ตามก็ยังคาดหวังว่า หน่วยงานต่าง ๆ ต้องมารับผิดชอบ ดังนั้นจึงขาดการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการกับปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม

สิ่งที่เกิดขึ้นนับเป็นปัญหาและข้อจำกัดที่ยังคงดำรงอยู่ ฉะนั้นหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาข้างป่า ทั้งในระดับพื้นที่และระดับที่สูงกว่า ควรที่จะหาแนวทางและสร้างรูปแบบความร่วมมือแก้ปัญหาเชิงบูรณาการร่วมกันในเชิงพื้นที่ กับที่ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาข้างป่าร่วมกัน ผู้วิจัยคาดว่าปัญหาข้างป่าจะได้รับการบรรเทาความเดือดร้อนของชาวบ้านไม่มากนักน้อย และถ้าหากมีการดำเนินการแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่องของทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างจริงจัง และร่วมกันอย่างเป็นระบบ คาดว่าปัญหาข้างป่าจะสามารถแก้ไขได้ในที่สุด

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษาวิจัย การหารูปแบบเชิงบูรณาการในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาข้างป่าในพื้นที่ อำเภอบ่อไร่ และอำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด เพื่อที่จะสามารถแก้ปัญหาผลกระทบจากข้างป่าให้ได้อย่างยั่งยืน อีกทั้งอาจเอาเป็นรูปแบบการทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการในจังหวัด และพื้นที่อื่นๆ ที่บริบทใกล้เคียงกันในการแก้ปัญหาข้างป่าต่อไป

คำถามในการวิจัย

คำถามหลัก

การหารูปแบบเชิงบูรณาการในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาข้างป่า ในพื้นที่อำเภอบ่อไร่ อำเภอลือชัย จังหวัดตราด ควรจะเป็นอย่างไร?

คำถามรอง

1. การสร้างการมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาข้างป่าควรเป็นอย่างไร
2. จะสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากข้างป่าเข้ามาในรูปแบบการทำงานของหน่วยงานต่าง ๆ ได้อย่างไร

แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

- 1) แนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชน
- 2) แนวคิดทฤษฎีการจัดการสิ่งแวดล้อม
- 3) แนวคิดทฤษฎีการจัดการความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม
- 4) แนวคิดทฤษฎีสังคมวิทยาองค์กร และวัฒนธรรมองค์กร
- 5) แนวคิดทฤษฎีการสร้างเครือข่ายทางสังคม
- 6) แนวคิดทฤษฎีการบูรณาการการทำงานร่วมกันระหว่างเครือข่าย
- 7) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมหรือชุมชนเป็นฐาน
- 8) แนวคิดการทำงานและการประสานงานเชิงบูรณาการต่อการดำเนินภารกิจของหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ
- 9) แนวคิดการบริหารจัดการเครือข่ายที่เน้นการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้
- 10) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการองค์ความรู้เชิงปฏิบัติหรือองค์ความรู้ของชุมชนในการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 11) แนวคิดเกี่ยวกับบริบทของการแก้ปัญหาข้างป่าของหน่วยงานและภาคส่วนต่าง ๆ
- 12) แนวคิดเครื่องมือและกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมและการทำงานเชิงบูรณาการขององค์กร และสังคม
- 13) ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

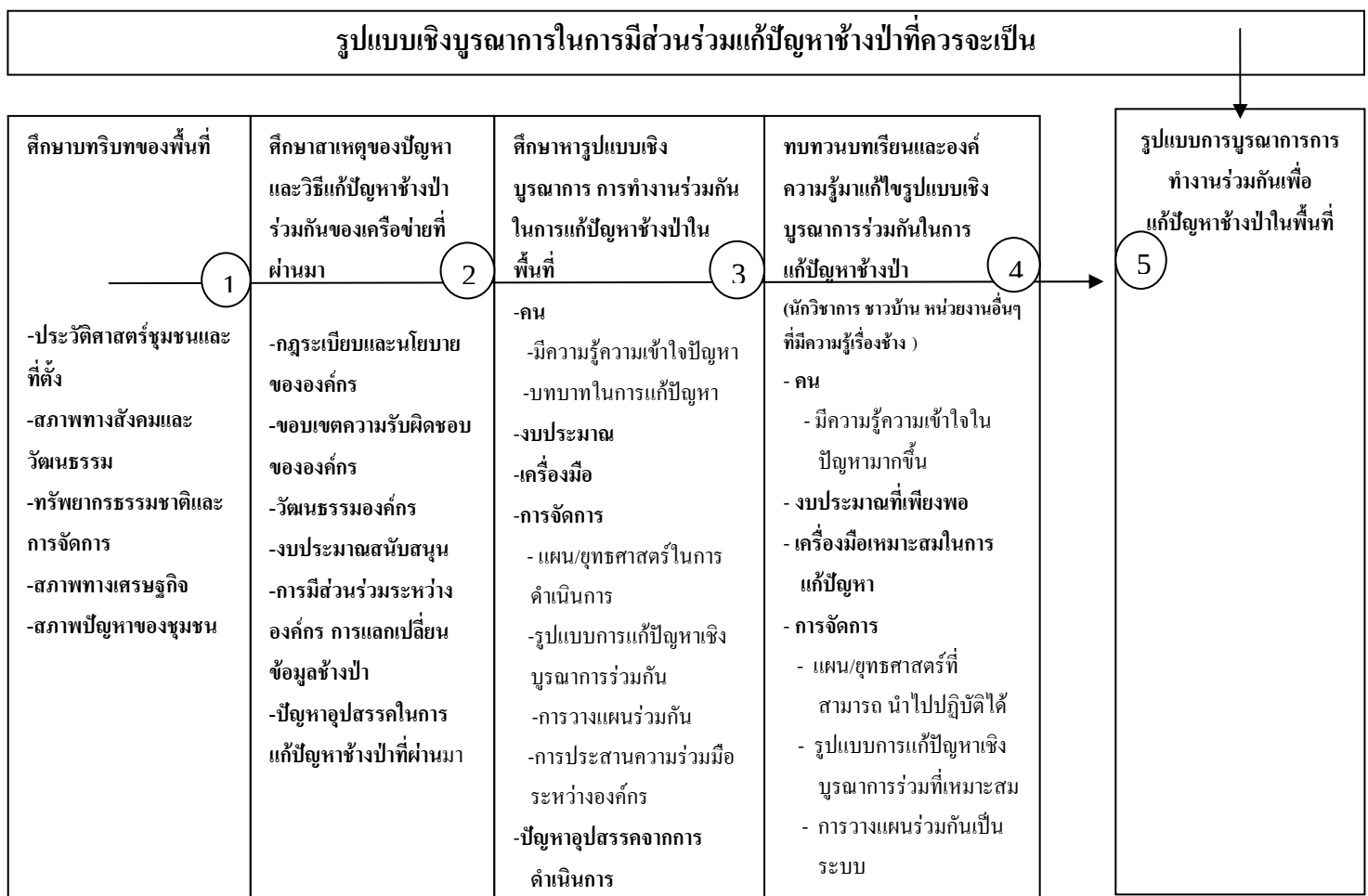
วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ ภารกิจของหน่วยงาน ภาคีที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาข้างป่าในพื้นที่อำเภอบ่อไร่ อำเภอลือชัย จังหวัดตราด
2. เพื่อทบทวนกระบวนการทำงาน การแก้ปัญหาข้างป่าของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผลกระทบจากการปฏิบัติงาน

3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เป็นต้นทุนในการทำงานแก้ปัญหาเชิงบูรณาการ และปัจจัยที่เอื้อหรือขัดขวางการทำงานร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
4. เพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมในการทำงาน โดยคำนึงถึงการบูรณาการ การมีส่วนร่วมและการใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-Based) ในพื้นที่อำเภอบ่อไร่ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดตราด

กรอบแนวคิด

กรอบแนวคิดการหารูปแบบเชิงบูรณาการ การทำงานร่วมกันในการแก้ปัญหาข้างป่าในพื้นที่อำเภอบ่อไร่ และอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดตราด

กรอบแนวคิด การหารูปแบบเชิงบูรณาการร่วมกันในการแก้ปัญหาข้างป่าในพื้นที่ อำเภอบ่อไร่อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดตราด ได้มีการศึกษาบริบทพื้นที่ที่ประสบปัญหาข้างป่า ประวัติศาสตร์ชุมชนที่ตั้ง สภาพทางสังคม และวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและจัดการ สภาพทางเศรษฐกิจรวมถึงสภาพปัญหาของชุมชน การศึกษาในเรื่องสาเหตุของปัญหาและวิธีแก้ปัญหาข้างป่าและบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ ที่ผ่านมา เช่น แผนและยุทธศาสตร์ของหน่วยงาน วัฒนธรรมองค์กร ขอบเขตความรับผิดชอบของแต่ละหน่วยงาน ความร่วมมือในการแก้ปัญหา

รวมทั้งการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน งบประมาณที่มาสนับสนุนในการแก้ปัญหา และ ปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่ผ่านมา การศึกษาหารูปแบบเชิงบูรณาการร่วมกันในการแก้ปัญหาข้างป่า ในพื้นที่ เช่น บทบาทของผู้เข้ามามีส่วนร่วมมีความรู้ความเข้าใจการแก้ปัญหา การร่วมกันวางแผน การกำหนดยุทธศาสตร์ เครื่องมือที่จำเป็นในการแก้ปัญหา จากนั้นศึกษาบทเรียนและองค์ความรู้ ในการหารูปแบบเชิงบูรณาการร่วมกันในการแก้ปัญหา โดยถอดบทเรียนจากนักวิชาการ ชาวบ้าน และหน่วยงานอื่นที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหาข้างป่าอย่างมีส่วนร่วม

เพื่อนำรูปแบบเชิงบูรณาการร่วมกันในการแก้ปัญหาข้างป่าในพื้นที่มาใช้แก้ปัญหาให้ลด น้อยลง และพัฒนารูปแบบต่อไปจนสามารถแก้ปัญหาได้อย่างถาวรในที่สุด

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตครอบคลุมสองด้านได้แก่ ขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านพื้นที่

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ในเนื้อหาการวิจัยจะศึกษา 2 ส่วน คือ

ก. เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับตัวปัญหาของข้างป่าที่เข้ามากระทำต่อพืชผล การเกษตรของเกษตรกร เช่น พฤติกรรมข้างป่าการเกิดขึ้น และพัฒนาการของปัญหาข้างป่าที่มา ทำลายพื้นที่เกษตรกรรม องค์ความรู้เรื่องข้างป่าทั้งจากในพื้นที่และส่วนนักวิชาการ

ข. เกี่ยวกับบทบาทการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วน เสีย(Stake holder) กับการแก้ไขปัญหาข้างป่า ทั้งหน่วยงาน/องค์กร ภายในพื้นที่หรือหน่วยงาน ในจังหวัดเท่านั้น

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา เฉพาะพื้นที่ในจังหวัดตราด โดยเฉพาะพื้นที่ที่ได้รับ ผลกระทบโดยตรง คือ อำเภอบ่อไร่ หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 5 ตำบลหนองบอน และหมู่ที่ 4 ตำบลช้าง ทุน อำเภอเขาสมิง ได้แก่ หมู่ 5 หมู่ 8 ตำบลสะตอ จังหวัดตราด

ประเด็นศึกษา

1. บริบทชุมชน การเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาของพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากข้างป่าใน จังหวัดตราด
2. ความเป็นมา พัฒนาการและการดำรงอยู่ ของสถานการณ์ข้างป่า ในจังหวัดตราด
3. สภาพและบทเรียนการทำงานแก้ไขปัญหาข้างป่าของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในระดับพื้นที่ ระดับจังหวัด และระดับนโยบาย
4. บทเรียนและความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาข้างป่าของพื้นที่ต่าง ๆ ในประเทศไทย
5. องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ในการแก้ปัญหาข้างป่า ทั้งองค์ความรู้ชุมชน ท้องถิ่น และองค์ ความรู้ทางวิชาการ
6. หลักการ และแนวทางการทำงาน เชิงบูรณาการของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น การทำงาน เชิงเครือข่าย การทำงานเชิงการประสานภารกิจ (Function) ประสานพื้นที่ (Area) และการประสานการมีส่วนร่วม (Participatory)

7. บทบาท ภารกิจ ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาข้างป่า
8. ต้นทุน/ศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหา เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรม ความเชื่อ ความเชี่ยวชาญเฉพาะ ต้นทุนทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ การรวมกลุ่ม ต้นทุนทางองค์กร ฯลฯ
9. แผน/ยุทธศาสตร์ เชิงพื้นที่ที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาข้างป่า
10. แนวทางการสร้างกลไกสนับสนุน การทำงานของข้างป่าในการแก้ปัญหายั่งยืน
11. รูปแบบที่เหมาะสมในการทำงานเชิงบูรณาการ ทั้งในระดับพื้นที่และระดับจังหวัด

เครื่องมือและขั้นตอนของแผนการดำเนินงาน

สำรวจพื้นที่ทางกายภาพของชุมชนและสังเกตพฤติกรรมคนในชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร ตำราวิชาการ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเพื่อทำความเข้าใจภาพรวมความเป็นชุมชนวัฒนธรรม ศักยภาพของชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชนและขององค์กรต่างๆในชุมชน การเก็บข้อมูลในพื้นที่อาศัยวิธีการจัดเวทีเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม(Forum Participation) สังเกตการณ์ (Observation) แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non- Participant Observation) สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เจาะจงกลุ่มเป้าหมายสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ แบบจัดบันทึกภาคสนาม (เครื่องบันทึกเสียง) และกล้องถ่ายภาพ

กิจกรรมในการดำเนินการวิจัย

1. ประชุมทำความเข้าใจกับทีมและประชุมทีมวิจัย เดือนละครั้ง
2. เวทีถอดบทเรียน ปัญหาและผลกระทบจากข้างป่า และการแก้ปัญหาที่ผ่านมา ของทั้งในชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
3. การประชุมวางแผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม
4. การอบรมทีมวิจัย และชุมชนในการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม
5. เก็บข้อมูลภาคสนามพร้อมการสังเคราะห์ข้อมูลต่อเนื่อง
6. การสัมมนาปฏิบัติการ การคืนข้อมูล สู่ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
7. เวทีการสร้างรูปแบบการทำงานร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
8. ศึกษาดูงาน หน่วยงาน/ชุมชน ที่มีประสบการณ์
9. ปฏิบัติการตามรูปแบบกระบวนการทำงานร่วมกันของหน่วยงานและชุมชน
10. ถอดบทเรียน สังเคราะห์องค์ความรู้จากการทำงาน
11. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผลที่คาดว่าจะได้รับการวิจัยครั้งนี้

1. ได้ทราบบทบาทหน้าที่ และภารกิจของแต่ละหน่วยงานในภาคีที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาช้างป่าในพื้นที่อำเภอบ่อไร่ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด
2. ได้ทบทวนกระบวนการทำงาน ในการแก้ปัญหาช้างป่าของแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผลกระทบจากการปฏิบัติงาน ว่ามีความบกพร่องหรือมีจุดอ่อนในการแก้ปัญหาที่ผ่านมา
3. ได้ทราบปัจจัยที่เป็นต้นทุนในการทำงานแก้ปัญหาเชิงบูรณาการร่วมกัน และปัจจัยที่เอื้อหรือขัดขวางการทำงานร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
4. ได้รูปแบบที่เหมาะสมในการทำงาน โดยคำนึงถึงการบูรณาการ การมีส่วนร่วมและการใช้ชุมชนเป็นฐาน(Community-Based)ในพื้นที่อำเภอบ่อไร่ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

12. นิยามศัพท์เฉพาะ

พื้นที่ หมายถึง พื้นที่ที่ประสบปัญหาช้างป่าได้แก่ หมู่ 2 และหมู่ 5 ตำบลหนองบอน และหมู่ 4 ตำบลช้างทุน อำเภอบ่อไร่ หมู่ 5 และหมู่ 8 ตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

รูปแบบเชิงบูรณาการ หมายถึง รูปแบบการแก้ปัญหาช้างป่า จากหน่วยงานทั้งหมด ที่ร่วมกันคิด ร่วมกันร่วมทำในครั้งนี้ มาบูรณาการร่วมกันในการแก้ปัญหาช้างป่าในพื้นที่ อำเภอบ่อไร่ และอำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

การมีส่วนร่วม หมายถึง การทำงานร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกเหนือจากหน่วยงานในระดับท้องถิ่น มาร่วมกันแก้ปัญหา และหารูปแบบเชิงบูรณาการในการแก้ปัญหาช้างป่าในพื้นที่ อำเภอบ่อไร่ และอำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

เครือข่าย หมายถึง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัดเข้ามามีส่วนร่วม ในการหารูปแบบเชิงบูรณาการ การทำงานร่วมกันแก้ปัญหาช้างป่า ออกมาทำลายพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้าน ประกอบด้วย เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองเคียวเฉลิมพระเกียรติ สำนักงานจัดการทรัพยากรป่าไม้ 9 จังหวัดชลบุรี (หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ ตร.3 มะนาว) สำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจังหวัดตราด อำเภอบ่อไร่ อำเภอเขาสมิง กองกำลังป้องกันชายแดนจันทบุรี-ตราด(กองร้อยทหารพรานนาวิกโยธิน 514 ฐานหนองบอน) สำนักงานสิ่งแวดล้อมจังหวัด สำนักงานป่าไม้จังหวัด สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในบทนี้ เป็นการศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับ แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนในการกำหนดตัวแปร รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร และขอบเขตของการวิจัยที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยในครั้งนี้ และเพื่อศึกษารูปแบบและประเด็นศึกษาที่ใกล้เคียงกัน โดยจะมีหัวข้อต่อไปนี้ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดการพัฒนาโดยใช้กิจกรรมร่วม แนวคิดการพัฒนาโดยใช้เครือข่ายชุมชน แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน แนวคิดเรื่องกระบวนการจัดการแบบบูรณาการ แนวทางพัฒนาโดยใช้กิจกรรมร่วมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับช้างป่าในประเทศไทย ดังต่อไปนี้

- 1) แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 2) แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 3) แนวคิดการพัฒนาโดยใช้เครือข่ายชุมชน
- 4) แนวคิดเรื่องกระบวนการจัดการแบบบูรณาการ
- 5) แนวทางการพัฒนาโดยใช้กิจกรรมร่วม
- 6) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับช้างป่าในประเทศไทย

1) แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ความสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือการทำให้ประชาชนที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นทุกวันในปัจจุบัน กับการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และยาวนานที่สุดเพื่อเหลือไว้ให้คนรุ่นต่อไปได้มีโอกาสใช้ทรัพยากรด้วย ดังที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความเห็นไว้ ดังนี้ สารานู คงชะวัน (2545) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าเป็นการพัฒนาเพื่อทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในปัจจุบัน ให้เหลือถึงคนรุ่นลูกหลาน หรือคนรุ่นต่อไปได้มีโอกาสใช้ทรัพยากรให้นานที่สุด และคุ้มค่าที่สุด ในส่วนของ บาเพ็ญ เขียวหวาน (2551) ได้พูดถึง “ความวิบัติของการใช้ทรัพยากรร่วมกัน” ซึ่งได้บรรยายไว้ในหนังสือ “The Tragedy of Commons” ส่วนอาแว มะแส(2553) ได้เสนอคำว่าที่หมายถึง “โศกนากรรมของทรัพยากร” ซึ่งเป็นข้อสรุปของ Garrett James Hardin(Hardin,1998) ว่า “ความมีอิสระในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันนำไปสู่ความล่มสลายในที่สุด” ทางออกของการแปรสภาพของทรัพยากรสาธารณะ หรือการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันไปสู่การสลาย คือ การแปรสภาพทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นทรัพยากรส่วนบุคคล หรือเอกชน หรือให้ภาครัฐจัดตั้งองค์ หน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง ในการกำกับดูแลการใช้ประโยชน์จาก การบริหารจัดการทรัพยากรโดยพิจารณาจากสถาบัน ด้านวัฒนธรรม ทำให้ทราบแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน และคุ้มค่าที่สุด ตัวอย่างเช่น การบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรร่วมกันในประเทศญี่ปุ่น มีการออกกฎ ระเบียบในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ในการ

ทาอาชีพประมง ประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนคือ การปกป้องสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรของสมาชิกในชุมชน และบุคคลภายนอกชุมชน แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆที่เป็นองค์ประกอบทั้งภายในและภายนอกชุมชน สิ่งที่สมาชิกชุมชนต้องทราบร่วมกัน คือบริบทของแหล่งทรัพยากร การออกกฎเกณฑ์ ข้อบังคับต่างๆ ของการใช้ทรัพยากรร่วมกัน รวมถึงสิทธิ และความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ทรัพยากรร่วมกันของสมาชิกทั้งภายใน และภายนอกชุมชน อีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือการตรวจสอบตนเองของสมาชิกในชุมชน เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร ว่ามีความคุ้มค่ากับการใช้ทรัพยากรร่วมกันหรือไม่ ซึ่งเป็นการบริหารจัดการการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน และเกิดประโยชน์สูงสุด ถ้าเป็นอย่างที่กล่าวมาแล้ว ชุมชนและสมาชิกในชุมชนนั้นแหละเป็นกลไกหลักในการบริหารจัดการ การใช้ทรัพยากรในชุมชน และมีบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน และสังคมชนบทของเขาเอง ในการพัฒนาอย่างที่ยั่งยืน คนเป็นหน่วยที่สำคัญที่สุดในฐานะสมาชิกของสังคม จำเป็นต้องได้รับการพัฒนา ก่อน ฉะนั้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนคนควรได้รับการพัฒนาเป็นอันดับแรก ในขณะเดียวกันการพัฒนาอย่างยั่งยืน ควรพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วย โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา การพัฒนาคนโดยการใช้นวัตกรรมทางสังคม ผสมผสานกับทุนทางวัฒนธรรมทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมแล้ว เป็นแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในที่สุด สภาพเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้กำหนดแผนพัฒนาประเทศตั้งแต่ ฉบับที่ 8 ที่เริ่มให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนเป็นสำคัญ เป็นการปรับเปลี่ยนจากแนวทางการพัฒนากระแสหลักมาเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนากระแสรองหรือการพัฒนาตามบริบทของท้องถิ่น ที่ให้ความสำคัญทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนมีอยู่เป็นฐานของการพัฒนา และต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาประเทศ ฉบับที่ ๙ และที่ ๑๐ รวมถึงแผนที่ ๑๑ ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันด้วย เป็นการยืนยันว่าการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางนั้นสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศไทย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นภาครัฐกำหนดนโยบาย แผน และยุทธศาสตร์เป็นแนวทางกว้างๆของโครงสร้างในระดับชาติ เพื่อให้ชุมชนในสามารถนำไปปรับใช้ ให้เหมาะสมกับสภาพปัญหา และบริบทของชุมชนเองต่อไป โดยที่ภาครัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุน ส่วนการดำเนินการ การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ

2.) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม

แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นแนวคิดหนึ่งผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญและเกี่ยวข้องโดยตรงการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งสามารถเชื่อมโยงตามประเด็นต่างๆดังนี้

2.1 หลักการจัดการสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมหมายถึง สิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิต รวมทั้งสิ่งที่เกิดตามธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกัน และเอื้อซึ่งกันและกัน ผลที่เกิดจากปัจจัยหนึ่งด้านสิ่งแวดล้อม ย่อมส่งผลกระทบต่ออีกปัจจัยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันทั้งระบบ(เกษม จันทรแก้ว, 2531)

การจัดการสิ่งแวดล้อมคือ กระบวนการจัดการที่มีแบบแผนและกิจกรรมอย่างต่อเนื่องในการจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ในระดับต่างๆ เพื่อตอบสนองของเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาและการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน บุญจง ขาวสิทธิวิงษ์ (2542) ได้ให้ความหมายของการจัดการสิ่งแวดล้อมว่าเป็นกระบวนการวิเคราะห์ และประเมินสภาพสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นปัญหา และอาจจะเป็นปัญหาจากการดำเนินงานของมนุษย์ แล้วนำผลการวิเคราะห์ และประเมินดังกล่าวมาเข้าสู่กระบวนการ กำหนดเป็นนโยบาย และกลยุทธ์ในการปรับปรุงระบบ และวิธีปฏิบัติงาน ด้วยการสร้างศักยภาพ การคงสภาพของสิ่งแวดล้อม การควบคุมกิจกรรมการจัดการ และวิธีการปฏิบัติให้อยู่ในแนวทางที่จะอนุรักษ์ และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดี ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ มุ่งสร้างศักยภาพสิ่งแวดล้อมให้มีความยั่งยืนตลอดไป โดยต้องให้ธรรมชาติช่วยสร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้นเอง ถ้าธรรมชาติช่วยสร้างขึ้นไม่ได้หรือสร้างได้ไม่เพียงพอ ก็จะมาเอาเทคโนโลยีเข้าไปช่วยดำเนินการเพื่อเสริมสร้างให้สิ่งแวดล้อมมีความสมดุลตลอดไปอย่างยั่งยืน Shalit (2000) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมว่า คนส่วนใหญ่มักให้ความสำคัญกับสัตว์หรือมนุษย์ และมองสิ่งแวดล้อมในมุมแคบ และมองว่ามนุษย์มีความสำคัญมากกว่าสัตว์ หรือสิ่งอื่น ซึ่ง Shalit แนะนำให้แก้ปัญหาโดยใช้หลักการประชาธิปไตยร่วมกับสังคมนิยม ให้ชุมชนมีส่วนร่วม และหาเหตุผลที่ดีมาโน้มน้าวให้ทุกคนเข้าใจหลักการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เครื่องมือทางด้านนโยบายที่ได้มีการพัฒนา และนำมาใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่นิยมใช้กันทั่วไปในปัจจุบัน มี 3 แนวทาง (สมพร แสงชัย, 2555) ได้แก่

1. การใช้มาตรการตามกฎหมายในการควบคุมและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (command and control) เช่น การกำหนดมาตรฐานอากาศเสียที่มนุษย์ไม่ควรปล่อยออกมาให้เกินมาตรฐาน รูปแบบสิ่งก่อสร้างที่ถูกต้องตามมาตรฐานและข้อกำหนดอื่นๆ เป็นต้น มาตรการทางกฎหมายนี้ควรมีประสิทธิภาพประสิทธิผล และเป็นธรรมสำหรับทุกคน แต่มาตรการทางกฎหมายกลับกลายเป็นแนวทางห้ามการกำหนดอาณัติ หรือมาตรการควบคุมบังคับ โดยมาตรการเหล่านี้ไม่มีความยืดหยุ่น มีความเป็นทางการ และยึดระเบียบข้อบังคับจนไม่สามารถต่อรองหรือลดหย่อน และไม่มีวิธีการประนีประนอมเพื่อให้เกิดแนวทางที่เหมาะสมที่สุดได้ ทำให้เกิดการเผชิญหน้าระหว่างหน่วยงานของรัฐกับเอกชน

2. การให้สิ่งจูงใจแก่ธุรกิจเอกชนในการอนุรักษ์ และจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม (market-based incentives) โดยไม่เสียประโยชน์ และบางครั้งอาจจะได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (win-win solution) การให้สิ่งจูงใจเกิดผลดีต่อสิ่งแวดล้อม เพราะผู้ประกอบการได้ประโยชน์เช่นกัน ทำให้มาตรการทางเศรษฐกิจเป็นที่นิยมในประเทศที่พัฒนาแล้ว เพราะประหยัดมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ทั้งยังส่งเสริมความคิดริเริ่มในการหาแนวทางใหม่หรือเทคโนโลยีชนิดใหม่เพื่อลดค่าใช้จ่ายและหากาไรจากการลดผลเสียหายทางสิ่งแวดล้อมได้ด้วย แต่ในบางสังคม มาตรการทางเศรษฐกิจก็ยังไม่เป็นที่ยอมรับ เพราะเป็นการให้ประโยชน์แก่ผู้ที่ทำลายสิ่งแวดล้อม

และผู้กระทำความผิดจริยธรรมมากกว่า บางสังคมเห็นว่าเป็นการเอาเปรียบสังคมและคนจน ประเทศ
ควรนำภาษีไปช่วยคนจนมากกว่าจะให้ประโยชน์ต่ออาชญากรทางสิ่งแวดล้อม

3. ความร่วมมือระหว่างรัฐและเอกชนซึ่งสมัครใจโดยไม่มีการบีบบังคับ (partnership หรือ
voluntary actions) รัฐและสมาคมเอกชนตกลงเกี่ยวกับมาตรฐานของสิ่งแวดล้อม เช่น ปริมาณ
สารพิษ ฯลฯ ที่จะต้องลดลง องค์การเอกชน เช่น สมาคมอุตสาหกรรมจะตกลงกันเองในหมู่
สมาชิกและกำหนดสัดส่วนที่สมาชิกจะต้องรับผิดชอบในการลดปริมาณสารพิษ ผู้ที่ฝ่าฝืนหรือไม่
ปฏิบัติตามข้อตกลงก็ต้องถูกลงโทษ

จากแนวนโยบายทั้ง 3 แนวทาง ประเทศส่วนใหญ่จะใช้นโยบายทั้ง 3 แนวทางเพียงแต่
อาจจะเน้นแนวใดแนวหนึ่งมากกว่าอย่างอื่นเท่านั้น แต่แนวนโยบายความสมัครใจและความ
ร่วมมือระหว่างรัฐและเอกชนจะเป็นที่ยอมรับกันมาก เพราะมีความเป็นไปได้สูงและสอดคล้องกับ
แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยสังคมนั้นจะมีการปรับตัวจากสังคมบริโภคนิยมให้เป็นสังคมอนุรักษ์มาก
ขึ้น และประชาชนมีจิตสำนึกทางนิเวศและมีความเป็นพลเมืองของระบบนิเวศมากขึ้น นอกจากนี้
รายงานฉบับสมบูรณ์เรื่อง โครงการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ได้ให้แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมเชิง
สถาบันไว้ว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปสู่สังคมที่ยั่งยืนต้องอาศัย
กระบวนการที่หลากหลายเพื่อแก้ปัญหาได้อย่างรอบด้าน เช่น การจัดการด้วยการบังคับใช้
บทลงโทษต่าง ๆ เพียงอย่างเดียวจะไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ถ้า
สังคมมีกระบวนการเสริม เช่น การสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม
พร้อมๆ กับการกำหนดมาตรการจูงใจและการบังคับใช้บทลงโทษ ที่จะทำให้การจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3.) แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญอยู่ไม่น้อยต่อการจัดการ
แก้ปัญหาข้างป่าโดยกระบวนการมีส่วนร่วมในครั้งนี้ เนื่องจากเกี่ยวข้องโดยตรงต่อประชาชนใน
พื้นที่ ดังนั้นในการทบทวนวรรณกรรมครั้งนี้ ได้ให้ความสำคัญในลักษณะบุคคล และลักษณะกลุ่ม
ซึ่งสามารถแยกเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

- 1.) ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2.) รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 3.) ลักษณะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 4.) ปัจจัยในการมีส่วนร่วมของประชาชน

3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน

การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมคือ เป็นกระบวนการของความต้องการให้ผู้บังคับบัญชามีส่วนร่วม ต่อกระบวนการตัดสินใจ และใช้ความคิดที่สร้างสรรค์ในการแก้ปัญหา และการทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ฉะนั้นการมีส่วนร่วมจึงหมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ(Decision Making) การมีส่วนร่วมในการรับรู้ การมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน จะเห็นได้ว่าองค์กรขนาดใหญ่ได้ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น โดยเฉพาะองค์กรที่เป็นบริษัทภิบาล เป็นการให้ความสำคัญกับการร่วมตัดสินใจของผู้ปฏิบัติงานในทุกระดับเป็นระดมสมองอย่างหนึ่ง นอกจากนั้นยังมีการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมหมายถึง การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง เช่น การจัดการป่าชุมชน การบริหารจัดการแหล่งน้ำชุมชน ซึ่งคนในชุมชนมีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง ฉะนั้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจึงมีความจำเป็นสำหรับการพัฒนาในปัจจุบันได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาประเทศที่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน โดยให้คนเป็นศูนย์กลางของพัฒนา ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 จนถึงฉบับปัจจุบัน ฉบับที่ 11ยังให้ความสำคัญคนในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา จึงเห็นได้ว่าการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการพัฒนาที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น การให้นิยามความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมสามารถสรุปการมีส่วนร่วมได้ 5 ลักษณะดังนี้ (อ้างในเกรียงไกร บุญโสภณ, 2550)

1) การมีส่วนร่วมในลักษณะของปัจเจกบุคคลซึ่งจะให้ความสำคัญกับตัวบุคคล โดยมองที่ประสบการณ์ของแต่ละบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมในที่หมายถึง การร่วมในการตัดสินใจ จิตสำนึกร่วมความเป็นเจ้าของ ความรับผิดชอบร่วมในระดับบุคคล รวมทั้งความพึงพอใจและแรงจูงใจ

2) การมีส่วนร่วมในลักษณะกลุ่ม และกระบวนการที่มุ่งสร้างอำนาจของการรวมกลุ่ม และโครงสร้างภายในกลุ่มให้เป็นกระบวนการที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะให้ความสำคัญระหว่างผู้นำ ผู้ตามเป็นสำคัญ เพื่อทำให้เกิดการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ

3) การมีส่วนร่วมในลักษณะของสถาบัน จะให้ความสำคัญในเรื่องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสถาบัน มีการถ่ายทอดโครงสร้างทางอำนาจ และกลุ่มผลประโยชน์ รวมถึงช่วงชั้นทางสังคม การกำหนดรูปแบบการใช้ทรัพยากรร่วมกันในการบริหารสถานะ และการใช้อำนาจในสังคม

4) การมีส่วนร่วมในลักษณะของโครงการ ในส่วนนี้จะให้ความสำคัญกับการจัดโครงการที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่ดี โดยเน้นที่กลุ่มเป้าหมาย โดยผ่านการถ่ายทอดเทคนิควิธี ความรู้ และการกระจายอำนาจสู่ประชาชน การมีส่วนร่วมในลักษณะของโครงการนี้ เป็นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐกับประชาชน

5) การมีส่วนร่วมในลักษณะของนโยบาย ในส่วนนี้จะให้ความสำคัญในเรื่องของการยอมรับหลักการการมีส่วนร่วมของประชาชน และประชาชนผู้ด้อยโอกาสทางสังคม การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้เป็นการกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนงานในระดับชาติ เพื่อประกันความมั่นคงในเรื่องของการยอมรับ และการสนับสนุน และยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นในรูปแบบของสถาบัน โครงการ กฎหมายและอุดมการณ์ร่วมกัน

จากที่กล่าวมาแล้วในเรื่องของการมีส่วนร่วมนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชน ตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม หรือกลุ่มคนเข้ามาเกี่ยวข้องและร่วมมือกันในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม โดยที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ และร่วมกันกำหนดบทบาทการดำเนินการต่างๆด้วยตัวของชาวบ้านเอง โดยเฉพาะการร่วมกันแก้ปัญหาข้างป่าในพื้นที่ อำเภอบ่อไร่ และอำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด น่าจะเป็นอีกแนวคิดหนึ่งในการทดลองหารูปแบบการแก้ปัญหาข้างป่าด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วม น่าจะสามารถประสบความสำเร็จบ้างไม่มากก็น้อย

3.2 รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถแบ่ง 3 รูปแบบใหญ่ๆ ตามแนวทางของ United Nation Department of International Economics and Social Affairs,(1981) ได้รวบรวมไว้ดังนี้ กล่าวคือ

1. การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปตามธรรมชาติ เป็นการรวมตัวของสมาชิกในชุมชน หรือในพื้นที่ที่มีปัญหา เป็นการสมัครใจเข้าร่วมทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ไม่ได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกหรือจากทางราชการ การมีส่วนร่วมลักษณะนี้เป็นแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเป็นส่วนใหญ่ เช่น ปัญหาน้ำท่วม ไฟไหม้ แผ่นดินไหว รวมถึงปัญหาข้างป่า บุคคลที่เข้าร่วมแบบเป็นไปตามธรรมชาติ นี้ จะมีจิตอาสาสูง

2. การมีส่วนร่วมแบบชักจูง เป็นการเข้าร่วมเพื่อให้เกิดการยอมรับทางสังคม อาจจะมีแรงจูงใจบางอย่างในการเข้าร่วมดังกล่าว หรือ ได้รับการสนับสนุนจากผู้มีอำนาจที่เหนือกว่า เช่น รัฐบาล การเข้าร่วมตามลักษณะนี้มักจะเกิดขึ้นประเทศกำลังพัฒนาเป็นส่วนใหญ่

3. การเข้าร่วมแบบบังคับ ผู้เข้าร่วมลักษณะนี้จะไปตามกฎระเบียบ หรือกฎหมายที่สมาชิกในสังคมนั้นกำหนดขึ้น เช่น การเกณฑ์ทหารไปรบ หรือไปทาสสงคราม หรือสมาชิกองค์กรใดองค์กรหนึ่งปฏิบัติงานตามบทบาทและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการ โดยมีกฎหมายหรือกฎระเบียบรองรับ ซึ่งจะเป็นหน่วยงานของรัฐเป็นส่วนใหญ่ 3.3 ลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน ลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน Cohen and Uphoff(1997)(อ้างในเกรียงไกร บุญโสภณ, 2550)ได้จัดการการมีส่วนร่วมลักษณะนี้ออกเป็น 4 แบบกว้างๆดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งลำดับขั้นตอนดังนี้ การริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจแล้วลงมือลงทันที 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) จะมีปัจจัยดังนี้การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานงานขอความร่วมมือ เป็นต้น 3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ด้าน

วัตถุ หรือผลประโยชน์ด้านสังคม แม้แต่กระทั่งผลประโยชน์ส่วนตน 4) การมีส่วนร่วมในการ ประเมินผลด้วย

ในส่วนของแนวคิด ลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนของ Fonaroff (อ้าง ในเกรียงไกร บุญโสภณ, 2550) ได้เสนอขั้นตอนและกระบวนการ การมีส่วนร่วมของของ ประชาชนไว้ว่า การจะถือได้มีส่วนร่วมได้นั้น จะรวมดาเนินการในกระบวนการอย่างน้อย หนึ่ง ขั้นตอน ขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็ได้ ยกเว้นการร่วมในการรับผลประโยชน์เพียงขั้นตอนเดียว คือ 1) ขั้นตอนการวางแผน ร่วมกันตัดสินใจกำหนดเป้าหมาย วิธีการดาเนินกิจกรรมร่วม ทรัพยากรที่ ใช้ในการดาเนินการรวมถึงการประเมินผลด้วย 2) ขั้นตอนการดาเนินการ 3) ขั้นตอนการใช้บริการ โครงการ 4) ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (ในขั้นตอนนี้ไม่ถือว่ามีมีส่วนร่วมดาเนิน การ เป็นความเห็นของผู้วิจัยเอง)

3.3 ปัจจัยการมีส่วนร่วมของประชาชน ปัจจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนตามที่ Chaturvide & Mitro (อ้างในเกรียงไกร บุญโสภณ, 2550) ได้เสนอแนวทางการมีส่วนร่วมของ ประชาชนที่ก่อให้เกิดการเริ่มต้นในการพัฒนาเชิงระบบได้ 3 ประการ คือ 1) ปัจจัยความร่วมมือ จากองค์กรภายนอก ทั้งในส่วนภาคและภาคเอกชน ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา นอกจากนั้นอาจ รวมถึงนักวิชาการ นักพัฒนาภาคประชาสังคม ที่ให้การช่วยเหลือในรูปของเครือข่ายทางสังคม ซึ่ง ทำให้มีการแลกเปลี่ยนทางด้านองค์ความรู้ต่างๆ และการช่วยเหลือทางการเงิน 2) ปัจจัยด้าน ความพร้อมภายในระบบ เช่น ผู้นำที่มีความรู้ความสามารถในการทำงานร่วมกับประชาชน ภายภาพของสิ่งแวดล้อมที่ดี ระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่เข้มแข็ง รวมถึงวัฒนธรรมและประเพณีที่ มีคุณค่า ที่เอื้อต่อการทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกัน 3) ปัจจัยการ บำรุงรักษาระบบในรูปของแรงจูงใจ การบริหารจัดการองค์กรที่ดี กิจกรรมที่เกิดประโยชน์ต่อ ชุมชน ตลอดจนปัจจัยเสริมจากภายนอกด้วย ในส่วนของ Cohen & Uphoff (1997) (อ้างใน เกรียง ไกร บุญโสภณ, 2550) ได้เสนอบริบทของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า ในการพิจารณาการมี ส่วนร่วม จะต้องคำนึงถึงบริบทสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย ประชาชนใน พื้นที่ ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ นอกจากนั้นยังมีนักวิชาการ นักพัฒนาสังคมภาคประชาชน ส าหรับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ ได้แก่ 1) เพศ อายุ 2) สถานะภาพ ภายในครอบครัว 3) ระดับการศึกษา 4) สถานะภาพทางสังคม 5) อาชีพ 6) รายได้และทรัพย์สิน 7) ระยะเวลาที่อยู่ในท้องถิ่นและโครงการ 8) การถือครองพื้นที่ดิน และสถานะภาพการทำงาน

ดังที่กล่าวมาแล้ว การมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องต่อการ มีส่วนร่วมจะมากจะน้อยเพียงใดนั้น อาจขึ้นอยู่กับปัจจัยทั้งภายนอกและปัจจัยภายใน ส่วนที่เป็น ปัจจัยภายใน ได้แก่คุณลักษณะส่วนบุคคลของสมาชิกในชุมชนเอง อาจจะเป็นการมีตำแหน่งต่างๆ ในชุมชน รวมถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน และทัศนคติที่มีต่อชุมชน ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ การได้รับการสนับสนุน ช่วยเหลือจากภายนอกทั้งหลาย เช่น การช่วยเหลือจากภาครัฐ และจาก

องค์กรต่างๆภาคประชาชน เช่น งบประมาณ วัตถุประสงค์ในการทำงานร่วมกัน (รถยนต์ เครื่องมือ สื่อสารเหล่านี้)รวมทั้งความสามารถในการเข้าถึงแหล่งข้อมูลข่าวสาร การยกย่องชมเชย การให้กำลังใจก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนได้เช่นกัน จากปัจจัยต่างๆที่ได้กล่าวไปแล้วที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน การมีส่วนร่วมสามารถแบ่งออกเป็นขั้นตอน ดังนี้ คือ การร่วมกันคิดและตัดสินใจในการแก้ปัญหา การร่วมปฏิบัติงาน การร่วมรับผลประโยชน์ การประเมินผล รูปแบบการมีส่วนร่วมอาจเกิดขึ้นในรูปของการร่วมกันทำกิจกรรม โดยมีขั้นตอนจากการสมัครใจ เกิดจากการชักจูง หรืออาจจะเกิดการบังคับด้วยกฎระเบียบทางสังคม เช่น กฎหมาย การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจเข้าร่วมด้วยความสมัครใจของตัวเอง หรืออาจเป็นตัวแทนของครอบครัวในการเข้ามามีส่วนร่วม ฉะนั้นการเข้าร่วมในการดำเนินการในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็ถือได้มีส่วนร่วม

จึงอธิบายได้ว่า เมื่อเกิดสถานการณ์ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ โดยเฉพาะปัญหาช้างป่าพื้นที่ อำเภอบ่อไร่ และอำเภอสองแคว จังหวัดตราด มีช้างป่าเข้ามากินและทำลายพืชผลทางการเกษตร และผลไม้มากของชาวบ้าน การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่ และหน่วยงานภาครัฐ ในการแก้ไขปัญหาช้างป่าก็เป็นเรื่องจำเป็น ที่ต้องทำงานร่วมกันในทุกภาคส่วน ตั้งแต่กระบวนการคิด การร่วมวางแผน และการช่วยเหลือสนับสนุนในด้านต่างๆรวมถึงงบประมาณด้วย สิ่งแรกที่ประชาชนต้องทำร่วมกัน คือ การรับรู้เรื่องสถานการณ์ปัญหาช้างป่า และกระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาช้างป่าร่วมกัน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นประชาชนเองก็ต้องเรียนรู้เกี่ยวกับกฎหมาย กฎระเบียบ และนโยบายของหน่วยงาน แนวทางปฏิบัติของหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาช้างป่า เช่น กรมป่าไม้ อุทยาน ทรัพยากรจังหวัด เกษตรอำเภอเกษตรจังหวัด ว่าหน่วยงานเหล่านั้นมีบทบาทหน้าที่อย่างไร ในการแก้ไขปัญหาช้างป่าในพื้นที่ เพื่อการแก้ปัญหาช้างป่าประสบผลสำเร็จ

4) แนวคิดการพัฒนาโดยใช้เครือข่ายชุมชน

พระมหาสุบิน อาภาโร และปริชาติ วลัยเสถียร(2547) อ้างในณัฐวัจน์ เผ่าภู(2554) ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมว่า “The key word is the web of Life” หมายถึง เครือข่ายสังคมเป็นเครือข่ายของสายแห่งชีวิต เป็นความสัมพันธ์ตามธรรมชาติ เป็นการผสมผสานสิ่งต่างๆเข้าด้วยกัน มีการเชื่อมโยงและต่อเนื่องที่สลับซับซ้อนตามปัจจัยเหตุและผล เครือข่ายทางสังคม(Social Network) มีความสัมพันธ์ตั้งแต่ระดับปัจเจก จนไปถึงระดับกลุ่มของสังคม กลุ่มต่างๆมีโครงสร้างและรูปแบบที่ไม่ตายตัว สามารถรับรู้ได้และเกี่ยวข้องกันเป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์ และมีการทำกิจกรรมระหว่างกันหลายระดับ ภายในเครือข่ายเองก็จะเป็นระบบเปิดและมีความสัมพันธ์กับระบบอื่นๆ การพัฒนาเครือข่ายใน อานันท์ กาญจนพันธ์(2554)ได้ให้แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ของเครือข่ายสังคมใน 5 มิติ คือ 1) ความสัมพันธ์ในเรื่องของอุดมการณ์และอำนาจ 2)มีวัฒนธรรมที่สืบทอดเป็นอุดมการณ์ และ 3)มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน 4) เครือข่ายมีความสัมพันธ์กันทั้งเชิงบวกและเชิงลบ 5)มีการผลิตซ้ำ มีความสัมพันธ์ทั้งภายนอก และภายใน ส่วนเรื่องความสำคัญของเครือข่าวนั้นย่อมมีคุณค่าของความสัมพันธ์และ

การประสานความร่วมมือกัน มีภารกิจและกระบวนการในตัวของมันเอง เปรียบเสมือนร่างกายของมนุษย์ ที่อวัยวะทำงานร่วมกันอย่างสอดคล้องประสานและสมดุล

มีการเกิดแก่และดับศูนย์ ในความของ ชินลัค สุวรรณอัจฉริย(2549)อ้างใน ณัฐวัชน์ เผ่าภู (2554)ได้ให้ความหมายของความเป็นเครือข่ายสังคม คือ

- 1) การใช้ทรัพยากรอย่างอยู่จำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด และคุ้มค่าที่สุด
- 2) เกิดการแผ่กระจายมีการถ่ายทอดประสบการณ์รวม มีการแก้ปัญหาโดยระบบเครือข่าย
- 3) มีการแลกเปลี่ยน มีความสัมพันธ์ มีความร่วมมือจนเกิดความน่าเชื่อถือ
- 4) เครือข่ายชุมชน การระดมทรัพยากรร่วมกัน มีการช่วยเหลือกันและกัน
- 5) เครือข่ายชุมชนมีความเป็นอิสระ สามารถพัฒนาศักยภาพของเครือข่าย
- 6) เป็นเครื่องมือในการรวมกลุ่ม การรวมกลุ่มกันแก้ปัญหาของเครือข่ายกันเองโดยไม่ต้องอาศัยผู้อื่น องค์ประกอบความเป็นเครือข่ายประกอบด้วย สมาชิกหาหน้าที่ย่างมีสานีกร่วม และมีการติดต่อสื่อสารกัน

สำหรับการเกิดขึ้นของเครือข่ายเริ่มจากการก่อตัวขยายตัว การดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ส่วนผลของความสาฤทธิ์ของความเป็นเครือข่าย ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการเพิ่มโอกาสในการแก้ปัญหา เกิดการพึ่งพาตัวเอง เกิดการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ และก่อให้เกิดพลังที่ส่งผลต่อไปจนถึงการกาเป็นนโยบายในที่สุด ส่วนในการจัดการเครือข่ายต้องมีจุดประสงค์ร่วมกัน มีจิตสานีกร่วมของสมาชิก และกลุ่มระหว่างเครือข่ายที่มีการเชื่อมโยงอย่างเหมาะสมมีความโปร่งใส และตรวจสอบได้ มีระบบข้อมูลข่าวสารที่ทุกคนร่วมกันรับรู้อย่างทั่วถึง ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายองค์กรชุมชนตามที่ เอกกมล อ่อนศรี(2544) ได้ให้ความหมายว่า การจะทำให้เครือข่ายชุมชนมีความเข้มแข็งนั้น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้ คือ ลักษณะของความเป็นเครือข่าย เช่น ความรู้ความสามารถของผู้นำสภาพแวดล้อมของการดำเนินการของเครือข่าย สำหรับการพัฒนาเครือข่ายมีสามด้าน คือ การพัฒนาสมาชิก การพัฒนาบริหารจัดการการพัฒนาาร่วมกัน และในการวัดความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชน สามารถพิจารณาได้ตัวชี้วัด ในเรื่องของความสัมพันธ์ในหมู่สมาชิก กิจกรรมในการแก้ปัญหาร่วมกัน และเป็นที่ยอมรับจากองค์กรภายนอก มีการบริหารจัดการด้านการเงินอย่างเป็นระบบ และมีความโปร่งใส การขยายตัวเชิงพื้นที่ของเครือข่าย การติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกเป็นไปด้วยความสะดวก มีการจัดหาทะเบียนที่เป็นระบบ องค์ประกอบของเครือข่ายที่สำคัญ คือ ความไว้นื้อเชื่อใจ การประสานงานระหว่างกลุ่มเครือข่ายตามศักยภาพ มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย มีกฎระเบียบเป็นของกลุ่มเองโดยสมาชิกในกลุ่มและเครือข่ายเป็นผู้กำหนดขึ้นมา โดยการรวมเอามิติทางความเชื่อ ค่านิยมเป็นในการออกข้อบังคับ และกฎระเบียบตามหลักทุนทางสังคม เรื่องทุนทางสังคมอานันท์ กาญจนพันธ์(2544) ได้สนับสนุนความคิดที่ทุนทางสังคม เป็นพลังที่จะขับเคลื่อนสังคมให้เป็นไปอย่างสร้างสรรค์ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องอาศัยพื้นฐานทุนด้านจริยธรรม การตอบแทนที่สมเหตุสมผล และมีการใช้ประโยชน์ร่วมกัน จะเห็นได้ว่าทุนทางสังคมเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ ทุนทางสังคมเกิดจากการทำกิจกรรมร่วมกัน มีความผูกพันกันเป็นจารีตประเพณี รวมถึงความไว้นื้อเชื่อใจกันและกัน

5.) แนวคิดการพัฒนาโดยใช้การกิจกรรมร่วม

ตามความหมายของการทำกิจกรรมร่วม ตามนิยามของ Marshall (Marshall,19998 อ้างใน ณิชวัชร เฝ้าภู ,2554) กิจกรรมที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลได้ร่วมกันกระทำเพื่อให้วัตถุประสงค์การทำกิจกรรมร่วมกันสำเร็จ กิจกรรมการกระทำร่วมกันเป็นเพียงเครื่องมือในการพัฒนาที่เป็นพลังเสริมให้สมาชิกในชุมชนทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการ เพื่อชุมชนที่เขาอาศัยอยู่มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น Elinor Ostrom เป็นผู้ศึกษาการใช้กิจกรรมในการบริหารทรัพยากรร่วมกัน (Common-Pool Resources) ปัจจัยเหตุที่สำคัญในการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม ความสำคัญคือแหล่งทรัพยากรในชุมชน เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ และแหล่งทรัพยากรอื่นๆ รวมถึงทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรม ปทัสถานทางสังคม ของสมาชิกในชุมชนที่ก่อเกิดขึ้นในการบริหารจัดการแหล่งทรัพยากรร่วมกัน ข้อเสนอแนะของ Ostrom(1990) ในการบริหารจัดการแหล่งทรัพยากรโดยใช้กิจกรรมการกระทำร่วมกัน กิจกรรมที่ควรต้องเสริมสร้างคุณภาพชีวิต และความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น ผลของการกระทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในชุมชนจะประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลใด บุคคลหนึ่งที่จะได้รับผลประโยชน์จากการกระทำกิจกรรมร่วมกันดังกล่าว ผลประโยชน์ที่ได้ต้องเป็นของสมาชิกในชุมชนทุกคนเท่านั้น โดยพื้นฐานของมนุษย์แล้วทุกคนมีความเห็นแก่ตัวเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว การที่จะทำให้กิจกรรมการกระทำร่วมกัน กระทำนั้น ประสบผลสำเร็จได้นั้น มีปัจจัยอยู่สองประการ ประการแรก คือ มูลเหตุกระตุ้นส่วนตัวของมนุษย์เอง(Selective Incentive) ประการที่สองเป็นมูลกระตุ้นร่วมของสมาชิกในชุมชน (Collective Incentive) (Ostrom,2002) และจากหนังสือ The logic of Collective Action:1965(Ostrom,2002)ของ Mancur Olson ได้เสนอไว้ว่า การกระทำกิจกรรมร่วมกันจะสำเร็จได้นั้น ควรจะเป็นกลุ่มขนาดเล็ก ที่เป็นตัวแทนสำหรับการนำไปประยุกต์ใช้ในชุมชนขนาดใหญ่ต่อไป ซึ่งเป็นการทำหายอยู่ไม่น้อยนับสำหรับชุมชนขนาดใหญ่

นอกจากนั้น Ostrom ยังมีเสนอที่สอดคล้องกันกับOlson ในเรื่องของขนาดของชุมชนซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น สามขนาดกลุ่ม คือ กลุ่มขนาดเล็ก และกลุ่มขนาดกลาง และกลุ่มขนาดใหญ่ที่มีความเป็นเชิงซ้อนสูง นอกจากขนาดของกลุ่มแล้ว ยังมีองค์ประกอบอื่นๆที่มีนัยที่สำคัญ เช่น สัดส่วน และต้นทุนของการรวมกลุ่มด้วย (Sandler,1992 อ้างใน ณิชวัชร เฝ้าภู, 2554) สิ่งที่ Ostrom ค้นพบองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือทรัพยากรสาธารณะร่วมกันประสบความสำเร็จ คือ บรรทัดฐานทางสังคมหรือ ปทัสถานทางสังคม (Social Norm) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการตอบสนองระหว่างกัน (Reciprocity) ความไว้วางใจกันและกัน(Trust) และความยุติธรรม(Fairness)ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Chusak Wittyapak & Dearden,1999; อ้างในณิชวัชร เฝ้าภู, 2554) เกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งน้ำภาคเหนือของไทย เห็นว่าการละเมิดกฎหมายโดยสมาชิกในชุมชน จะเป็นภัยคุกคามที่ชุมชนจะช่วยกันรักษาแหล่งทรัพยากรให้ใช้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่าที่สุด สมาชิกในชุมชนต้องยอมรับกำหนดกฎเกณฑ์ที่สมาชิกในชุมชนร่วมกันกำหนดขึ้น ในเรื่องของกฎเกณฑ์ที่ชุมชนกำหนดขึ้นนั้น

Talcott Parsons (2512) (อ้างในอนันท์ กาญจนพันธุ์, 2544) ว่าอำนาจที่ผูกติดกับโครงสร้างของระบบสังคม ที่เน้นสำนึกร่วม(Collective Consciousness) เป็นอำนาจที่อยู่เหนือเจตนาormanณ์อิสระของปัจเจกชน ซึ่งเป็นการควบคุมทางสังคม และเป็นการจัดระเบียบทางสังคม จะเห็นได้ว่าการกระทำร่วมกันต้องอาศัยความเป็นเอกภาพ ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของสมาชิกภายในกลุ่ม เนื่องจากทฤษฎีความมีเหตุผลในการเลือกและแนวคิดทฤษฎีของการไม่มีส่วนร่วม ว่าบุคคลไม่สามารถแก้ปัญหาการกระทำกิจกรรมร่วมได้ จำเป็นต้องมีกฎหมายจากภายนอกมาบังคับใช้เพื่อให้เข้าถึงผลประโยชน์ของบุคคล และกลุ่มแต่ในระยะยาวต้องระวังคนบางคนที่เห็นแก่ประโยชน์ตนเอง จะไม่สนใจผลประโยชน์ของกลุ่ม ซึ่งเป็นเรื่องปกติของสภาพสังคมโดยทั่วไป ผลที่ตามมาจะเกิดความเสียหายเนื่องจากต่างฝ่ายต่างหาประโยชน์เพื่อตนเอง(นรินทร์ โอฬารกิจอนันต์ ,2548) Ostromได้ให้ความเห็นที่สำคัญของความล้มเหลวและความสำเร็จจากวิจัยภาคสนามของการทำกิจกรรมร่วมกัน ไว้ดังนี้ 1) ประเภทการแบ่งงานกันทำตามกิจกรรมและหน้าที่ 2.)การคาดการณ์ตามการไหลของทรัพยากร 3) การวิเคราะห์ความขาดแคลนของทรัพยากร 4) ขนาดของกลุ่มที่เกี่ยวข้อง 5) ความหลากหลายภายในกลุ่ม 6) การพึ่งพาของกลุ่มกับปริมาณของทรัพยากร 7) ความเข้าใจที่เหมือนกันภายในกลุ่ม 8) ขนาดผลประโยชน์ส่วนรวมทั้งหมดของกลุ่ม 9) การสนับสนุนส่วนเพิ่มของกลุ่มโดยบุคคลกับทรัพยากรร่วม 10) ขนาดของกลุ่มที่มีแนวโน้มในการไม่ร่วมการกระทำกิจกรรมร่วม 11) การสูญเสียผู้ให้ความร่วมมือจากผู้ไม่ร่วมมือ 12) มีการเลือกให้เข้าร่วมกิจกรรม 13) สถานะการเป็นผู้นำ 14) ประสบการณ์ที่ผ่านมาและระดับการลงทุนทางสังคม 15) ความเป็นอิสระเพื่อให้กฎหมายผูกพัน 16) ความหลากหลายของกฎหมายที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสถานการณ์ (Ostrom, 2000)

จากที่กล่าวมาแล้วแสดงให้เห็นว่ากฎหมายของประเทศเอื้อประโยชน์แก่การพัฒนาชุมชนโดยภาพรวมในการบริหารจัดการทรัพยากรเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด และยั่งยืนอย่างสมดุลแก่ชุมชนด้วยการบริหารจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ด้วยการยึดหลักการของจารีตประเพณีของท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนอยู่แล้ว แต่มีปัญหาประชาชนยังขาดความเข้าใจกฎหมายอย่างถ่องแท้ ในขณะเดียวกันหน่วยงานภาครัฐยังพยายามรักษาอำนาจไว้อย่างเหนียวแน่น ระบบของกฎหมายยังขาดการยอมรับในความหลากหลายของระบบ ทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเพียงมิติเดียว รวมการถึงสิทธิต่างๆในการบริหารจัดการโดยชุมชนขาดแรงเสริมจากหน่วยงานภาครัฐทำให้การบริหารจัดการทรัพยากร หรือการแก้ปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมเป็นไปด้วยความยากลำบาก เช่น ในการแก้ปัญหาช้างป่าในพื้นที่ ที่เป็นไปด้วยความยากลำบาก

6) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับช้างป่าในประเทศไทย

ศุภกิจ วินิตพรสวรรค์ (2546) ศึกษาการประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เพื่อวิเคราะห์การแพร่กระจายของช้างป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ โดยการประยุกต์ใช้ข้อมูลจากการสำรวจระยะไกล ใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์รวมกับการสำรวจภาคสนามโดยใช้ปัจจัยในการวิเคราะห์ 7 ปัจจัย ได้แก่ ชนิดของป่า แหล่งดินโป่ง แหล่งน้ำ หน่วยพิทักษ์ป่า ถนน ความสูง และความลาดชัน ผลการศึกษาพบว่า ในหน้าแล้งมีปัจจัย 3 ประการ มีผลต่อการกระจายของช้างป่า คือ แหล่งน้ำ แหล่งดินโป่ง และความลาดชัน ส่วนฤดูฝน พบว่า มีปัจจัย 4 ประการที่มีผลต่อการกระจายของสัตว์ป่า คือ แหล่งน้ำ แหล่งดินโป่ง ความลาดชัน และหน่วยงานพิทักษ์ป่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการกระจายของช้างป่า(อ้างใน บรรพต บุตกะ, 2550)

ไสว วังหงษา และคณะ(2549) ได้ศึกษา การสำรวจและประเมินสถานภาพสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ ดาเนินการในพื้นที่ตอนบนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขาอ่างฤๅไน ในช่วงเดือนมีนาคม – เดือนเมษายน 2550 โดยการศึกษาร่องรอยของสัตว์ป่าทุกระยะ 100 เมตร ตามเส้นทางสำรวจ จำนวน 10 เส้นทางๆ ละ 6 กิโลเมตร ระยะทางทั้งสิ้น 60 กิโลเมตร สัตว์อื่นที่พบค่อนข้างน้อย ในขณะที่ช้างป่า และกระทิงมีการใช้พื้นที่ค่อนข้างกระจาย

ไสว วังหงษา และคณะ (2550) ศึกษาเกณฑ์ความรุนแรงปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนและช้างป่าในประเทศไทยพบว่า ในปัจจุบัน ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างในประเทศไทยเกิดขึ้นทั้งพื้นที่ตั้งแต่อุทยานขนาดเล็กไปจนถึงพื้นที่ขนาดใหญ่อย่างอุทยานแห่งชาติแก่งกระจานเกิดขึ้นในพื้นที่ที่มีช้างตั้งแต่ 9 ตัวไปถึงพื้นที่ที่มีช้าง 350 ตัว จากความขัดแย้งทำให้เกิดภาพความรุนแรงของแต่ละพื้นที่ของความขัดแย้งเกิดจาก 3 ปัจจัย คือ ช้างป่า คน และทรัพย์สิน จากการศึกษา 24 แห่งของพื้นที่ความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า

ประทีป ลิขกุลรักษ์(2547) ศึกษา ความคิดเห็นของราษฎรต่อแนวทางการแก้ปัญหาช้างป่ากุยบุรี โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี อันเนื่องจากพระราชดำริ อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการศึกษาพบว่า ราษฎรที่ทำการศึกษาค้นคว้าส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอาชีพทำการเกษตรกรรมเป็นหลักส่วนใหญ่และใช้ประโยชน์จากพื้นที่ปลูกพืชทางการเกษตร ไม่มีประสบการณ์ในการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาช้างป่า ไม่เป็นสมาชิกชมรมอนุรักษ์ช้างป่ากุยบุรี แต่มีความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่า มีความรู้ในด้านการป้องกันพืชผลทางการเกษตรจากช้างป่า และการขับไล่ช้างป่า มีความเห็นต่อแนวทางการแก้ปัญหาช้างป่าอยู่ในระดับสูง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นของราษฎรต่อแนวทางการแก้ปัญหาช้างป่า กุยบุรี ได้แก่ ประสบการณ์การมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาช้างป่า และการเข้าเป็นสมาชิกชมรมช้างป่ากุยบุรี

จากงานศึกษาวิจัยดังที่กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับช้างป่าที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าช้างป่ามีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของระบบนิเวศ แต่มีผลกระทบต่องิณีชีวิตรของเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จนเกิดเป็นความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ปัจจัยที่สำคัญของความขัดแย้ง

ได้แก่ ทรัพยากร ช่างป่า และคน ฉะนั้นการศึกษาปัญหาช่างป่า เพื่อหาวิธีแก้ปัญหาจำเป็นต้องทราบ ความเป็นมา เป็นอยู่ และเป็นไปของช่างป่าทั้งระบบ จึงจะสามารถแก้ปัญหาช่างได้ การใช้เครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ อย่างระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เข้ามาช่วยในการแก้ปัญหา ก็เป็นอีกมิติหนึ่ง แต่ตัวเกษตรกรที่ประสบปัญหา รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย ต้องร่วมมือกันหารูปแบบแก้ปัญหาอย่างบูรณาการ และเป็นองค์รวมตามบริบทของพื้นที่ จึงน่าจะ สามารถแก้ปัญหาได้

อวรณ์ โอภาสพัฒนกิจและคณะ (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการปลูกหญ้าเป็นอาชีพทางเลือกของเกษตรกร จ.ลาพูนและ จ. เชียงใหม่” ได้ข้อสรุป จากงานวิจัยถึงกระบวนการการพัฒนาความร่วมมือในการสนับสนุนการปลูกหญ้าแพงโกเล่าไว้ว่ามี ปัจจัย ดังนี้

1. มีการวิเคราะห์ร่วมหรือคิดร่วมของเกษตรกรที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสำรวจดูปัญหาและความ ต้องการอย่างมีส่วนร่วม
2. มีการวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder Analysis) ว่าประกอบด้วยหน่วยงาน/ภาคใด ที่เกี่ยวข้องและเกี่ยวข้องอย่างไร และเชิญชวน หน่วยงาน/ภาคีเข้าร่วมสนับสนุน
3. การสร้างการเรียนรู้ของเกษตรกรให้ทดลองปฏิบัติจริงโดยมีการสนับสนุนและอำนวยความสะดวกจากหน่วยงาน/ภาคีต่าง ๆ และมีการติดตามประเมินต่อเนื่อง
4. การสร้างเครือข่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยการจัดเวทีนำเสนอและรายงานความก้าวหน้าในการ ดำเนินการเป็นระยะ ๆ ของเกษตรกรและทุก ๆ ภาค
5. จัดให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเกษตรกรอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง
6. การกำหนดบทบาทของภาคที่เกี่ยวข้อง รูปแบบการสนับสนุนและเงื่อนไขที่เอื้ออำนวย
7. การมีหน่วยจัดการกลางทำหน้าที่อำนวยความสะดวกให้แก่เกษตรกรและทีมวิจัยย่อย ๆ ในแต่ละ ประเด็น
8. การวางกลยุทธ์ (Strategic planning) ในการทำงานพัฒนาร่วมกันของภาครัฐและเกษตรกร

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

ในบทนี้ผู้วิจัยและคณะจะนำเสนอระเบียบวิธีวิจัยที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ของหน่วยงานต่างๆที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาช้างป่าในพื้นที่ โดยการวิจัยครั้งนี้ครอบคลุมเนื้อหาสำคัญคือ (1) ขอบเขตการวิจัย (2) ประเด็นศึกษา (3) เครื่องมือและขั้นตอนของแผนการดำเนินงาน (4) กิจกรรมในการดำเนินการวิจัย ซึ่งมีดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตครอบคลุมสองด้าน ได้แก่ ขอบเขตด้านเนื้อหา ขอบเขตด้านพื้นที่

1.1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ในเนื้อหาการวิจัยจะศึกษา 2 ส่วน คือ

ก. เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับตัวปัญหาของช้างป่าที่เข้ามากระทบต่อพืชผลการเกษตรของเกษตรกร เช่น พฤติกรรมช้างป่าการเกิดขึ้น และพัฒนาการของปัญหาช้างป่าที่มาทำลายพื้นที่เกษตรกรรม องค์ความรู้เรื่องช้างป่าทั้งจากในพื้นที่และส่วนนักวิชาการ

ข. เกี่ยวกับบทบาทการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือมีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) กับการแก้ไขปัญหาช้างป่า ทั้งหน่วยงาน/องค์กร ภายในพื้นที่หรือหน่วยงานในจังหวัดเท่านั้น

1.2. ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา เฉพาะพื้นที่ในจังหวัดตราด โดยเฉพาะพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบโดยตรง คือ อำเภอบ่อไร่ หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 5 ตำบลหนองบอน และหมู่ที่ 4 ตำบลช้างทุน อำเภอเขาสมิง ได้แก่ หมู่ 5 หมู่ 8 ตำบลสะตอ จังหวัดตราด

2. ประเด็นศึกษา

1. บริบทชุมชน การเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาของพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าในจังหวัดตราด

2. ความเป็นมา พัฒนาการและการดำรงอยู่ ของสถานการณ์ช้างป่า ในจังหวัดตราด

3. สภาพและบทเรียนการทำงานแก้ไขปัญหาช้างป่าของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับพื้นที่ ระดับจังหวัด และระดับนโยบาย

4. บทเรียนและความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาช้างป่าของพื้นที่ต่าง ๆ ในประเทศไทย

5. องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ในการแก้ปัญหาช้างป่า ทั้งองค์ความรู้ชุมชน ท้องถิ่น และองค์ความรู้ทางวิชาการ

6. หลักการ และแนวทางการทำงาน เชิงบูรณาการของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น การทำงานเชิงเครือข่าย การทำงานเชิงการประสานภารกิจ (Function) ประสานพื้นที่ (Area) และการประสานการมีส่วนร่วม (Participatory)

7. บทบาท ภารกิจ ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาข้างป่า
8. ต้นทุน/ศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหา เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรม ความเชื่อ ความเชี่ยวชาญเฉพาะ ต้นทุนทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ การรวมกลุ่ม ต้นทุนทางองค์กร ฯลฯ
9. แผน/ยุทธศาสตร์ เชิงพื้นที่ที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาข้างป่า
10. แนวทางการสร้างกลไกสนับสนุน การทำงานของข้างป่าในการแก้ปัญหายั่งยืน
11. รูปแบบที่เหมาะสมในการทำงานเชิงบูรณาการ ทั้งในระดับพื้นที่และระดับจังหวัด

3. เครื่องมือและขั้นตอนของแผนการดำเนินงาน

สำรวจพื้นที่ทางกายภาพของชุมชนและสังเกตพฤติกรรมคนในชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร ตำราวิชาการ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเพื่อทำความเข้าใจภาพรวมความเป็นชุมชนวัฒนธรรม ศักยภาพของชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชนและขององค์กรต่างๆ ในชุมชน การเก็บข้อมูลในพื้นที่อาศัยวิธีการจัดเวทีเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Forum Participation) สังเกตการณ์ (Observation) แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non- Participant Observation) สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เจาะจงกลุ่มเป้าหมายสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ แบบจัดบันทึกภาคสนาม (เครื่องบันทึกเสียง) และกล้องถ่ายภาพ

4. กิจกรรมในการดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย

1. ประชุมทำความเข้าใจกับทีมและประชุมทีมวิจัย เดือนละครั้ง
2. เวทีถอดบทเรียน ปัญหาและผลกระทบจากข้างป่า และการแก้ปัญหาที่ผ่านมา ของทั้งในชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
3. การประชุมวางแผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม
4. การอบรมทีมวิจัย และชุมชนในการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม
5. เก็บข้อมูลภาคสนามพร้อมการสังเคราะห์ข้อมูลต่อเนื่อง
6. การสัมมนาปฏิบัติการ การคืนข้อมูล สู่ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
7. เวทีการสร้างรูปแบบการทำงานร่วมกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
8. ศึกษาดูงาน หน่วยงาน/ชุมชน ที่มีประสบการณ์
9. ปฏิบัติการตามรูปแบบกระบวนการทำงานร่วมกันของหน่วยงานและชุมชน
10. ถอดบทเรียน สังเคราะห์องค์ความรู้จากการทำงาน 11. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้เป็นรูปแบบของการบันทึกและบรรยาย อาจมีรูปภาพนิ่งและเคลื่อนไหว รวมทั้งการบันทึกเสียงประกอบ โดยนำข้อมูลที่ได้มาทำการรวบรวมเรียบเรียงให้เป็นหมวดหมู่ตามประเด็นข้อคำถามและคำสำคัญ ทำการอธิบาย บรรยายในรายละเอียดที่ได้ และทำการวิเคราะห์เนื้อหา บริบท องค์ประกอบของระบบสังคม องค์การ กระบวนการต่างๆที่เกิดขึ้นในการทำงาน ร่วมกัน สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพจากแบบสัมภาษณ์เจาะลึกใช้การวิเคราะห์เชิงตรรกะ การวิเคราะห์ข้อมูลแบบหาข้อสรุป และการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา การวิเคราะห์แบบจำแนกประเภท วิเคราะห์เชิงตีความ ซึ่งเป็นแนวทางการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

บทที่ 4

ผลการวิจัย

โครงการ การหารูปแบบเชิงบูรณาการในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาช้างป่าในพื้นที่ อำเภอบ่อไร่ และอำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด ในการรายงานในครั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะได้นำเสนอรูปแบบของรายงานโครงการวิจัย โดยแบ่งรายงานความก้าวหน้าเป็น 2 ส่วน คือ

- 1) ตารางเปรียบเทียบความก้าวหน้าของผลการดำเนินงาน กับแผนการดำเนินงานที่วางไว้
  - 2) ผลความก้าวหน้าของการดำเนินการวิจัย
- โดยมีรายละเอียดของผลการดำเนินงานดังนี้

4.1 ตารางเปรียบเทียบผลการดำเนินงานวิจัยที่ได้เสนอไว้กับงานวิจัยที่ได้ดำเนินการจริง

[illegible]

กิจกรรม	เดือนที่ปฏิบัติ																		ความก้าวหน้า(%)
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1 1	1 2	1 3	1 4	1 5	1 6	1 7	18	
10.จ้ ด ทํ า ร าย ง าน ความก้าวหน้า																			-
กิจกรรม	เดือนที่ปฏิบัติ																		ห ม า ย เหตุ
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1 1	1 2	1 3	1 4	1 5	1 6	1 7	18	
11.จัดเวทีคืบ ข้อมูลสู่ชุมชน และหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง เพื่อ นำเสน อ ผล การศึกษาและ ร ี บ ฟั ง ข้อเสนอแนะ เพิ่มเติม																			-
1 2 . เ ว ที่ สังเคราะห์ข้อมูล																			-
13.ประชุมสรุป บทเรียนจากการ ทำงาน																			-

กิจกรรม	เดือนที่ปฏิบัติ																		ความก้าวหน้า(%)
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	1	1	1	1	1	1	18	
14.รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์											1	2	3	4	5	6	7		-

4.2 ผลการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในช่วงแรกจะให้ความสำคัญกับการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องบริบทของพื้นที่ เช่นด้านประวัติศาสตร์ชุมชนและที่ตั้ง สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการ สภาพทางเศรษฐกิจ และสภาพปัญหาของชุมชน รวมถึงการลงพื้นที่เพื่อศึกษาสาเหตุของปัญหาและวิธีแก้ปัญหาข้างป่าที่ผ่านมา โดยจัดเวทีประชุมเพื่อทราบสาเหตุของปัญหาข้างป่าร่วมกันของเครือข่ายที่ผ่านมา เช่น กฎระเบียบและนโยบายขององค์กร ขอบเขตความรับผิดชอบของแต่ละองค์กร วัฒนธรรมองค์กร งบประมาณที่มาสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กร รวมถึงการร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูลข้างป่า และปัญหาอุปสรรคในการแก้ปัญหาที่ผ่านมาระหว่างองค์กร จากการดำเนินการในระยะแรกสามารถแสดงผลดังนี้

4.2.1 ผลการศึกษาบริบทชุมชน การเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาของพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากข้างป่าในอำเภอบ่อไร่ อำเภอบางมิ่ง จังหวัดตราด

ประวัติความเป็นมาอำเภอบ่อไร่

อำเภอบ่อไร่เดิมอยู่ในเขตปกครองของอำเภอบางมิ่ง เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 2521 ได้ยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอ แบ่งการปกครองเป็น 3 ตำบล คือ ตำบลช้างทุน ตำบลด่านชุมพล และตำบลบ่อพลอย อำเภอบ่อไร่เป็นอำเภอที่มีทรัพยากรทางธรรมชาติมาก ทำให้ประชาชนจากทั่วทุกภาคของประเทศเดินทางมาหา เป็นการค้าขายแสวงโชคโดยการขุดพลอยจนเป็นที่รู้จักของนักแสวงโชค ทำให้มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ต่อมาได้แยกพื้นที่ส่วนหนึ่งของตำบลช้างทุน ตั้งเป็นตำบลหนองบอนเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2524 ได้รับการประกาศให้เป็นอำเภอบ่อไร่ ในปี พ.ศ.2529 และแยกพื้นที่อีกส่วนหนึ่งของตำบลด่านชุมพล ตั้งเป็นตำบลนันทริย จึงทำให้อำเภอบ่อไร่มี 5 ตำบล อาณาเขตของอำเภอบ่อไร่ มีขนาดพื้นที่ทั้งสิ้น 680 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดตราดประมาณ 48 กิโลเมตร โดยมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้ ทิศเหนือ ติดต่อกับประเทศกัมพูชา และอำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลวังตะเคียน อำเภอบางมิ่ง ทิศ

ตะวันออก ติดต่อ ประเทศกัมพูชา โดยมีเทือกเขาบรรทัดเป็นแนวกั้น ทิศตะวันตก ติดต่อ ตำบล สะตอ อำเภอเขาสมิง และอำเภอขลุ้ง จังหวัดจันทบุรี

สภาพภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศของอำเภอบ่อไร่ ส่วนใหญ่เป็นลูกคลื่นลอนลาด จนถึงภูเขา ซึ่งใช้ประโยชน์ในการทาสวนไม้ผลไม้ยืนต้นและมีที่ราบเป็นหย่อมเล็ก ๆ อยู่บริเวณริมลำห้วย ริมคลอง ต่างๆ ซึ่งจะใช้ประโยชน์ในการทนา ปลูกพืชไร่ ส่วนทางทิศตะวันออกซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับ ประเทศกัมพูชาเป็นป่าเขามีแนวเทือกเขาบรรทัดยาว 54 กิโลเมตร เป็นเขตป่าสงวน

สภาพภูมิอากาศ

สภาพภูมิอากาศของอำเภอบ่อไร่ มี 3 ฤดู ฤดูแล้ง เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน ช่วงเดือนเมษายนอากาศจะร้อน มีอุณหภูมิประมาณ 35 องศาเซลเซียส ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือน พฤษภาคม – ตุลาคม ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน – มกราคม อากาศจะไม่หนาวจัด อุณหภูมิประมาณ 19 – 23 องศาเซลเซียสปริมาณน้ำฝนและแหล่งน้ำ ปริมาณน้ำฝนของอำเภอบ่อไร่นั้น วัดจากจำนวนวันที่ฝนตกมากกว่า 120 วัน/ปี ซึ่งตกกระจายทั่วทุกพื้นที่ของอำเภอ โดยเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม – ตุลาคม จะชุกในช่วงเดือนมิถุนายน – กันยายน และจากสถิติการวัด ปริมาณน้ำฝน ในช่วงเดือนสิงหาคม จะเป็นเดือนที่มีฝนตกมากที่สุดของปี ส่วนแหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตรและแหล่งน้ำที่จัดสร้างขึ้นยังไม่เพียงพอต่อการประกอบอาชีพการเกษตร เนื่องจากในปัจจุบันมีพื้นที่ทำการเกษตรเพิ่มขึ้น

ประวัติความเป็นมาตำบลหนองบอน

เริ่มแรกมี “ชาวกุหลา” โยกย้ายจากพื้นที่อื่นมาบุกเบิกแผ่นดินใหม่ โดยมาแสวงโชคจากการหาพลอย คนเหล่านั้นย้ายมาจากบ้านอิเฒ่ ต.ประณีต อ.เขาสมิง บางรายย้ายมาจากเขาพลอย แหว่น จ.จันทบุรี แรกเริ่มมีประมาณ 15 หลังคาเรือน บ้านจะสร้างเป็นกระต๊อบ ในขณะนั้นตำบลหนองบอนเป็นหมู่บ้านหนึ่งของตำบลช้างทุน ต่อมาได้มีการขุดพบพลอยเม็ดใหญ่ขนาด 80 กว่า กระรัต ที่เรียกว่า “ทับทิมสยาม”(King Ruby) ที่ตำบลหนองบอน ราคาหลายล้านบาทในขณะนั้น ทำให้เป็นข่าวโด่งดังไปทั่ว ทำให้มีผู้คนอพยพจากทุกสารทิศเข้ามาแสวงโชคที่หนองบอน โดยเฉพาะชาวแม่สอด จังหวัดตาก จากเหตุการณ์ค้นพลอยดังกล่าวทำให้ประชากรในหนองบอนที่เพียง 15 หลังคาเรือน เพิ่มขึ้นเป็นร้อยเป็นพัน และเป็นหมื่นหลังคาเรือน อย่างรวดเร็ว ทำให้หมู่บ้านเล็กๆหมู่บ้านเดียวในบ้านหนองบอน เพิ่มเป็นจำนวนหลายๆ หมู่บ้านขึ้นมา จนทำให้เป็นชุมชนขนาดใหญ่อย่างรวดเร็ว ไม่นานตำบลหนองบอนเจริญรุ่งเรืองด้วยอาชีพขุดพลอย และค้าขายพลอย เป็นเรื่องธรรมดาตามาก เมื่อทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในขณะที่มีผู้ที่ต้องการมีมากกว่าในที่สุด “พลอย” ที่เป็นทรัพยากรที่มีค่าก็หมดลง ทำให้ตำบลหนองบอนเริ่มซบเซาอย่าง

รวดเร็วเช่นกัน ส่วนชื่อ“หนองบอน”ในทุกวันนี้ นำมาจากในอดีตบริเวณหนองน้ำหน้าวัดบ้านหนองบอน มีต้นบอนขนาดใหญ่จำนวนมาก และอีกหลายๆพื้นที่ที่เต็มไปด้วยต้นบอน จึงทำให้ชาวบ้านเรียกพื้นที่นี้ว่า “หนองบอน”ที่เป็นตำบลหนองบอนในปัจจุบันตำบลหนองบอนพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ป่าดงดิบมีสัตว์ป่าและของป่าจำนวนมาก ต่อมาองค์การป่าไม้(อ.ป.ป.)ได้ให้เอกชนเข้ามาสัมปทาน และทำการตัดไม้ ลากงูไม้ออกจากป่าทำให้พื้นที่ป่าที่ถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน ซึ่งต่อมาเรียกว่า “ทำนบก และทำนาล่าง” ในช่วงประมาณปี พ.ศ.2515

สภาพทางธรณีวิทยาของพื้นที่ตำบลหนองบอน มีโครงสร้างหินเป็นหินชั้น และหินแปร มีการแทรกตัวดันของหินอัคนีหรือหินเหลวประเภทหินบาซอลท์ ทำให้บริเวณรอยสัมผัสของหินเหลวกับหินชั้น หินแปรนี้ จะมีการตกผลึกรวมของแร่ธาตุต่าง ๆ ทำให้เกิดสายแร่รัตนชาติที่ชุดค้นพบมีพลอยสี พลอยสีแดง พลอยสีชมพู พลอยสีเขียว พลอยสีม่วง พลอยไพลิน และโกเมน รวมอยู่ด้วย แต่ที่พบมากที่สุด คือพลอยสีแดง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ทับทิมสยาม” หรือ “KING RUBY” ปัจจุบันพลอยชนิดนี้ได้หมดไปจากพื้นที่นี้แล้ว ปัจจุบันทางกรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้กันพื้นที่ดังกล่าวไว้เป็นเขตอนุรักษ์ของตำบลหนองบอน ซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบสูงสลับเนินเขา ลักษณะดินเป็นดินลูกรัง มีกรวดทราย เนื่องจากพื้นที่ตำบลหนองบอนเคยมีการขุดพลอยตามบริเวณต่างๆ จึงทำให้พื้นที่เป็นบ่อตามบริเวณต่างๆ เป็นจำนวนมาก ส่วนบริเวณที่ราบสูงเชิงเขา และเนินเขาเตี้ยนั้นจะมีสวนผลไม้ มีป่าไม้ดิบชื้นบริเวณเทือกเขาสูง และเทือกเขาบรรทัด ซึ่งเป็นพรมแดนระหว่างประเทศไทยและประเทศกัมพูชา

ด้านการศึกษา

อัตราการศึกษาของประชาชนตำบลหนองบอนอยู่ในระดับปานกลาง ปัจจุบันพบว่าเยาวชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษา เนื่องจากนโยบายของรัฐบาล ส่วนแรงงานที่ไม่ได้รับการศึกษาในระบบ ก็เข้าศึกษาต่อในการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.)

ด้านความมั่นคงและปลอดภัยในทรัพย์สิน

ตำบลหนองบอนมีพื้นที่ที่อยู่ติดชายแดนระหว่างไทย – กัมพูชา ดังนั้นตำบลหนองบอน จึงมีส่วนราชการเกี่ยวกับความมั่นคงตามแนวชายแดน ทาหน้าที่ดูแลเรื่องความปลอดภัยของประชาชนภายในตำบล

ด้านคุณภาพชีวิต

ประชาชนในตำบลหนองบอน มีคุณภาพชีวิตในระดับปานกลาง เพราะยังมีกลุ่มอาชีพรับจ้าง และว่างงานในอัตราส่วนที่ไม่สูงนักและมีรับความเดือดร้อนอยู่บ้าง จึงได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทหารชุดเสริมสร้างชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการฝึกอาชีพให้กับประชาชนภายในตำบล เพื่อให้สามารถประกอบอาชีพของตนเองได้ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.

สภาพเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร (ทาสวนผลไม้) และหาของป่าสวนเชิงหวาย อาชีพรองคือ การค้าขาย การรับจ้าง รายได้ของประชากรส่วนใหญ่ประมาณ 30,000 บาท/ครอบครัว/ปี โดยเฉลี่ยภาพรวมแล้วประชากรยังมีความยากจน

ที่มา: สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ (องค์การมหาชน)

ที่ตั้งและอาณาเขตระยะทาง ห่างจากจังหวัดประมาณ 67 กิโลเมตร ห่างจากอำเภอบ่อไร่ ประมาณ 17 กิโลเมตร ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอโป่งน้ำร้อน จังหวัดจันทบุรี

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลช้างทุน อำเภอบ่อไร่ มีคลองแ่งเป็นแนวเขต ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลช้างทุน และประเทศกัมพูชา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี ซึ่งมีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบสลับกับเนินเขามีเนื้อที่ประมาณ 116 ตารางกิโลเมตรหรือ 72,500 ไร่ (ข้อมูลจากทะเบียนราษฎร์ อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ณ เดือนพฤษภาคม 2552)

บริบทชุมชนหมู่บ้านมะนาว ตำบลหนองบอน อำเภอบ่อไร่

บ้านมะนาว ตำบลหนองบอนนี้ ชาวบ้านเล่าว่าสมัยก่อนที่ชาวบ้านรุ่นแรกๆ อพยพเข้ามาเพื่อหาพลอย พบว่าบริเวณนี้มีต้นมะนาวอยู่ จึงเรียกชื่อชุมชนนี้ว่า “บ้านมะนาว” ปัจจุบันบ้านมะนาวอยู่ในเขตตำบลหนองบอน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทาสวนผลไม้ ปลูกพืช และอื่นๆ ปัจจุบันเป็นพื้นที่ประสบปัญหาช้างป่าเข้ามาทำลายพืชผลการเกษตร ชาวบ้านเล่าว่า แต่เดิมสมัยโบราณ ช้างป่ายังมีจำนวนไม่มาก เมื่อลงมาก็ถูกวางยา เคยมีเหตุการณ์ลักษณะเช่นนี้ คือ ช้างลงมากินพืชสวนชาวบ้าน 6 ตัว แล้วถูกยาเบื่อตายหมด จากนั้นก็ไม่พบว่ามีช้าง จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ.2553 และทวีความรุนแรงขึ้นในปี 2554 ปัจจุบัน

ตำบลช้างทุน อำเภอบ่อไร่

เนื่องจากในสมัยก่อนมีคนอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในหมู่บ้าน และในตอนกลางวันชาวบ้านจะออกจากบ้านไปทามาหากิน ในขณะที่ชาวบ้านไม่อยู่ได้มีช้างโขลงหนึ่งออกมาทำลายพืชผลในหมู่บ้านและช้างโขลงนั้นมีช้างพรายตมันร่วมอยู่ด้วย ซึ่งมันอาละวาดถอนต้นไม้ และทำลายบ้านเรือนของชาวบ้านโดยยกบ้านขึ้นทิ้งหลัง และทิ้งลงมา แต่ลักษณะการยกของช้างนั้นจะใช้วงดูลบ้านขึ้น ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า "ทูน" ดังนั้นชาวบ้านจึงขนานนามหมู่บ้านแห่งนี้ว่า "บ้านช้างทูน" ปัจจุบันตำบลช้างทุนมีเขตพื้นที่ 67 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 41,875 ไร่เป็นพื้นที่ทำการเกษตร และที่อยู่อาศัยประมาณ 28,791 ไร่ นอกจากนั้นเป็นเขตป่าสงวนประมาณ 13,084 ไร่

ตำบลช้างหมู่บ้านทั้งสิ้นจำนวน 6 หมู่บ้านได้แก่หมู่ที่ 1 บ้านคลองขวาง มีพื้นที่ประมาณ 6,825 ไร่ หมู่ที่ 2 บ้านช้างทุน มีพื้นที่ประมาณ 3,125 ไร่ หมู่ที่ 3 บ้านหนองแพบ มีพื้นที่ประมาณ 5,500 ไร่ หมู่ที่ 4 บ้านหนองมาตร มีพื้นที่ประมาณ 14,375 ไร่ หมู่ที่ 5 บ้านหนองไม้หอม มีพื้นที่ประมาณ 7,850 ไร่ และหมู่ที่ 6 บ้านตระกูลพัฒนา มีพื้นที่ประมาณ 4,252 ไร่ ถนนในหมู่บ้านเกือบทุกสายขาดเสียหายเนื่องจากในฤดูฝนน้ำกัดเซาะถนน ทำให้ทางขาดและการขนส่งผลิตผลทางการเกษตรไม่สามารถนำออกไปขายได้ตามกำหนดเวลา ทำให้ผลผลิตเสียหายเป็นจำนวนมาก การโทรคมนาคม มีตู้โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 6 แห่ง (1) สามแยกช้างทุน (2) ตรงข้ามโรงเรียนวัดช้างทุน (3) ตรงข้ามสามแยกทางเข้าศาลาประชาคม หมู่ที่ 1 (4) ทางเข้าถนนสายหนองไม้หอม-คลองใจ (5) หน้าวิทยาลัยการอาชีพบ่อไร่ (6) สี่แยกทางเข้าถนนสายน้ำตกสลัดได ด้าน

สาธารณูปโภค

ตำบลช้างทุนนั้น ยังมีไม่เพียงพอที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่ประชากรได้ครบทุกบ้าน เนื่องจากลักษณะการอาศัยอยู่อย่างกระจัดกระจายของประชาชน และยังขาดไฟฟ้าเข้าสู่พื้นที่ทำการเกษตร และเมื่อเข้าสู่ฤดูแล้งก็จะเกิดปัญหาไฟตก เนื่องจากประชาชนมีความต้องการใช้ไฟฟ้ามากเพื่อสูบน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติเพื่อทำการเกษตร สวนผลไม้

แหล่งน้ำธรรมชาติ - ลาน้ำ ลาห้วย มีจำนวน 17 สาย - น้ำตก มีจำนวน 3 แห่ง (1) น้ำตกสลัดได (2) น้ำตกก้านตอง (3) น้ำตกคลองใจ

แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น - ฝายน้ำล้น จำนวน 11 แห่ง - บ่อน้ำตื้น จำนวน 213 แห่ง - บ่อน้ำโยก จำนวน 32 แห่ง - ถังเก็บน้ำหมู่บ้าน จำนวน 4 ถัง - สระเก็บน้ำ จำนวน 22 แห่ง - ประปาหมู่บ้าน จำนวน 10 แห่ง แต่ใช้ได้ จำนวน 8 แห่ง

ปริมาณน้ำฝนและอุณหภูมิตลอดทั้งปี อุณหภูมิประมาณ 19 - 35 องศาเซลเซียส 2) ปริมาณน้ำฝน มีฝนตกกระจายทั่วพื้นที่ของตำบลช้างทุน จากสถิติการวัดปริมาณน้ำฝน พบว่า ปริมาณน้ำฝนใกล้เคียงกัน โดยเฉลี่ยฝนตก 150 วันต่อปี และจะตกมากช่วงระหว่างเดือน มิถุนายน - สิงหาคมของทุกปี โดยปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยในรอบ 4 ปี สูงสุดที่ 1,064.6 มิลลิเมตร ในเดือน กรกฎาคม 3) ปัญหาภัยธรรมชาติ ตำบลช้างทุน มีสภาพพื้นที่เป็นพื้นที่ทำการเกษตร แต่เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอยู่ทางตอนล่างของตำบลช้างทุนซึ่งเป็นเขตทาดำเนินลุ่มจึงทำให้น้ำเล้นจากการทาดำเนินลุ่มไหลลงสู่ลาคลอง ทำให้ลาคลองตื้นเขิน และในช่วงฤดูฝน ตำบลช้างทุนจึงมักจะประสบปัญหาน้ำท่วม ในพื้นที่หมู่ที่ 1-6 ของตำบลเป็นประจำ

อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

ประวัติความเป็นมา

อำเภอเขาสมิง ความเป็นมาของอำเภอเขาสมิง ตามเรื่องที่ชาวบ้านเล่าต่อกันมา อำเภอเขาสมิง คือชื่อของเสือสมิงที่อาศัยในถ้ำบริเวณเขาสมิงวัดชายธงในปัจจุบัน ซึ่งในสมัยนั้นชาวบ้านร่ำเรียนมาทางวิชาไสยศาสตร์ในด้านเดรัจฉานวิชา จนวิชาแก่กล้า จะไม่สามารถพักอาศัยอยู่ในที่พักอาศัยได้ จึงได้ไปอาศัยอยู่ในถ้ำแห่งนี้ จนสามารถแปลงร่างได้ ในตอนกลางวันจะเป็นมนุษย์

ปกติ ออกมาทำงานช่วยชาวบ้านทำไร่ทำสวนจนเป็นที่รักใคร่ของชาวบ้าน ตอนกลางคืนจะเปลี่ยนร่างเป็นเสือสมิงออกมาหาเหยื่อ พวกสัตว์นาๆชนิดเอามาเป็นอาหาร เหลือจากที่เป็นอาหารแล้ว จะนำไปฝากชาวบ้านในตอนกลางวันของวันใหม่

ความเป็นทางราชการของ

อำเภอเขาสมิง ได้จัดตั้งเป็นอำเภอ เมื่อปี พ.ศ.2441แต่เดิมเขตปกครองของอำเภอเขาสมิงจะรวมพื้นที่ของอำเภอบ่อไร่ด้วย ต่อมาได้แยกออกไปตั้งเป็นอำเภอบ่อไร่เมื่อปี พ.ศ.2513 ก่อนเปลี่ยนเป็นอำเภอบ่อไร่ในปี.2524 ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นคนไทยคนไทยเชื้อสายจีน เขมร และคนไทยเชื้อสาย“ซอง” อยู่ด้วย ในสมัยกรุงธนบุรี และยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พื้นที่อำเภอเขาสมิงมีสถานที่สำคัญอยู่ 2 แห่งคือ บ้านท่าฉาง และบ้านด่านชุมพล โดยเฉพาะบ้านฉางนั้น(ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ตำบลวังตะเคียน) เป็นสถานที่ตั้งค่ายทหาร และเป็นที่ตั้งของฉางข้าวที่เก็บรวบรวมมาจากพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อนำไปเมืองหลวง ส่วนบ้านด่านชุมพล ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ตำบลด่านชุมพล อำเภอบ่อไร่ มีค่ายทหารอยู่ที่หมู่บ้าน มีทหารมาประจำจากเมืองตราด คราวละ 12 คน มีหน้าที่คอยป้องกันและตรวจตราโจรผู้ร้ายระหว่างชายแดน ไทย-เขมร เพราะที่ด่านชุมพลเป็นเส้นทางที่สามารถติดต่อไปมา ระหว่าง 2ประเทศ เมื่อมีการจัดตั้งเป็นอำเภอขึ้นมาได้จัดตั้งให้มีกำนันผู้ใหญ่บ้าน มาดูแลจึงได้ยกเลิกด่านดังกล่าวไป โดยอำเภอนั้นตั้งอยู่ที่บ้านท่าฉางเรียก ว่า“อำเภอศรีบ่อทอง” ต่อมาได้ ย้ายที่ว่าการอำเภอ มาตั้งที่วัดลาภุราราย ตำบลเขาสมิงจึงเปลี่ยนชื่ออำเภอเป็น “อำเภอทุ่งใหญ่” จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2447.เมื่อกองกำลังทหารฝรั่งเศสได้ออกจากเมืองจันทบุรีมายึดครองเมืองตราด และได้ทำการแบ่งเขตดวงคลอง ร่างหวาย(ปัจจุบันอยู่เขตตำบลเขาสมิงอำเภอเขาสมิง) โดยฝั่งตะวันออกเป็นเขตปกครองของฝรั่งเศส และฝั่งตะวันตกเป็นของไทยจึงจำเป็นต้องย้ายที่ว่าการอำเภอออกจากวัดลาภุรารายไปอยู่ที่วัดท่าหาร ตำบลแสนตุ้ง และได้โอนอำเภอทุ่งใหญ่ให้ขึ้นกับเมืองขลุ้ง และได้ย้ายที่ว่าการอำเภอไปอยู่ที่บ้านตรอกตะแคง ตำบลแสนตุ้ง เมื่อปัญหาเขตแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเรียบร้อยแล้ว โดยรัฐบาลสยามได้ยอมยกเมืองพระตะบอง เสียมราชบุรี และศรีโสภณ ตลอดจนจนถึงลุ่มน้ำแม่น้ำเกาะบอ หรือ บัววันศรีเขตต์ให้แก่ฝรั่งเศส ฝรั่งเศสจึงได้กวณกำลังทหารออกจากเมืองตราด จึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอจากบ้านตรอกตะแคงมาตั้งที่บ้านท่ากระทอน ตำบลเขาสมิง และเปลี่ยนชื่ออำเภอใหม่เป็น “อำเภอเขาสมิง” ขึ้นตรงกับเมืองตราด

ข้อมูลทางด้านกายภาพ สภาพทั่วไป ลักษณะที่ตั้งอำเภอเขาสมิงเป็นอำเภอหนึ่งในจำนวน 7 อำเภอของจังหวัดตราด ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดตราด ระยะทางห่างจากตัวจังหวัดตราด ประมาณ 16 กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 299 กิโลเมตร เนื้อที่679.19 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 424,493.75 ไร่ พื้นที่ทางการเกษตร 229,092 ไร่ อาณาเขตติดต่อทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอขลุ้ง จังหวัดจันทบุรี และอำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอบ่อไร่ และอำเภอเมือง จังหวัดตราด ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอแหลมงอบ และอำเภอเมือง จังหวัดตราด ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอขลุ้ง จังหวัดจันทบุรี

ข้อมูลสภาพแวดล้อม พื้นที่ป่าไม้ 1.ป่าท่าโสมพื้นที่ป่าทั้งสิ้น 21,125ไร่ (เขาสมิง, แหลมงอบ) 2.ป่าชุมแสง 18,625 ไร่ (เขาสมิง, เมืองตราด) 3.ป่าเสม็ด8,359 ไร่ (เขาสมิง, เมืองตราด) 4. ป่าเขาสมิง(ป่าคลองใหญ่และป่าเขาไฟใหม่) 513,750 ไร่ (เขาสมิง.บ่อไร่) 5.ป่าเขาบรรทัด26,789 ไร่ (เขาสมิง บ่อไร่ เมืองตราด)

แหล่งน้ำ 1.แม่น้ำ เขาสมิง 2.แม่น้ำ เวฬุ 3.คลองสะตอ 4.คลองแอ่ง 5.อ่างเก็บน้ำ เทพนิมิต 6.อ่างเก็บน้ำวังปลาหมอ

ลักษณะภูมิประเทศ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ดอน-ที่ราบลูกฟูกร้อยละ54.68 พื้นที่ราบ ร้อยละ 36.10 พื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ ร้อยละ 5.53 และพื้นที่ราบเชิงเขาร้อยละ1.61

ภูมิอากาศ สภาพอากาศ แบ่งออกได้เป็น 3 ฤดูได้แก่ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาวโดยฤดูร้อนจะเริ่มต้นประมาณเดือน กุมภาพันธ์-พฤษภาคม ฤดูฝนจะเริ่มต้นประมาณเดือนมิถุนายน-กันยายน แต่ในบางปีฝนอาจจะเริ่มตกตั้งแต่ปลายเดือนเมษายน และจะหยุดตกในช่วงเดือนตุลาคม ส่วนฤดูหนาวจะมีอากาศหนาวไม่มาก โดยจะอยู่ในช่วงเดือน พฤศจิกายน-มกราคม

อุณหภูมิต่ำสุดประมาณ18 องศาเซลเซียส และสูงสุดประมาณ 38องศาเซลเซียสปริมาณน้ำในรอบปีอำเภอเขาสมิงมีน้ำ ฝนโดยเฉลี่ย3,000 – 4,000 มิลลิเมตรต่อปีหรือเฉลี่ย 200 – 300 มิลลิเมตรต่อเดือน สภาพฝนตกชุกในช่วงเดือนพฤษภาคม – สิงหาคม ของทุกปีจำนวนวันที่ฝนตก136 – 160 วัน ต่อปี

ข้อมูลชุดดิน อำเภอเขาสมิง มีพื้นที่ทั้งหมด424,493.75 ไร่ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มชุดดินที่ 45 ร้อยละ53.41 ของพื้นที่ กลุ่มชุดดินที่2 6,45,51ร้อยละ 8.30 ของพื้นที่ และชุดดินอื่นๆ ซึ่งคุณสมบัติของดินเหมาะสมกับการเพาะปลูกพืชไร่ พืชผักไม้ผลและยางพารา ปัญหาสำคัญในการใช้ประโยชน์ที่ดิน ได้แก่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างต่ำ ส่วนบริเวณที่หน้าดินค่อนข้างเป็นทราย และมีความลาดชันสูง มีอัตราเสี่ยงต่อการชะล้างพังทลายของดินมาก หากมีการจัดการดินที่ไม่เหมาะสม สมความเหมาะสมสำหรับการปลูกพืช เมื่อพิจารณาถึงสภาพพื้นที่ลักษณะเนื้อดินและการระบายน้ำของดิน กลุ่มชุดดินที่26 45 51 มีความเหมาะสมในการปลูกพืชไร่ ไม้ผลไม้ยืนต้น ซึ่งเกษตรกรได้ใช้ประโยชน์ในการปลูก พืชไร่ไม้ผล และพืชผักอยู่แล้ว

ข้อมูลด้านการเมืองการปกครอง การปกครองส่วนภูมิภาค แบ่งพื้นที่เป็น 8 ตำบล 66 หมู่บ้าน ดังนี้ ตำบลเขาสมิงมี 9 หมู่บ้าน ตำบลแสนตอมี 10 หมู่บ้าน ตำบลทุ่งนนทรี 9 หมู่บ้าน ตำบลท่าโสมมี 5 หมู่บ้าน ตำบลประณีตมี 10 หมู่บ้าน ตำบลสะตอมี 9 หมู่บ้าน ตำบลวังตะเคียนมี 7 หมู่บ้าน ตำบลเทพนิมิตมี 7 หมู่บ้าน การปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอเขาสมิงประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 10 แห่งคือ 1) เทศบาลตำบลเขาสมิงครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลเขาสมิงและบางส่วนของตำบลทุ่งนนทรี 2) เทศบาลตำบลแสนตอครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลแสนตอ 3) องค์การบริหารส่วนตำบลเขาสมิงครอบคลุมพื้นที่ตำบลเขาสมิง(นอกเขตเทศบาลตำบลเขาสมิง) 4) องค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอครอบคลุมพื้นที่ตำบลแสนตอ(นอกเขตเทศบาลตำบลแสนตอ) 5) องค์การบริหารส่วนตำบลวังตะเคียน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลวังตะเคียน

ทั้งตำบล 6) องค์การบริหารส่วนตำบลท่าโสม ครอบคลุมพื้นที่ตำบลท่าโสมทั้งตำบล 7) องค์การบริหารส่วนตำบลสะตอครอบคลุมพื้นที่ตำบลสะตอทั้งตำบล 8) องค์การบริหารส่วนตำบลประณีต ครอบคลุมพื้นที่ตำบลประณีตทั้งตำบล 9) องค์การบริหารส่วนตำบลเทพนิมิต ครอบคลุมพื้นที่ตำบลเทพนิมิตทั้งตำบล 10) องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งนนทรีครอบคลุมพื้นที่ตำบลทุ่งนนทรี

ข้อมูลด้านสังคม ประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ90 นับถือศาสนาพุทธอีกร้อยละ10 นับถือศาสนาอิสลาม และศาสนาคริสต์แต่อยู่รวมกันได้ด้วยความรักสามัคคีมีวัดจำนวน 41 แห่งแยกเป็นที่พักสงฆ์7 แห่ง มัสยิดจำนวน 4 แห่ง อาชีพ หลักร้อยละ80 ของอำเภอเขาสมิง ประกอบอาชีพด้านการเกษตร ทาสวนผลไม้สวนยางพารารวมทั้งประกอบ อาชีพเพาะปลูกพืชไร่ผักสวนครัวการประมงและปศุสัตว์บางส่วน

มีสถานศึกษา ระดับมัธยมศึกษา 3 แห่งได้แก่โรงเรียนเขาสมิงวิทยาคม โรงเรียนสะตอวิทยาคม รัชมิงคลาภิเชก และโรงเรียนประณีตวิทยาคม มีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จำนวน 1 แห่งโรงเรียนระดับประถม ศึกษาจำนวน 27 แห่ง

มีโรงพยาบาล ประจำอำเภอ 1 แห่งคือโรงพยาบาลเขาสมิงขนาด 40 เตียง 1 แห่ง สำนักงาน สาธารณสุขจำนวน 1 แห่ง สถานีอนามัยจำนวน 15 แห่ง

ประชากร รวมทั้งสิ้น 43,241 คน แยกเป็นชาย 21,845 คน หญิง 21,381 คน มีจำนวนประชากร เป็นอันดับ 2 ของจังหวัดตราดโดยอำเภอเขาสมิงมีประชากรมากที่สุดของ

คุณภาพชีวิต อยู่ในเกณฑ์ปานกลางและค่อนข้างดีมีวัฒนธรรมประเพณีทางศาสนา และท้องถิ่นเหมือนกับประเพณีทางภาคกลางทั่วไปเช่น ประเพณีการตักบาตรเทโว จัดขึ้น ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปีชาวบ้านจะมีการเตรียมงานล่วงหน้ากันก่อนถึงวันงานเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ที่มาร่วมทำบุญ ประเพณีทำบุญวันสงกรานต์ มีการรดน้ำ ดาหัวให้แก่ผู้ใหญ่ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีการไหว้เจ้าที่ในพื้นที่เพาะปลูกในสวน

ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ อาชีพหลักได้แก่ด้านการเกษตรกรรม การปศุสัตว์การประมง อาชีพเสริม ได้แก่ค้าขายการรวมกลุ่มเพื่อแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร แหล่งเงินทุน จำนวนธนาคารมี 5 แห่งได้แก่ ธนาคารกรุงไทย ธนาคารกรุงเทพ โทร ธนาคารไทยพาณิชย์โทร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ฯโทร ธนาคารออมสิน โทร พาณิชยกรรม ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมด้านค้าขายการรวมกลุ่มเพื่อแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร อุตสาหกรรม มีโรงงานอุตสาหกรรมด้านการเกษตรในพื้นที่อาทิฟาร์มเลี้ยงกุ้งของบริษัทซีพีกรุ๊ป บริษัทสมิงฟู้ดส์จำกัด บริษัท ยูเนี่ยนรับเบอร์จำกัด,บริษัทสยามเลมองเต้จำกัด บริษัทสวนสวรรค์ตะวันออก จำกัด เกษตรกรรม จาก

พื้นที่ ทั้งหมด424,493.75 ไร่ เป็นเนื้อที่ทางการเกษตร 169,385 ไร่คิดเป็น ร้อยละ39.90 ของพื้นที่ทั้งหมดและมีศูนย์กลางรวบรวมผลผลิตทางการเกษตรขนาดใหญ่ ตั้งอยู่ที่ถนนเขาสมิง-บ่อไร่หมู่ที่1 ตำบลทุ่งนนทรีและสหกรณ์การเกษตรอำเภอเขาสมิงผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญได้แก่ทุเรียน เงาะมังคุดลองกอง ยางพารา ปาล์มน้ำมันและสับปะรด ด้านการตลาด(แหล่งรับซื้อ

ผลผลิต) 1.ผู้ผลิตเป็นผู้จำหน่ายแก่ผู้บริโภคโดยตรงแหล่งจำหน่ายตามตลาดสดและในท้องถิ่น 2.ผู้ผลิตเป็นผู้จำหน่ายให้กับพ่อค้าคนกลางก่อนที่จะจำหน่ายกับผู้บริโภค ด้านภาวะหนี้สินเกษตรกรยังต้องกู้เงินจากแหล่งเงินทุนมาลงทุนในการประกอบอาชีพ

ด้านเกษตรกรรม อำเภอเขาสมิงมีพื้นที่การเกษตรทั้งสิ้น 242,504 ไร่ ไร่ข้าวเรือนเกษตรกรจำนวน 6,126 ไร่ ไร่ผลไม้และพืชเศรษฐกิจที่สำคัญ

ยางพารา พื้นที่การเกษตร 67,523 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยต่อปี 16,880 ตัน

เงาะ พื้นที่การเกษตร 37,956 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยต่อปี 50,087 ตัน

ทุเรียน พื้นที่การเกษตร 14,808 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยต่อปี 16,130 ตัน

มังคุด พื้นที่การเกษตร 15,508 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยต่อปี 11,875 ตัน

ลองกอง พื้นที่การเกษตร 8,591 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยต่อปี 4,030 ตัน

สับปะรด พื้นที่การเกษตร 6,308 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยต่อปี 26,493 ตัน

ปาล์ม น้ำมัน พื้นที่การเกษตร 7,989 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยต่อปี 35,815 ตัน

ตำบลสะตอ

ประวัติความเป็นมาของตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง ชาวบ้านเล่าว่าหมู่บ้านนี้มีแม่น้ำไหลผ่านซึ่งต้นน้ำมาจากสะพานหิน (เขตอำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี) แม่น้ำนี้ได้แยกออกเป็นสองสาย สายหนึ่งไหลไปทางเขมร เรียกว่า คลองสะตอ ส่วนอีกสายหนึ่งไหลมาทางประเทศไทย เรียกว่า คลองสะตอ เพราะมีต้นสะตอป่าขึ้นอยู่ทั่วไป ชาวบ้านจึงเรียกตำบลนี้ว่า ตำบลสะตอ เป็นตำบลที่ก่อตั้งขึ้น (องค์การบริหารส่วนตำบลสะตอ. 55)

ได้มีการจัดตั้งเป็นสภาตำบล ตามประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 326 ลงวันที่ 13 ธันวาคม 2515 และยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล มีฐานะเป็นนิติบุคคล และเป็นราชการบริหารส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่มที่ 11 ตอนที่ 53 ก ลงวันที่ 2 ธันวาคม 2537 และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2540 มีนายจาเนียร วิทยานันท์ กำนันตำบลสะตอ เป็นประธานกรรมการบริหารโดยตำแหน่งคนแรก นายปราโมทย์ จันทร์กระจำ เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสะตอคนแรกที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรง (พ.ศ.2548-2552) และดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลสะตอคนปัจจุบัน (พ.ศ. 2552 -2555) องค์การบริหารส่วนตำบลสะตออยู่ในเขตภาคตะวันออกของประเทศไทย ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 2 บ้านหนองบัว ตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

อาณาเขต องค์การบริหารส่วนตำบลสะตอมีเนื้อที่ประมาณ 100.27 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 62,671 ไร่อาณาเขตด้านต่าง ๆ ดังนี้ ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลหนองบอน อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด และตำบลตกพรม อำเภอขลุ้ง จังหวัดจันทบุรี ทิศใต้ ติดกับ ตำบลเทพนิมิต อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลประณีต อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด และตำบล

ตกพรหม อำเภอลำทะลุ จังหวัดจันทบุรี ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลบ่อพลอย และตำบลช้างมูล อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด

ภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มและเป็นเนินเขาเตี้ยๆสลับกันโดยลักษณะของพื้นที่มีความเหมาะสมกับการเพาะปลูกทาสวนผลไม้ เช่น เงาะ ทุเรียน มังคุด ลองกอง สวนยางพารา มีคลองสายใหญ่ที่สำคัญ คือ คลองสะตอ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญของชาวบ้าน

เขตการปกครอง ตำบลสะตอ ประกอบด้วยหมู่บ้านจำนวน 9 หมู่บ้าน โดยมีจำนวนหมู่บ้านในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเต็มหมู่บ้านทั้ง 9 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 – 9 ท้องถิ่นอื่นในตำบล ไม่มี

ประชากร มีประชากรทั้งสิ้น 5,296 คน แยกเป็นชาย 2,714 คน หญิง 2,582 คน มีความหนาแน่น เฉลี่ย 53 คน /ตารางกิโลเมตร จำนวนหลังคาเรือน 1,997 หลังคาเรือน (ข้อมูลจากสำนักบริหารการทะเบียนกรมการปกครอง เมื่อเดือน กันยายน 2553)

โรงเรียน 3 แห่ง ดังนี้

- 1.โรงเรียนสะตอวิทยาคมรัชมั่งคลภิเษก ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลสะตอ
- 2.โรงเรียนบ้านหนองบัว ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลสะตอ
- 3.โรงเรียนวัดตาพลาย ตั้งอยู่ที่หมู่ 1 ตำบลสะตอ

มีศูนย์เด็กเล็ก 4 แห่ง ดังนี้ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านวงศ์พัฒนา ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ตำบลสะตอ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านคลองปูก ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ตำบลสะตอ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์วัดเกาะลอย ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ตำบลสะตอ

สถาบันและองค์กรทางศาสนา มีวัด 5 แห่ง ดังนี้

- 1.วัดตาพลาย ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลสะตอ
- 2.วัดมาบใหญ่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลสะตอ
- 3.วัดเกาะลอย ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลสะตอ
- 4.วัดป่าภาวนาสุนทร ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ตำบลสะตอ
- 5.วัดวงศ์พัฒนา ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 ตำบลสะตอ

การสาธารณสุข โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ 2 แห่ง ดังนี้

โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลสะตอ ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลสะตอ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพบ้านคลองปูก ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 ตำบลสะตอ ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน (ศสมช.) 9 แห่ง ตั้งอยู่ 9 หมู่บ้าน

สถานที่สำคัญอื่น ๆ 1.สถานที่ควบคุมไฟฟ้าจังหวัดตราด ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ตำบลสะตอ 2.หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ ตร.(คลองสะตอ) ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 ตำบลสะตอ 3. ป้อมยามบ้านหนองบัว ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลสะตอ

อาชีพ ประชากรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 90 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทาสวนผลไม้ เช่น ลองกอง มังคุด ทุเรียน และสวนยางพารา เป็นต้น หน่วยธุรกิจในเขต อบต. ปิมน้ำมัน ขนาด 2 หัวจ่าย จำนวน 1 แห่ง โรงสี จำนวน 5 แห่ง

การคมนาคม มีทางหลวงหมายเลข 3157 (แสนตุง-บ่อไร่)ผ่านตำบล ถนนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นถนนดิน มีรถโดยสาร (รถสองแถว) จากตำบลถึงอำเภอกะเปอร์ และจังหวัด ระยะทางจากอำเภอกะเปอร์ถึงตำบลสะตอ ประมาณ 25 กิโลเมตร และจากจังหวัดตราดถึงตำบล สะตอ ประมาณ 50 กิโลเมตร

การโทรคมนาคม ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข 1 แห่ง (เอกชน) โทรศัพท์สาธารณะ 12 แห่ง ด้านไฟฟ้า พื้นที่ตำบลสะตอมีไฟฟ้าใช้ครบทั้ง 9 หมู่บ้าน และทุกครัวเรือน แหล่งน้ำธรรมชาติ คลองสายหลัก 1 สาย (คลองสะตอ)

แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ฝาย 18 แห่ง บ่อน้ำตื้น 15 บ่อ บ่อบาดาล 80 แห่ง สระน้ำ 80 แห่ง อ่างเก็บน้ำ 4 ประปาหมู่บ้าน 5 แห่ง

4.2.2 สถานการณ์ช้างป่าในพื้นที่

จากการจัดเวทีหาความเข้าใจกับชุมชนหมู่ 4 หมู่ 5 และหมู่ 8 ตำบลสะตอ อ.กะเปอร์ จ.ตราด ทำให้ทราบว่าชุมชนในตำบลสะตอเป็นชุมชนเกษตรกรรมทาสวนผลไม้ สวนยางพาราและสวนปาล์มเป็นหลัก สภาพพื้นที่มีลักษณะเป็นลูกฟูกสลับกับเป็นลูกเขาขนาดเล็กทอดยาวถึงกัน และเชื่อมต่อกับเขตตำบลช้างพูนและตำบลหนองบอน มีคลองที่สำคัญ คือ คลองสะตอ ซึ่งเป็นคลองสายหลักที่ไหลลงสู่อ่าวตราด ชุมชนทั้ง 3 หมู่บ้านนี้

ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนที่ย้ายเข้ามาอยู่จากเกือบทุกจังหวัดของไทย โดยมาช่วงการทำงานพลอยเมื่อกว่า 40 ปี ที่ผ่านมานั้นการทำงานพลอยถือว่าเป็นอาชีพหลักของชุมชน และในช่วงเวลาดังกล่าวจากคำบอกเล่าพบช้างป่าจำนวนน้อยมากมีไม่ถึง 5 ตัว และในช่วงการทำงานพลอยช้างป่าได้หายไปจากชุมชน ต่อมาอาชีพการทำงานพลอยได้ซบเซาลงไป เนื่องจากพลอยมีจำนวนน้อยลงและหายากขึ้น ผู้ซื้และผู้ค้าพลอยบางส่วนได้ย้ายถิ่นฐานไปที่อื่น ยังคงมีผู้ซื้พลอยและผู้ค้าพลอยบางส่วนที่ยังปักหลักอาศัยอยู่ที่เดิม แต่ได้เปลี่ยนอาชีพมาเป็นเกษตรกร ปลูกผลไม้ไร่สับปะรด และทาสวนยางพารา และช่วงเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมาบางพื้นที่เปลี่ยนมาปลูกปาล์มน้ำมันมากขึ้น ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนปีละหลายล้านบาทหลายล้านบาทส่งผลให้เกษตรกรในพื้นที่จำนวนมากขยายพื้นที่ทำกินมากขึ้นตามไปด้วย

ปัจจุบันสภาพแวดล้อม และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป ทำให้พื้นที่ป่าถูกเปลี่ยนสภาพเป็นพื้นที่อาศัยและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ จนพื้นที่ในอดีตที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าต่างๆโดยเฉพาะช้างป่าซึ่งเป็นสัตว์ขนาดใหญ่ใช้พื้นที่ทำกินบริเวณกว้าง ช้างป่าจึงกลายกลายเป็นปัญหาที่เริ่มมีความขัดแย้งและนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ และอาจถึงขั้นวิกฤตได้ในอนาคตอันใกล้

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในช่วงฤดูกาลผลไม้ ปี 53 ที่ผ่านมา พบว่ามีช้างป่ามาอยู่ประจำในเขตชุมชน แต่ก็เพียง 1 ตัว แต่ปัจจุบัน (ปี 2554) พบช้างมาอยู่ในพื้นที่ประมาณ 10-11 ตัว ช้างป่าจะออกมาหน้าผลไม้ช่วงประมาณเมษายน-มิถุนายน

ที่มา : ภาพถ่ายจากการสำรวจพื้นที่ชุมชน

สาเหตุของการที่ช้างเข้ามาหากินในพื้นที่ จากการพูดคุยกับชาวบ้านในพื้นที่ ได้ความว่า เนื่องจาก พื้นป่ามีจำนวนลดลง และช้างถูกไล่มาจากตำบลช้างเคียงและจังหวัดจันทบุรี ในการจัดการจัดการที่ผ่านมา ได้ร่วมกันกับเจ้าหน้าที่ อบต.ไล่ช้างโดยไม่คิดทาร้ายช้าง โดยมีความเชื่อความเชื่อว่า การบอกกล่าวเจรจา ช้างสามารถรับรู้และเข้าใจได้ ในส่วนแนวทางการจัดการ ของชุมชน หลักๆ คือ 1.การเฝ้าระวังป้องกันและขับไล่ ในเบื้องต้นโดยมีการจัดตั้งชุดเฝ้าระวังช้างของชุมชน และ 2.เก็บข้อมูลความเสียหายที่เกิดจากช้างป่า เพื่อแจ้งจำนวนความเสียหายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับทราบ เพื่อขอรับการช่วยเหลือ ในส่วนการชดเชยความเสียหายนั้นทางหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ชดเชยให้ตามหลักเกณฑ์ที่มีอยู่ แต่ยังไม่สามารถช่วยเหลือชุมชนที่รับผลกระทบได้ตามความเสียหายที่เกิดขึ้นจริง เป็นเพียงการบรรเทาได้บ้างเพียงบางส่วน แม้ว่าชุมชนจะมีการเฝ้าระวังแต่ไม่สามารถป้องกันได้ทั้งหมด ในการวางแผนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งมีการชดเชยความเสียหายจากทางราชการนั้น เป็นเพียงแต่การจัดการปัญหาได้ในระดับหนึ่ง และเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาลดความเสียหายให้พอที่ชุมชนจะสามารถคุ้มค่ากับการลงทุนของชาวบ้านได้

4.2.3 บทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาข้างที่ผ่านมาในพื้นที่

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดตราด

เป็นหน่วยงานที่สังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อรับผิดชอบดูแลและบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาข้างป่าในพื้นที่อำเภอบ่อไร่และอำเภอเขาสมิง ที่ผ่านมาจะทำหน้าที่หลักในการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องในระดับจังหวัด และชุมชน ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาข้างป่า และทำความเข้าใจกับชาวบ้านถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และให้กำลังใจ

ปัญหาอุปสรรคในการทำงานที่ผ่านมา

ชาวบ้านยังไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เท่าที่ควร และชาวบ้านยังคาดหวังการพึ่งพิงการช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐมากกว่าการรวมกลุ่มเพื่อหาทางแก้ปัญหา

สำนักงานเกษตรอำเภอบ่อไร่

หน้าที่ความรับผิดชอบของเกษตรอำเภอ

มีหน้าที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษา วิเคราะห์ และวางแผนการดำเนินงาน ส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่เขตรับผิดชอบ ควบคุมกำกับ ติดตามปฏิบัติงานส่งเสริมการเกษตรให้เป็นไปตามแผนงานที่กำหนด และปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายกำหนด ให้เป็นอำนาจของหน้าที่ของเกษตรอำเภอ หรือตามที่กรมส่งเสริมการเกษตรหรือเกษตรจังหวัดมอบหมาย

การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาข้างป่าในพื้นที่อำเภอบ่อไร่และอำเภอเขาสมิง

ที่ผ่านมาจะให้ความช่วยเหลือในด้านความสะดวกในการบรรเทาเพื่อชดเชยความเสียหายของพืชผลทางการเกษตรที่ถูกข้างทำความเสียหายแก่ชาวบ้าน และจะให้คำแนะนำในเรื่องการปลูกพืชให้เหมาะสมกับพื้นที่ เช่น แปลงที่อยู่ชายป่า ให้ปลูกพืชที่ข้างไม่กิน และปลูกพืชหลักในพื้นที่ห่างจากชายป่า และให้คำปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับการปลูกพืชที่เหมาะสมกับพื้นที่เพื่อไม่ให้เกิดปัญหาข้างป่า

ปัญหาอุปสรรคในการทำงานที่ผ่านมา

ชาวบ้านไม่แจ้งให้ทราบเพื่อขอความช่วยเหลือจากทางราชการเนื่องจาก ไม่มีเอกสารสิทธิในที่ทำกิน และอัตราในการช่วยความเสียหายน้อยไม่คุ้มกับที่ต้องใช้เวลานาน ชาวบ้านยังนิยมการปลูกพืชที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ

หน่วยเฉพาะกิจทหารพรานนาวิกโยธิน

การป้องกันชายแดนในเขตจังหวัดจันทบุรีและตราด นับตั้งแต่ประเทศไทยต้องสูญเสีย เขาพระวิหารให้แก่ฝ่ายกัมพูชาไป ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศ ก็เริ่มเสื่อมถอยลงเป็นลำดับ จนกระทั่งเมื่อ 20 มิถุนายน 2508 ทหารฝ่ายกัมพูชา ประมาณ 1 กองร้อย ได้รุกร้าเขตแดนไทย ด้านอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด ปะทะกับเจ้าหน้าที่บ้านเมืองอย่างรุนแรง เข้ายึดบริเวณช่องเขาคีรีวงษ์ เพื่อจะทำการเข้าตีและ ยึดสถานีตำรวจภูธร อำเภอคลองใหญ่ กรมนาวิกโยธินได้สั่งให้ กองพันทหารราบที่ 2 กรมผสมนาวิกโยธิน ผู้บังคับกองพันทหารราบที่ 2 กรมผสมนาวิกโยธิน ขณะนั้นคือ นาวาโท วิศิษฐ์ หาสุณหะ ได้จัดกำลัง 1 กองร้อยปืนเล็กเพิ่มเติมกำลังเป็นกองร้อยเข้าตีหลักและ 1 กองร้อยปืนเล็กเป็นกองหนุน กองร้อย ฯ เข้าตีหลักได้เคลื่อนกำลังทางเรือจาก จังหวัดตราดขึ้นบกที่อำเภอคลองใหญ่ ได้ปฏิบัติการผลักดันกองกำลังทหารกัมพูชา จนออกพ้นนอกเขตประเทศไทยและได้ยึดพื้นที่บริเวณช่องเขาคีรีวงษ์กลับคืนมาได้สำเร็จ โดยฝ่ายเราไม่มีการสูญเสีย หลังจากเหตุการณ์สงบ จึงถอนกำลังกลับที่ตั้งปกติ

ภารกิจ กองบัญชาการป้องกันชายแดนจันทบุรีและตราด ปฏิบัติภารกิจในการป้องกันอธิปไตยของประเทศ และรักษาความมั่นคงภายใน ด้านจังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราด จากภาระหน้าที่ตามที่ได้รับมอบ หลายประการดังกล่าว กองบัญชาการป้องกันชายแดนจันทบุรีและตราด แบ่งการปฏิบัติหลักเป็น 3 ประการ ดังนี้

ภารกิจในการป้องกันชายแดน - ภารกิจการรักษาความมั่นคงภายใน - ภารกิจการพัฒนาเพื่อความมั่นคง ภารกิจในการป้องกันชายแดน ในการวางกำลังป้องกันชายแดนทางบก ใช้กำลังประจำถิ่น คือ ทหารพรานนาวิกโยธิน และตำรวจตระเวนชายแดน เป็นหลัก โดยวางกำลังในพื้นที่และภูมิประเทศสำคัญที่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้ ตลอดแนวชายแดนในพื้นที่รับผิดชอบ สำหรับทางทะเล กองทัพเรือ ได้จัดหมวดเรือลาดตระเวนชายแดนขึ้นควบคุมทางยุทธการ กับ กองบัญชาการป้องกันชายแดนจันทบุรีและตราด ปฏิบัติงานในพื้นที่รับผิดชอบ ตลอด 24 ชั่วโมง การป้องกันประเทศ เมื่อประกาศใช้แผนป้องกันประเทศ กองบัญชาการป้องกันชายแดนจันทบุรีและตราด จะได้รับการเพิ่มเติมกำลัง และแปรสภาพเป็นกองกำลังนาวิกโยธิน ปฏิบัติตามแผนป้องกันประเทศ ขึ้นควบคุมทางยุทธการกับกองทัพภาคที่ 1

ภารกิจการรักษาความมั่นคงภายใน กองบัญชาการป้องกันชายแดนจันทบุรีและตราด ดำเนินการ สนับสนุน ป้องกันและปราบปรามการ กระทำใดๆ อันมีผลกระทบต่อความมั่นคงในพื้นที่รับผิดชอบ ในการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข - การพัฒนาเพื่อเสริมความมั่นคงของชาติ - การขจัดเงื่อนไขต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงภายใน - การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - การสนับสนุนส่งเสริม "เศรษฐกิจพอเพียง" ตามแนวทางพระราชดำริ - การป้องกันปราบปรามการโจรกรรมรถยนต์และรถจักรยานยนต์ การปล้นสะดมตามแนวชายแดน การกระทำเยี่ยงโจรสลัด การลักลอบค้ายาเสพติด การค้าอาวุธสงคราม การหลบหนีเข้าเมืองและแรงงานต่างชาติดัด

กฎหมาย การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าและบุกรุกพื้นที่ ป่าสงวนแห่งชาติ และการข้ามไปเล่นการพนันในบ่อนพนันประเทศกัมพูชา โดยมุ่งเน้นไปในงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, งานยุทธศาสตร์ต่อสู้เบ็ดเสร็จ, งานแก้ปัญหาชนกลุ่มน้อย, งานโครงการ พัฒนาเพื่อความมั่นคง และโครงการอื่นเนื่องมาจากพระราชดำริ

ภารกิจการพัฒนาเพื่อความมั่นคง โครงการหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดน ดาเนินการโดยศูนย์พัฒนาพื้นที่ชายแดน กองบัญชาการ ป้องกันชายแดนจันทบุรีและตราด ปัจจุบันโครงการหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดน ในพื้นที่รับผิดชอบได้จัดตั้งเรียบร้อยแล้วจำนวน 19 หมู่บ้าน แบ่งเป็น ในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี 12 หมู่บ้าน ในพื้นที่จังหวัดตราด 7 หมู่บ้าน ในอนาคตมีโครงการที่จะเสนอขอจัดตั้งเพิ่มเติมอีกจำนวนหนึ่ง

โครงการทัพบกสยาม 01 ตั้งอยู่ที่ ตำบลด่านชุมพล อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ซึ่งเป็นโครงการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับราษฎรไทยตามแนวชายแดน ดาเนินการจัดการฝึกอบรมศิลปาชีพให้ราษฎรในโครงการ ให้มีความรู้ความชำนาญในวิชาชีพต่าง ๆ เพื่อนำรายได้มา เลี้ยงตนเองและครอบครัว ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยมีแผนการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง การดาเนินการ ไม่มีปัญหาข้อขัดข้องใด ๆ การช่วยเหลือประชาชน

นอกจากการช่วยเหลือประชาชนตามโครงการต่างๆ ที่อยู่ในความรับผิดชอบตามแผนงานปกติแล้ว กองบัญชาการป้องกันชายแดน จันทบุรี และตราด ยังมีกิจในการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนหน่วยงานอื่นในการช่วยเหลือประชาชนจากภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ และ ภัยวิบัติต่างๆ เช่น อุทกภัย อัคคีภัย ภาวะภัยแล้ง ที่เกิดขึ้นในพื้นที่รับผิดชอบ หรือตามที่กองทัพเรือมอบหมายให้ปฏิบัติ

ในปี 2542 ที่ผ่านมามีได้ดาเนินการช่วยเหลือประชาชนในจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดตราดที่ประสบอุทกภัย อย่างร้ายแรง และ ดาเนินการฟื้นฟู พัฒนาสภาพหลังน้ำลด ให้กลับสู่สภาวะปกติ ในเวลาอันรวดเร็ว และในระหว่าง พ.ศ.- ม.ย.43 ได้มีฝนตกชุกติดต่อกันอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด จึงทำให้เกิดน้ำท่วมฉับพลัน ในพื้นที่ จว.จันทบุรี และ จว.ตราด กองทัพเรือจึงได้อนุมัติให้ กปช.จต. เปิดศูนย์ช่วยเหลือประชาชนที่ประสบอุทกภัย เมื่อ 4 ม.ย.43 เพื่อช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อน ร่วมกับทาง จังหวัดจันทบุรี และหน่วยเกี่ยวข้อง เต็มขีดความสามารถ

บทบาทหน้าที่การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาข้างป่าในพื้นที่

กองร้อยพรานนาวิกโยธินทำหน้าที่สนับสนุนในการเฝ้าระวัง และได้จัดชุดลาดตระเวนเพื่อเฝ้าระวังและขับไล่ช้างให้กลับเข้าสู่ป่าธรรมชาติร่วมกับอุทยานแห่งชาติน้ำตกคลองแก้ว ลักษณะทำงานร่วมกันเป็นการสนธิกำลังระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามนโยบายการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนหน่วยงานอื่นในการช่วยเหลือประชาชนจากภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ และ ภัยพิบัติต่างๆ เช่นเดียวกับกรณีปัญหาช้างป่าในพื้นที่ได้เข้าร่วมโครงการวิจัย “การหารูปแบบเชิงบูรณาการในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาช้างป่าในพื้นที่ อำเภอบ่อไร่ และอำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด” มีรูปแบบการทำงาน 2 รูปแบบ คือ

1. การออกขับไล่ช้างให้กลับเข้าสู่ป่าตามที่ชาวบ้านร้องขอ ในขณะที่ช้างลงมาทำลายพืชผลการเกษตรของชาวบ้านในพื้นที่

2. ออกลาดตระเวนตามแผนงานร่วมกับอุทยานน้ำตาดคลองแก้ว ตามแผนงานที่กำหนดไว้

ปัญหาอุปสรรคในการทำงานที่ผ่านมา จะมีปัญหาในเรื่องการติดต่อสื่อสาร เนื่องจากเป็นพื้นที่ค่อนข้างกว้างกินพื้นที่ถึง 2 อำเภอ คือบ่อไร่ และ อำเภอลือชัย ทำให้การประสานงานเป็นไปด้วยความยากลำบาก และอีกปัจจัยหนึ่งเกษตรกรปลูกพืชติดกับเขตอุทยานและแนวเขตทำให้ช้างง่ายในการเข้ามากินและทำลายพืชผลทางการเกษตร และช้างเป็นสัตว์ฉลาดที่มีความสามารถในการปรับตัวและเรียนรู้เร็ว ทำให้การป้องกันและเฝ้าระวังทำได้ยากพอสมควร

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองเครือหวายเฉลิมพระเกียรติ

การสำรวจพื้นที่ป่าแห่งนี้เพื่อเตรียมประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สืบเนื่องมาจากจังหวัดจันทบุรี ได้มีหนังสือที่ จบ. 0009/6231 ลงวันที่ 23 มีนาคม 2538 ขอให้กำหนดพื้นที่ป่าเตรียมการสงวนป่าโป่งน้ำร้อน (บางส่วน) จังหวัดจันทบุรี เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า โดยขอให้กรมป่าไม้สั่งการให้เจ้าหน้าที่ออกไปสำรวจพื้นที่ดังกล่าวว่ามีความเหมาะสมที่จะกำหนดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเพียงใด ซึ่งกรมป่าไม้ได้มีคำสั่งที่ 1051/2538 ลงวันที่ 14 มิถุนายน 2538 สั่งการให้เจ้าหน้าที่ออกไปดำเนินการสำรวจในพื้นที่เตรียมการสงวนป่าโป่งน้ำร้อน อำเภอโป่งน้ำร้อน ป่าสงวนแห่งชาติป่าปลิว อำเภอมะขาม และป่าสงวนแห่งชาติป่าตกรม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

ผลการสำรวจพื้นที่ดังกล่าวพบว่าเป็นป่าดิบชื้น ที่มีความอุดมสมบูรณ์มีพรรณไม้หลากหลายชนิด ขึ้นอยู่ปะปนกัน มีสัตว์ป่าชุกชุม สภาพป่าเป็นแหล่งอาหารสัตว์ แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ พื้นที่บางส่วนถูกราษฎรบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อทำการเกษตร คงเหลือพื้นที่ป่าบางส่วนที่ยังอุดมสมบูรณ์ สมควรสงวนรักษาไว้เป็นป่าถาวรของชาติ จึงนำเสนอต่อที่ประชุมคณะอนุกรรมการป้องกันและปราบปรามการลักลอบทำลายทรัพยากรป่าไม้ประจำจังหวัดจันทบุรี ร่วมพิจารณาเพื่อดำเนินการจัดตั้งเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พร้อมกันนี้ จังหวัดจันทบุรี ได้เสนอต่อกรมป่าไม้ ให้ชื่อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดังกล่าวว่า "เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ากาญจนาภิเษก" กรมป่าไม้ได้เสนอขอพระบรมราชานุญาตใช้ชื่อดังกล่าวต่อสำนักราชวัง ซึ่งต่อมาได้รับแจ้งอย่างเป็นทางการจากสำนักราชวัง สำนักราชเลขาธิการว่า ได้มีพระบรมราชานุญาตให้ใช้ชื่อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดังกล่าวว่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองเครือหวายเฉลิมพระเกียรติ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 115 ตอนที่ 101 ก ลงวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ.2541 มีพื้นที่ประมาณ 165,796 ไร่ ลักษณะภูมิประเทศของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองเครือหวายเฉลิมพระเกียรติ ประกอบด้วยภูเขาสูงชัน สลับซับซ้อน มีความสูงจากระดับน้ำทะเลระหว่าง 200 - 954 เมตร จึงเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ลำห้วย ลาดลอง หลายสาย เช่น คลองตาขัน คลองตากง คลองเครือหวาย คลองโป่งน้ำร้อนและคลองทับไทร ซึ่งต่อมาได้สร้างอ่างเก็บน้ำขึ้นในพื้นที่ คือ อ่างเก็บ

น้ำศิริธาร ซึ่งมีพื้นที่รับน้ำทั้งหมด 76,000,000 ลูกบาศก์เมตร ซึ่งใช้ประโยชน์ทั้งในด้านการผลิตไฟฟ้าและการเก็บกักน้ำไว้ใช้สำหรับการเกษตรในฤดูแล้ง พื้นที่บางส่วนเป็นที่ราบโดยเฉพาะตามบริเวณหุบเขา พื้นที่ดังกล่าวจึงมีความล่อแหลมในการถูกบุกรุกทำลายเพื่อหาสวนผลไม้ พื้นที่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองเครือหวายเฉลิมพระเกียรติ มีลักษณะภูมิอากาศแบ่งออกเป็น 3 ฤดู ได้แก่ - ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม เดือนที่มีฝนตกมากที่สุด คือ เดือนสิงหาคม ซึ่งจะมีปริมาณน้ำฝนถึง 518 มิลลิเมตร และเดือนที่มีฝนตกน้อยที่สุด คือ เดือนธันวาคม ซึ่งจะมีฝนตกเพียง 12.2 มิลลิเมตร มีปริมาณ มีปริมาณฝนตกเฉลี่ย 2,397.1 มิลลิเมตร / ปี

สภาพป่าไม้ โดยทั่วไปเป็นป่าดิบชื้น มีพรรณไม้ธรรมชาติขึ้นอยู่หนาแน่น มีความชุ่มชื้นสูง มีพืชอาหารสัตว์อยู่มากมายหลายชนิด เหมาะสำหรับป่านชนิดต่างๆ ในพื้นที่มีความหลากหลายของพรรณพืชที่มีมูลค่าทางนิเวศสูง ระบบการหมุนเวียนของธาตุอาหารเป็นไปอย่างรวดเร็วต่อเนื่องตลอดปี พรรณไม้ที่มีเรือนยอดปกคลุมค่อนข้างหนาแน่น ไม้ชั้นบนที่มีขนาดใหญ่ ได้แก่ ทะโล้ ตาเสือ ตะเคียนทอง สีละมัน กะบาก สะตอ ยางแดง เทพธำโร มะหาด หว่าแดงเขา และพญาไม้ เป็นต้น ไม้ชั้นรองลงมา ได้แก่ มะพลับ หย่อง มะส้าน เลือดควาย และพลองใบเล็ก เป็นต้น ไม้เรือนยอดชั้นล่าง ได้แก่ มะไฟ ค้างคาว ดีหมี มะยมป่า ยอป่า และจันทร์ชะมด เป็นต้น ไม้ชั้นล่างและกล้าไม้ ได้แก่ ขานาง กะพ้อ หวาย เต่าร้าง นาค เข็มป่า เป็นต้น

ทรัพยากรสัตว์ป่า จากการดำเนินการสำรวจทั้งทางตรงและทางอ้อมประเมินว่า มีสัตว์ป่าอย่างน้อย 150 ชนิด บางชนิดมีปริมาณชุกชุม บางชนิดมีปริมาณน้อย บางชนิดอยู่ในสถานะใกล้จะสูญพันธุ์ แบ่งเป็นประเภทต่างๆ ได้ดังนี้ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม เช่น เก้ง กวางป่า กระซัง หมูหริ่ง หมาหริ่ง พังพอน หมีคน หมีควาย เม่น ชะนี ค่าง ลิงลม อีเห็น เสือโคร่ง เสือดาว เม่นใหญ่ เม่นหางพวง และลิงกัง เป็นต้น สัตว์ปีกหรือนก เช่น เหยี่ยวภูเขา นกกระทาดงข้างเขี้ยว นกแขกเต้า นกหกเล็กปากแดง นกกระปูด นกขุนแผน นกตะขาบทุ่ง นกยางเขนบ้าน นกยางเขนดง นกขมิ้น นกเขาเขียว นกเขียวก้านตอง นกเอี้ยง นกตีทอง นกกระรางหัวหงอก นกขุนทอง นกปรอดทอง นกปรอดโคนเคราแดง นกหัวขวาน และนกเขี้ยวคราม เป็นต้น สัตว์เลื้อยคลาน เช่น ตุ๊กแกบ้าน กิ้งก่าหัวแดง จิ้งเหลนหลากหลาย จิ้งเหลนบ้าน เหี้ย ตะกวด งูสิง งูเห่า งูจงอาง งูกะปะ และงูเขียวหางไหม้ทองเหลือง เป็นต้น สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ เช่น เขียดหลังปุ่มที่ราบ เขียดหนอง กบแรด กบหนอง เขียดอ่อง และอึ่งอ่างบ้าน เป็นต้น

ทรัพยากรป่าไม้ ป่าเบญจพรรณ พรรณไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ประดู่ แดง มะค่าโมง ไม้ป่า ฯลฯ

ฝ่ายป้องกันและปราบปราม

หน่วยพิทักษ์ป่า 2 หน่วย

- หน่วยพิทักษ์ป่าเขาตาอง
- หน่วยพิทักษ์ป่าคลองตาชัน

หน่วยพิทักษ์ป่าชั่วคราว 2 หน่วย

- หน่วยพิทักษ์ป่าชั่วคราวโป่งน้ำร้อน
- หน่วยพิทักษ์ป่าชั่วคราวเขาขาด

ภารกิจรับผิดชอบหลัก

ปฏิบัติงานลาดตระเวนปราบปรามการกระทำผิดกฎหมายที่เกี่ยวกับป่าไม้และสัตว์ป่า เช่น การลาดตระเวนเคลื่อนที่ เส้นทางเดินหากินของช้าง เส้นทางเดินหากินของช้างและสัตว์ป่า เฝ้าระวังไม่ให้ช้างป่าและสัตว์ป่าออกนอกพื้นที่หรือไล่ต้อนกลับพื้นที่

ประชาสัมพันธ์ให้ราษฎรเข้าใจและไม่ทำร้ายช้างป่าและสัตว์ป่า เก็บข้อมูลศึกษา เปรียบเทียบ และพิจารณากำหนดมาตรการและแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม เกี่ยวกับช้างและสัตว์ป่า ที่ออกนอกพื้นที่อนุรักษ์ โดยจากการลาดตระเวน การหาข่าว และการรับแจ้งจากราษฎรที่เห็น ช้างป่าออกมานอกเขตอนุรักษ์ ที่ผ่านมาจากการสำรวจความเสียหาย จำนวน 9 ครั้ง มีชาวบ้าน ได้รับความเสียหาย บาดเจ็บสาหัส 1 ราย

เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วได้นำมาวางแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหาช้างป่าและสัตว์ป่าที่สร้างผลกระทบต่อนักอนุรักษ์นอกพื้นที่อนุรักษ์ ดังต่อไปนี้

- ติดตามการเคลื่อนที่ เส้นทางเดินหากินของช้างป่าและสัตว์ป่าที่สร้างผลกระทบ
- เฝ้าระวังมิให้ช้างป่าและสัตว์ป่าออกไปนอกพื้นที่หรือไล่ต้อนกลับเข้าพื้นที่
- ประชาสัมพันธ์ให้ราษฎรเข้าใจและไม่ทำร้ายช้างและสัตว์ป่า
- เก็บข้อมูล ศึกษา เปรียบเทียบและพิจารณากำหนดมาตรการและแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมเกี่ยวกับปัญหาช้างและสัตว์ป่า
- รายงานผลการปฏิบัติงานประจำทุกเดือน/สรุปผลในรอบปี

สำนักงานจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 9 จังหวัดชลบุรี

ความเป็นมา

กรมป่าไม้มีคำสั่งที่ 263/2550 ลงวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ.2550 ให้จัดตั้งสำนักงานจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 1-19 ขึ้นในภูมิภาคต่าง ๆ รวม 19 สำนัก ซึ่งเป็นหน่วยงานส่วนกลางกรมป่าไม้ ที่มีสำนักงานตั้งอยู่ในภูมิภาค โดยสำนักงานจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 13 (ชลบุรี) สำนักงานตั้งอยู่ 31/2 หมู่ที่ 4 ถนนพระยาสุริยง ตำบลบ้านสวน อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ขอใช้สถานที่สำนักงาน สิ่งแวดล้อมภาคที่ 13 (ชลบุรี) บริเวณอาคาร 2 ชั้น 3

ในปี 2551 กรมป่าไม้ได้มีคำสั่งที่ 4603/2551 ลงวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ.2551 เรื่อง การจัดโครงสร้างหน่วยงานและกำหนดอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบของสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 1-13

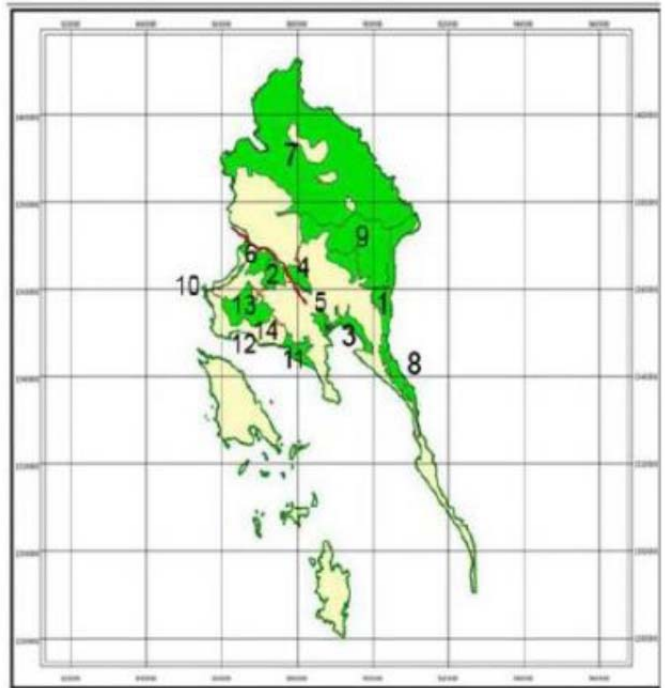
และสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ (สาขา) จำนวน 6 สำนักสาขา ซึ่งสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 13 (ชลบุรี) เดิมเปลี่ยนเป็น สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 9 (ชลบุรี) และยังคงใช้สถานที่เดิมเป็นที่ทำการ

ยุทธศาสตร์ - การอนุรักษ์และจัดการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างสมดุลและสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน - การบริหารจัดการเพื่อให้มีการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม - การบริหารจัดการและการพัฒนาศักยภาพทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมและมีการบูรณาการในทุกระดับ - การบริหารจัดการไปสู่ความเป็นเลิศ

ภารกิจหน้าที่ ประสานแผนการปฏิบัติงานของหน่วยงานส่วนกลางให้เป็นไปตามเป้าหมาย และยุทธศาสตร์ ของกรม จังหวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควบคุมและดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่รับผิดชอบงาน ด้านป้องกัน การบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้ งานจัดการที่ดินป่าไม้ งานส่งเสริมการปลูกป่า งานจัดการป่าชุมชน งานกำกับควบคุม ตามกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้ กฎหมายว่าด้วยป่าสงวนแห่งชาติ กฎหมาย ว่าด้วยสวนป่า กฎหมายว่าด้วยเลื่อยโซ่ยนต์ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง กำกับ ติดตาม และประเมินผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานในพื้นที่และรวบรวมเป็นข้อเสนอแนะ ให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง หรือที่ได้รับมอบหมาย

ป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 14 ป่า

1. ป่าหินเพิงทึบ-ทิวเขาบรรทัด
2. ป่าชุมแสง
3. ป่าท้องอ่าว
4. ป่าเสม็ด
5. ป่าปากคลองบางพระ-เกาะเจ้าเกาะลอย
6. ป่าท่าโสม
7. ป่าเขาสมิง (ปากคลองใหญ่-เขาไฟไหม้)
8. ป่าเขาบรรทัด
9. ป่าท่ากุ่ม-ห้วยเรียง
10. ป่าเลนบางกระดาน
11. ป่าเลนเลนน้ำเขียว-ท่าตะเภา
12. ป่าเลนบ้านธรรมชาติ
13. ป่าดงธรรมชาติ
14. ป่าเลนแหลมมะขาม

*หมายเหตุ: พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติได้กำหนดให้เป็นพื้นที่ป่าไม้ถาวร
ตามมติคณะรัฐมนตรี ปี 2547

บทบาทหน้าที่การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาช้างป่าในพื้นที่

เป็นหน่วยสนับสนุนและเฝ้าระวังและขับไล่ช้างป่า ลักษณะการทำงานออกขับไล่ช้างให้กลับเข้าสู่ป่าร่วมกับชาวบ้านตามที่ชาวบ้านร้องขอในช่วงเวลาที่มีช้างออกมาทำลายพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้าน จากการติดต่อประสานงาน

4.2.4 บทเรียนและแนวทางการแก้ปัญหาช้างป่าในประเทศไทย

ช้างป่ากุยบุรี

เกิดปัญหาความขัดแย้งถึงขั้นที่เรียกว่ารุนแรงมากในช่วง พ.ศ. 2538- 2546 มีช้างป่า nib สิบตัวต้องสังเวยชีวิตไปกับปัญหานี้ จนเรื่องนี้ เป็นข่าวใหญ่โตและได้รับการกล่าวถึงกันมากขึ้นในสังคมไทย อย่างไรก็ตามปัญหาคความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าในพื้นที่ป่ากุยบุรี nib ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังมิได้ลดน้อยลงไป แม้ว่าจะเกิดจุดเปลี่ยนสำคัญหลายครั้งโดยเฉพาะมีการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี อันเนื่องพระราชดำริ เมื่อปี

2541 ซึ่งสามารถลดระดับความรุนแรงลงไปได้มากระดับหนึ่ง แต่ปัญหายังคงอยู่ และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตทั้งคนและสัตว์ป่า

จากการศึกษาของนักวิจัยพบว่า พื้นที่โดยรอบอุทยานแห่งชาติกุยบุรี มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งสิ้น 553 แปลง มีจำนวน 217 แปลงที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาช้างป่าเข้าไปรบกวนพืชไร่ ซึ่งระดับความรุนแรงก็แตกต่างกันออกไป โดยช่วงเวลาที่ช้างออกมาไร่สับปะรดมากที่สุดคือช่วง 16.00 - 22.00 น. เดือนมีนาคม - พฤษภาคม หรือในช่วงฤดูแล้ง จะเกิดปัญหามากที่สุด และสามารถประเมินผลกระทบจากความเสียหายได้ถึง 4.29 ล้านบาทต่อปี

ทั้งหมดนี้เป็นเพียงตัวอย่างของเหตุการณ์และสถานการณ์บางส่วนของปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่า ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเท่านั้น ยังมีอีกหลายพื้นที่ที่ยังไม่ได้กล่าวถึง ซึ่งอาจเป็นเพราะสถานที่ดังกล่าวยังไม่มีมาตรการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหา เหล่านี้ยังเป็นรูปแบบที่ชัดเจน อันเนื่องมาจากปัจจัยจำกัดหลายอย่าง โดยเฉพาะบุคลากรด้านสัตว์ป่า และ งบประมาณจากภาครัฐ? แต่สำหรับพื้นที่ที่มีการดำเนินการแล้ว พบว่าหลายแห่งเป็นการดำเนินงานแบบบูรณาการ เป็นความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ องค์กรเอกชน และประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย? ถู ว่าการดำเนินการเช่นนี้ เป็นนัยยะ ในการแก้ปัญหา ที่ว่า ความร่วมมือเป็นสำคัญที่สุด สำหรับเรื่องนี้ ขจัดปัดเป่า บรรเทาปัญหา

การเริ่มต้นแก้ไขปัญหายังเป็นระบบเกี่ยวกับปัญหาช้างป่ากุยบุรี นั้นเกิดขึ้นจากการจัดตั้งโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณป่าสงวน แห่งชาติกุยบุรี อันเนื่องพระราชดำริ ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ชัดเจน เพื่อคลี่คลายปัญหา มีการเวนคืนที่ดินรบบลอนคลื่นระหว่างแนวเขากว่า ๒๐,๐๐๐ ไร่ ที่ถูกแผ้วถางจากป่าธรรมชาติเป็นไร่สับปะรด เพื่อให้กลับมาเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าอีกครั้ง? แนวคิดการจัดการและฟื้นฟูที่อยู่อาศัยนี้ได้ถูกนำมาใช้ และชุมชนท้องถิ่นรู้จัก ห นั ว ย ง า น ที่ มี ห นั า ที่ พื้ น พุ ห นั ว ย ง า น “โ ค ร ง ก า ร กุ ยู ช ร ” ต่อมาในช่วงปี ๒๕๕๐ ทางอุทยานแห่งชาติกุยบุรี ร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่ดำเนินการแก้ไขปัญหช้างป่ากุยบุรี อีกครั้ง โดยประเด็นหลักอยู่ที่การจัดการกับคนที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับปัญหาเหล่านี้? เนื่องจากเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ช้างป่าเสียชีวิต ซึ่งผลการดำเนินโครงการเริ่มส่งผลลัพธ์ให้เห็นแล้วว่า ทักษะคติและการยอมรับการอยู่ร่วมกันของคนกับช้างกำลังเป็นไปในทิศทางที่ดี

ช้างป่าแก่งกระจาน

ได้รับการดำเนินการแก้ไขปัญหาย่างมีระบบ โดยความร่วมมือของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ร่วมกับสมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า(WCS) ประเทศไทย และมีการสนับสนุนจาก องค์การด้านการอนุรักษ์จากต่างประเทศอีกหลายองค์กร ทำให้การแก้ไขปัญหา คลี่คลายและมี แนวโน้มไปในทิศทางที่ดีเช่นกัน ซึ่งจากการทดลองในการทำแนวป้องกัน ดิดสัญญาณเตือนภัยและ จ้างคนเฝ้าระวัง พบว่าวิธีการดังกล่าวเป็นการป้องกันที่มีประสิทธิภาพและบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้น ได้แน่นอน

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน

ได้ดำเนินการ การควบคุมและการจัดการถนนสาธารณะ การจัดทำแผนแห่งชาติ และการ เสริมทักษะให้แก่ เจ้าหน้าที่ในการดูแล ช้างป่า ซึ่งนับเป็นมาตรการหนึ่งที่จะช่วยให้การเสียชีวิต ของช้างป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนลดลงได้ โดยปัจจุบันมีการปิดการสัญจรบน ถนนในช่วงเวลา ๒๑.๐๐ ? ๐๕.๐๐ น ของทุกวันเพื่อ ลดผลกระทบจากความเสียหายเนื่องจาก ปัญหาดังกล่าว ซึ่งก็ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ โดยเฉพาะรายงานอุบัติเหตุ ที่เกิดขึ้นกับช้างป่าบนท้อง ถนนนั้น นับจากเริ่มปิดถนนได้ร่วมปีเศษไม่พบว่ามีอุบัติเหตุดังกล่าวอีกเลย

โครงการฟื้นฟูพืชอาหารช้างป่าภูหลวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

นับเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่บรรเทาและแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งของคนและช้างป่า ได้อย่าง ถาวร นับแต่โครงการได้ก่อสร้างรั้วไฟฟ้า แบบมาตรฐานและมีชุดปฏิบัติการพิเศษ “สายฟ้า” ออก ตรวจพื้นที่ตามแนวรั้วทุกวัน ปัญหาช้างทำลายพืชผลทางการเกษตรบริเวณนั้นไม่ปรากฏอีกเลย

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง จังหวัดเลย

แก้ปัญหาโดยใช้รั้วไฟฟ้า เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ เพื่อแก้ปัญหาข้อร้องเรียนของ ราษฎรที่ช้างออกไปกินและทำลายผลผลิตทางการ เกษตรของราษฎร ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด อ้อย ลูกเดือย พริก และราษฎร ได้เรียกร้องเงินชดเชยจากทางราชการ การแก้ไขปัญหาในระยะแรกเขต รักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง ดำเนินการปลูกพืชที่เป็นอาหารช้าง เช่น ไม้ กล้วยป่า มะไฟ ฯลฯ ทำ โป่งเทียม และแหล่งน้ำในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า แต่ยังพบว่า มีช้างออกไปหากินนอกพื้นที่ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๔๖ จึงได้ดำเนินการสร้างรั้วไฟฟ้าเพื่อเป็นแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง กับ พื้นที่ทางการเกษตรของราษฎร ด้านทิศตะวันออก ระยะทาง ๒๐ กิโลเมตร โดยใช้ไฟฟ้า จากแบ ตเตอรี่ ขนาด ๑๒ โวลต์ และใช้เครื่องควบคุมการส่งกระแสไฟฟ้า ขนาด ๖,๐๐๐ วัตต์ ๑๒,๐๐๐ โวลต์ ไปตามเส้นลวดกันสนิมทดแรงดึงได้ ๑,๒๐๐ ปอนด์ต่อตารางนิ้ว จำนวน ๒ เส้น และอีก ๑ เส้นเป็นสายดิน ผลการดำเนินงาน พบว่ามีช้างถูกไฟฟ้าลัดจำนวน ๓ ครั้ง มีช้างวิ่งทะลุรั้วออกไป นอกพื้นที่ ๑ ครั้ง และไม่พบว่ามีช้างออกไปทำลายผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้านอีกเลย

4.2.5 ผลการศึกษาความเป็นมา พัฒนาการและการดำรงอยู่ ของสถานการณ์ช้างป่า ใน จังหวัดตราด

จากการสืบสถานการณ์ช้างในการบุกรุกเข้าทำลายพืชผลทางการเกษตร 6 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 4 หมู่ที่ 5 หมู่ 8 ตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง และหมู่ที่ 4 ตำบลช้างทุน หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 5 ตำบลหนองบอน อำเภอปอไร่ ทำให้ทราบว่าช้างเริ่มเข้ามาทำลายพืชผลทางการเกษตรตั้งแต่ปี 2547 และเริ่มรุนแรงขึ้นในปี 2553 ปัจจุบันช้างมีจำนวนเพิ่มขึ้น เพราะจะมีการคลอดลูกทุกปีและจะมีความดุร้าย ในขณะที่บางตัวจะเริ่มมีความคุ้นเคยและอยู่กับชุมชนได้ รู้วิธีการกินอาหาร ช้างเริ่มบุกรุกพื้นที่ทางการเกษตรอย่างรุนแรงเพิ่มมากขึ้น โดยที่แหล่งอาศัยหลักของช้างจะอยู่ใกล้แหล่งน้ำ ใกล้สวนผลไม้ และเริ่มกระจายการหากินไปทั่วจนกระทั่งเรื่อยมาถึงถนนใหญ่

นอกจากนี้ช้างยังสามารถเข้าใจพฤติกรรมหรือการกระทำของชุมชนได้ ไม่กลัวคน ไม่กลัวแสงไฟ ขณะเดียวกันชาวบ้านก็เริ่มรู้จักเอกลักษณ์ของช้างบางตัวและรู้ว่าตัวไหนดุร้าย หรือไม่ดุร้าย ซึ่งยากในการหาแนวทางป้องกัน ส่งผลให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนและมีความหวาดระแวง ตลอดจนมีผลกระทบต่орายได้อื่นๆ ในหลายๆ ส่วนด้วยกัน

ความเห็นเกี่ยวกับลักษณะ และ พฤติกรรมของช้าง บางท่านกล่าวว่าช้างป่าเพราะลักษณะของช้างป่าจะแตกต่างกับช้างเลี้ยง บางท่านกล่าวว่าช้างป่าเป็นช้างเลี้ยงที่เขามาปล่อย บางท่านกล่าวว่าช้างบางตัวเหมือนมีชิปอยู่ในตัวเพราะช้างจะมีพฤติกรรมร้องเสียงดังและวนตัวเองเป็นวงเมื่อมีคนโทรศัพท์ ซึ่งทำให้ชุมชนไม่สามารถติดต่อสื่อสารกันทางโทรศัพท์ได้ ช้างยังเกิดพฤติกรรมการปรับช่วงเวลาในการเข้าชุมชน โดยเข้าหมู่บ้านประมาณตอนกลางคืนและตอนตี 4-5 หลังจากนั้นจะลงไปเล่นน้ำแล้วจะกลับเข้ามาในหมู่บ้านอีกครั้งช้างบางเชือกก็มีพฤติกรรมที่ดี บางเชือกก็ดื้อ

ที่มา : จากการสำรวจพื้นที่ชุมชน

ปัจจุบันชาวบ้านมีความหวาดระแวงไม่กล้าออกตัดยาง แถวสานักสงฆ์อยู่หลายคืบ เพราะตรงจุดทางสานักสงฆ์ ช้างจะผ่านประจำแทบทุกคืบ จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น พระสงฆ์โดนช้างกระต๊อบเดินไม่ได้และต้องทากายภาพบำบัด

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งทำให้เกิดแนวคิดและข้อคิดเห็นจากหลายภาคส่วนว่า เหตุที่ช้างออกมายังพื้นที่บริเวณชุมชน เพราะป่าเสื่อมโทรม ป่าถูกบุกรุก มันไม่มีอาหารการกินช้างก็เลยเข้ามาในบริเวณพื้นที่ชุมชนเพื่อหาอาหาร และเริ่มขยายวงกว้างมากขึ้น เมื่อช้างเริ่มเข้ามาในบริเวณพื้นที่ชุมชนช้างก็เกิดการปรับตัวและมีพฤติกรรมบางอย่างที่ชุมชนสามารถสังเกตได้ คือ ถ้า

ชุมชนเอาอาหารไปวางไว้ข้างจะไม่กิน แต่ถ้าเอากลับหรืออะไรไปแขวนไว้ในบ้านที่แข็งแรง พอข้างได้กลิ่นอาหาร ข้างจะหาทุกวิถีทางเพื่อให้ได้อาหารนั้นมา อาทิเช่น การพังอิฐบล็อกเพื่อให้ได้กินอาหารที่ตนเองได้กลิ่นนั้น ซึ่งพฤติกรรมนี้จะเกิดขึ้นกับทุกหลังคาเรือน

จากการที่ข้างลงพื้นที่ของชุมชนบ่อยครั้ง ทำให้ทราบว่าปัจจุบันข้างจะเดินตามทางเดิมเหมือนเป็นเส้นทางและเป็นที่อยู่อาศัยของตนเอง ไม่ได้อยู่ปองอยู่ป่าแล้วนั้น บางวันก็เจอตามถนน พอข้างเห็นคนข้างก็จะหลบข้างทาง พอคนขับรถเคลื่อนตัวออกไปข้างก็จะออกมาตามถนนอีก เวลาข้างเดินจะไม่มี

เสียงดังจนบางครั้งทำให้คนเดินชนข้างได้ ในลักษณะเดียวกันถ้าข้างเดินลงคลองหินที่เป็นก้อนใหญ่ๆ ข้างจะไม่ตกคลอง และข้างจะสามารถเดินลงไปได้อย่างรวดเร็ว จากพฤติกรรมต่างๆ ที่ข้างเข้ามาในชุมชนนั้นโดยส่วนมากแล้วข้างจะลงมาเพื่อหาอาหารกินเท่านั้น เมื่อเขาได้กินอาหารแล้ว และอิ่มแล้วข้างก็จะกลับ แต่ถ้าข้างไม่ได้กินอาหารและยังโดนไล่จากชุมชนอีก ข้างก็อาจจะโกรธและกลับมาทาร้ายชุมชนอีก เพราะข้างไม่กลัวคน ข้างจะเดินตามปกติและตามธรรมชาติของเขา ซึ่งพฤติกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นจะเห็นว่าข้างเป็นสัตว์ที่มีความฉลาดมาก และมีความสามารถพิเศษหลายๆ อย่าง

จากการศึกษาเส้นทางการเดินของข้าง พบว่า ข้างจะเดินอยู่ระหว่างพื้นที่ข้างทุน หนองบอน และเป็นเขตติดต่อกับเขาสมิง ซึ่งเป็นที่อยู่ของข้างและจะเป็นสุสานข้างเป็นที่อยู่ของข้างบรรพบุรุษ ดังนั้นข้างจะอยู่ระหว่างรอยต่อจังหวัดจันทบุรี ตราด สองพื้นที่จะติดต่อกัน โดยข้างจะมาทาร้ายพื้นที่การเกษตรในพื้นที่ตำบลสะตอ อำเภอเขาสมิง ตำบลข้างทูล อำเภอบ่อไร่ แล้วก็นองบอน ส่วนจังหวัดจันทบุรีก็จะเป็นอำเภอโป่งน้ำร้อน อำเภอเขาสอยดาว ซึ่งในส่วนนั้นอาหารเดิมก็จะเป็นผลไม้ พืช เมื่ออาหารเหล่านี้ถูกทำลายไป ประกอบกับเกษตรกรปลูกก็จะปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น เช่น ปาล์มน้ำมัน มะพร้าว เงาะ มังคุด ทุเรียน ผลไม้อื่นๆ ซึ่งข้างก็จะวิวัฒนาการการกินของเขาได้ อาทิเช่น ผลไม้ก็จะหักโคน ทาลาย การเข้ามาทาลายจะมีหลายรูปแบบ มาเล่น มาหาอาหาร หากช่วงผลไม้ที่จังหวัดตราดหมดเขาก็กายไปจันทบุรีไม่ได้อยู่ทั้งปี ปัจจุบันข้างจะค่อนข้างเยอะและมีจำนวนเพิ่มขึ้น เท่าที่นับได้เท่าที่ชาวบ้านเห็นมีจำนวนกว่า 10 - 13 เชือก และในช่วง 2 ปีที่ผ่านมาข้างมาตลอดลูกในพื้นที่จำนวน 3 ตัว เมื่อไม่กี่เดือนมีชาวบ้านไปตัดยางได้ไปเจอรากข้างที่เกิดใหม่ในพื้นที่ตัวหนึ่งซึ่งมีคราบเลือด ซึ่งในปีที่ผ่านมาความเสียหายส่วนมากจะเป็นทุเรียน ดังนั้นจะเห็นว่าป่าของสัตว์คือพื้นที่ที่ต่งไหนก็ได้ที่เหมาะสมกับที่อยู่ของเขาอาจจะสวนชาวบ้านก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นพื้นที่ที่มีต้นไม้สีเขียว

จากประเด็นที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นปัญหาที่ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาต้องช่วยกันขบคิดและวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น รวมถึงต้องร่วมกันหารูปแบบที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหาเชิงบูรณาการการทำงานร่วมกัน ซึ่งแม้ดูว่าจะยากยิ่งแต่ก็ต้องร่วมมือกันให้เกิดผลให้ได้ในที่สุด

รูปภาพ: ร่วมรับฟังปัญหาและพัฒนาโจทย์

แนวทางและการแก้ปัญหาที่ผ่านมา

วิธีการป้องกันในปัจจุบันยังคงเป็นการแก้ไขปัญหเฉพาะหน้า โดยของหมู่บ้านก็มีทีมเฝ้าระวังของหมู่บ้านบวกกับทีมเฝ้าระวังของ อบต. โดยมีชุดของ อปพร. ส่วนของทหารกองร้อย 513 ไปร่วมกับการไล่ช้างและเฝ้าระวังสวนใครสวนมัน มีการเฝ้าระวังโดยจัดเวรยาม การทำให้เสียงดัง การใช้แสงสว่างรอบบริเวณสวน ทาออกล้อมลวดหนา ซึ่งจริงๆ แล้วการเฝ้าระวังไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควร ส่วนใหญ่จะเหมือนกับการไปให้กำลังใจชาวสวน ซึ่งผลจากการเฝ้าระวังจะทำได้เพียงการไล่ช้างทำให้ช้างเคลื่อนย้ายจากสวนหนึ่งไปยังอีกสวนหนึ่ง จะเห็นว่าการดำเนินงานที่ผ่านมาในการเฝ้าระวังจะอาศัยการไปเป็นเพื่อนไปให้กำลังใจชาวสวนที่เขาได้รับผลกระทบเท่านั้น

ปัญหาอุปสรรค คือ โดยจริงๆ แล้วถ้าไปขับไล่จริงๆ จะเกิดอันตรายมากในตอนกลางคืน เพราะเราไม่เห็นตัวช้าง ซึ่งช้างจะเห็นเราตลอดทั้งๆ ที่เราเดินไปใกล้ตัวช้างแล้วยังไม่รู้เลยว่าช้างอยู่ข้างหน้า แต่การเฝ้าระวังจะไม่ได้ผลถึง 100 เปอร์เซ็นต์ ส่วนใหญ่จะได้ไม่ถึง 50 เปอร์เซ็นต์ อย่างเช่น จุดประทัดไล่ จุดไฟให้เกิดแสงสว่าง การจุดประทัดป้องกัน บางครั้งช้างก็ไม่กลัว เพราะเวลาที่ช้างหิวช้างจะไม่กลัวคนช้างส่วนใหญ่จะเข้ามาเวลาเขาหิว เขาจะเข้ามาหากินในสวนของเรา

รูปภาพ: การทำงานของชุดเฝ้าระวัง

สถานการณ์เฝ้าระวังในปัจจุบันมีความเข้าใจไม่ตรงกัน ชุมชนไม่สามารถทราบได้ว่าข้างจะเข้าหมู่บ้านช่วงไหนและจะทราบเมื่อชุมชนได้แจ้งเข้ามายังหน่วยเฝ้าระวัง ซึ่งถ้าชาวบ้านไม่แจ้งก็จะไม่ทราบข้อมูลหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ตามหากไม่มีทีมเฝ้าระวังปัญหาจะเยอะกว่ามีทีมเฝ้าระวัง ขณะเดียวกันทีมเฝ้าระวังจะใช้วิธีการสังเกตว่าข้างจะมาช่วงไหน แต่ข้างก็จะเกิดการปรับตัวช่วงเวลาด้วยเช่นกัน บางชุมชนข้างไม่เข้าหมู่บ้านเพราะผลไม้ไม่ค่อยมีแล้ว ปัญหาการเฝ้าระวัง ทีมเฝ้าระวังจับทิศทางในการเข้าหมู่บ้านของข้างไม่ชัดเจน จุดที่จะเฝ้าระวังไม่ชัดเจน ข้อมูลในการติดต่อสื่อสารเพื่อความสะดวกในการเฝ้าระวังไม่ชัดเจนทำให้เกิดการประสานงานของส่วนราชการเกิดความคลาดเคลื่อนและหาจุดนัดพบชุมชนไม่เจอ นปม.จะประสานกับผู้ใหญ่บ้านกำนัน ทหาร ตลอดเวลาแต่บางช่วงก็ไม่สามารถอำนวยความสะดวกได้เพราะไปปฏิบัติภารกิจทั้งหน่วยงาน

ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาของชุมชน มีการเสนอให้กระจายจุดเฝ้าระวังเป็น 2 จุด โดยหมู่บ้านเดียวกันจะใช้วิทยุติดตัวในการสื่อสาร เจ้าหน้าที่ประจำต้วยามควรทราบข้อมูลเหตุการณ์อย่างชัดเจน ควรมีจุดนัดพบที่แน่นอนประจำตำบล ทุกหน่วยงานให้ติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์ได้โดยตรง ชุมชนมีความเห็นว่าน่าจะหาสถานที่เลี้ยงข้าง ควรมีการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการเฝ้าระวัง การสังเกตพฤติกรรมข้าง ให้ชุมชน

การอำนวยความสะดวกแก่หน่วยงานราชการที่ไปร่วมเฝ้าระวัง สำหรับเรื่องที่พักอาศัย อาหารการกิน การเป็นอยู่และหลับนอนไม่ต้องเป็นห่วงในทุกหน่วยงาน เรื่องค่าใช้จ่ายนาวิก 513

ขอความช่วยเหลือจากชุมชนเรื่องเชื้อเพลิงในการเดินทางซึ่งไม่รับเป็นเงิน การช่วยเหลือของเกษตรกรอำเภอไร่ ค่อนข้างจะน้อย เป็นหลักเกณฑ์ของการเกษตรตั้งแต่ปี 49 ด้านข้าวจะ 606 บาทต่อไร่ พืชไร่ 837 บาท พืชสวน 912 บาท ที่เสียหายสิ้นเชิงได้รับผลกระทบไม่เสียหายสิ้นเชิงก็จะช่วยเรื่องของการฟื้นฟู ไร่ละ 280 บาทต่อไร่ เป็นการบรรเทาในระดับหนึ่ง ในมิติของการเกษตรเท่านั้น

ควรกำหนดแนวยุทธศาสตร์ไว้ 3 ปีนี้ เฝ้าระวังเก็บข้อมูลประชากรข้างให้ได้ก่อนเพื่อเป็นข้อมูลตัดสินใจว่าควรแก้แบบไหน แต่ละพื้นที่โมเดลไม่เหมือนกัน ก็เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่วิชาการที่ต้องดำเนินการเก็บข้อมูล สิ่งหนึ่งที่ต้องถามฝ่ายบริหารว่าคุณมีข้างเท่าไร ซึ่งเป็นเรื่องยากที่จะตอบ เริ่มมีการจำแนกให้ลึกลงไปถึง ตัวผู้ ตัวเมีย ดุไหม เป็นมิตรไหม ก้าวร้าวไหม

อย่างไรก็ดีจากการดำเนินงานที่ผ่านมา จะเห็นว่าแต่ละหน่วยงานได้ให้ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาข้างป่าอย่างต่อเนื่อง เช่น มีโครงการปลูกป่าเพื่อเป็นอาหารข้าง มีการให้ความร่วมมือกับชุมชนในการเฝ้าระวัง มีการหนุนเสริมในเรื่องอุปกรณ์ซีดี แสง เสียง การขุดลอกเพื่อป้องกันข้าง ตลอดจนมีงบประมาณในการชดเชยความเสียหายแก่ชุมชนที่เกิดขึ้นตาม พ.ร.บ. อุทกภัย แต่การช่วยเหลือในความเสียหายของชาวบ้านยังน้อยเกินไป อาทิเช่น ความคุ้มทุนของต้นทุนเรียนที่ใช้เวลาอย่างน้อย 10 ปีขึ้นไปในการให้ผลผลิต แต่การชดเชยให้ 900 บาท ต่อไร่ๆ ละประมาณ 25 ต้นจากการชดเชยในลักษณะนี้ยังน้อยเกินไปมากทำให้ชาวบ้านเกิดความน้อยใจ สร้างความเกลียดชังให้กับข้างมากขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้นการแก้ปัญหาด้วยการชดเชยนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนกับข้าง ตลอดจนเกิดการพยายามทาร้ายข้างเพิ่มขึ้น

รูปภาพ: หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรายงานสถานการณ์ข้างป่าต่อผู้ว่าราชการจังหวัด

ปัญหาหรือข้อจำกัดในการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงานที่จะให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชน เช่น งบประมาณในการลงพื้นที่ชุมชนไม่เพียงพอทำให้เจ้าหน้าที่ไม่สะดวกในการลงพื้นที่ปฏิบัติงาน การสื่อสารระหว่างหน่วยงานกับชุมชนมีความล่าช้า ขาดการเชื่อมโยงระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งแต่ละหน่วยงาน แต่ละองค์กรจะมีแนวทางการช่วยเหลือชุมชนแบบต่างคนต่างทำ ยังขาดการจัดหารูปแบบอย่างเป็นองค์รวม

นอกจากนี้หากมีการไปประชุมในระดับจังหวัด มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ความ

รับผิดชอบของแต่ละหน่วยงาน เช่น ป่าไม้ดูแลวันนี้ ทรัพยากรดูแลวันนี้ ทหารดูแลเฉพาะกิจดูแลวันนี้ แต่พอถึงวันดำเนินงานหรือการเฝ้าระวังจริงๆ แล้วไม่ค่อยมีหน่วยงานไหนมาปฏิบัติงานอย่างจริงจัง ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นทีมเฝ้าระวังของ อบต. ก็ต้องช่วยกันไป นอกจากนี้ยังรวมถึงขั้นตอนในการอนุมัติโครงการต้องเป็นไปตามระเบียบของทางราชการทำให้เกิดความล่าช้าในการแก้ไขปัญหาเพิ่มขึ้น สำหรับกรมอุทยาน ก็จะมีกองทุนช้าง การที่ช้างเข้ามากินพืชผลทางการเกษตร กองทุนนั้นสามารถชดเชยได้ โดยเงินกองทุนช้างที่จะนำมาช่วยเหลือเวลาที่พืชผลทางการเกษตรเสียหายนั้น สามารถทำได้ แต่ปัญหาคือการประเมินความเสียหายนั้นมีความยากลำบาก

4.2.6 บทเรียนที่ได้จากการศึกษาดูงาน

การศึกษาดูงานและเข้าร่วมประชุมผู้นำชุมชนและชาวบ้านเพื่อหาแนวทางการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนกับช้างป่า ณ สถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน จังหวัดกาญจนบุรีและ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ จังหวัดกาญจนบุรี

วันที่ 5-8 กันยายน 2555

ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย ผู้อำนวยการสำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี ผู้นำชุมชน/ตัวแทนราษฎรที่มีปัญหาช้างป่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 4 แห่ง 1. สลักพระ 2. ภูหลวง 3. เขาอ่างฤๅไน 4. คลองเครือหวายอุทยานแห่งชาติ 3 แห่ง กุยบุรี แก่งกระจาน และ ทับลาน นักวิชาการและเจ้าหน้าที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ประเด็นในการพูดคุยกัน คือ ตัวแทนชุมชน สะท้อนภาพรวมของสถานการณ์ปัญหา/และการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าจากอดีตถึงปัจจุบัน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สะท้อนบทบาทขององค์กรสนับสนุนในการช่วยบรรเทาปัญหาความขัดแย้งคนกับช้างป่า

จากนั้นได้ลงพื้นที่ไปดูบทเรียนการแก้ปัญหาช้างป่าของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ: โดยการทำรั้วไฟฟ้า/การสร้างแหล่งน้ำและ เดินทางไปดูการปรับปรุงแหล่งที่อยู่อาศัยให้ช้างป่า ที่หน่วยพิทักษ์ป่าสลักพระ

ขั้นตอนต่อมาคือ เข้าร่วมสรุป/ประเมินสถานการณ์และมาตรการต่างๆ ที่ได้ดำเนินการมาแล้ว พร้อมร่วมกันวิเคราะห์ ข้อดี ข้อเสีย ข้อจำกัดของแต่ละวิธี และแนวทางการอยู่ร่วมกับช้างป่าอย่างเหมาะสม

สรุปว่า จากการศึกษาดูงานทำให้ ทีมวิจัยได้มีโอกาสไปศึกษา แลกเปลี่ยน สถานการณ์ช้างในชุมชนอื่นๆที่มีสถานการณ์ใกล้เคียงกัน ได้เห็นการจัดการ/การแก้ไขปัญหาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สิ่งที่ได้ไปเรียนรู้นั้น พบว่า สถานการณ์ภาพรวมทั้งหมด มีความคล้ายคลึงกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนวิจัยฯ และเรียนรู้ว่าสิ่งสำคัญในการที่จะแก้ไขปัญหาได้นั้น ต้องเรียนรู้ทำความเข้าใจปัญหาอย่างรอบด้าน เข้าใจสาเหตุที่แท้จริง และต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จึงจะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง และสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพปัญหา

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย

โครงการ การหารูปแบบเชิงบูรณาการในการมีส่วนร่วมแก้ปัญหาช้างป่าในพื้นที่ อำเภอบ่อไร่ และอำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด ได้ดำเนินการวิจัยจนแล้วเสร็จกิจกรรมในช่วงที่ 2 เท่านั้น ซึ่งทีมวิจัยติดปัญหาบางประการ จึงไม่สามารถดำเนินการต่อให้แล้วเสร็จตามแผนที่กำหนดไว้ในโครงการได้ อย่างไรก็ตาม ทีมวิจัยขอสรุปผลการวิจัยที่ได้ดำเนินการไปแล้วตอบตามวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. บริบทชุมชน การเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาของพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากช้างป่าในอำเภอบ่อไร่ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

การดำเนินการวิจัยในช่วงแรกจะให้ความสำคัญกับการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับบริบทของพื้นที่ เช่นด้านประวัติศาสตร์ชุมชนและที่ตั้ง สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการ สภาพทางเศรษฐกิจ และสภาพปัญหาของชุมชน ซึ่งได้ทำการศึกษาบริบท อำเภอบ่อไร่ ตำบลหนองบอน ตำบลช้างทุน อำเภอเขาสมิง ตำบลสะตอ ทำให้ทีมวิจัยและชุมชนเข้าใจสภาพพื้นที่และสถานการณ์ช้างในพื้นที่มากยิ่งขึ้น

2. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ ภารกิจของหน่วยงาน ภาครัฐที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาช้างป่าในพื้นที่อำเภอบ่อไร่ อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด

ได้มีการศึกษาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาช้างป่าในพื้นที่ โดยศึกษาทั้งบทบาทหน้าที่ ยุทธศาสตร์ การบริหารงาน ภารกิจ และบทบาทในการแก้ไขปัญหาช้างป่าที่ผ่านมา รวมถึงบทเรียนที่เกิดขึ้น ซึ่งหน่วยงานที่ศึกษาได้แก่

1. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดตราด
2. สำนักงานเกษตรอำเภอบ่อไร่
3. หน่วยเฉพาะกิจทหารพรานนาวิกโยธิน
4. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองเคียวเฉลิมพระเกียรติ
5. สำนักงานจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 9 จังหวัดชลบุรี

3. เพื่อทบทวนกระบวนการทำงาน การแก้ปัญหาช้างป่าของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และผลกระทบจากการปฏิบัติงาน

สำหรับประเด็นนี้ ทีมวิจัยได้ศึกษาบทเรียนที่สำคัญใน 2 ส่วน คือ

1) บทเรียนและแนวทางการแก้ปัญหาช้างป่าในประเทศไทย ในหลายแห่งที่ได้ดำเนินการไปแล้ว ซึ่งพบบทเรียนที่น่าสนใจหลายประการ ซึ่งรายละเอียดติดตามอ่านได้ในบทที่ 4 หัวข้อ 4.2.4 ทั้งนี้ องค์กรและพื้นที่ที่ทำการศึกษาได้แก่ ช้างป่ากุยบุรี ช้างป่าแก่งกระจาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน โครงการฟื้นฟูพืชอาหารช้างป่าภูหลวงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง จังหวัดเลย

2) บทเรียนที่ได้จากการศึกษาดูงาน

การศึกษาดูงานและเข้าร่วมประชุมผู้นำชุมชนและชาวบ้านเพื่อหาแนวทางการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนกับช้างป่า ณ สถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าเขา น้ำพุ จังหวัดกาญจนบุรีและ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ จังหวัดกาญจนบุรี

วันที่ 5-8 กันยายน 2555

สรุปว่า จากการลงพื้นที่ศึกษาดูงานทำให้ ทีมวิจัยได้มีโอกาสไปศึกษา แลกเปลี่ยนสถานการณ์ช้างในชุมชนอื่นๆที่มีสถานการณ์ใกล้เคียงกัน ได้เห็นการจัดการ/การแก้ไขปัญหาโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สิ่งที่ได้ไปเรียนรู้ นั้น พบว่า สถานการณ์ภาพรวมทั้งหมด มีความคล้ายคลึงกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนวิจัยฯ และเรียนรู้ว่าสิ่งสำคัญในการที่จะแก้ไขปัญหาได้นั้น ต้องเรียนรู้ทำความเข้าใจปัญหาอย่างรอบด้าน เข้าใจสาเหตุที่แท้จริง และต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จึงจะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง และสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพปัญหา

บรรณานุกรม

- กิตติยา สวัสดิผล.(2545.) *ความเหมาะสมในการกำหนดมาตรการการป้องกันช้างเร่ร่อนในเขตกรุงเทพมหานคร.กรุงเทพฯ : ภาควิชาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.*
- กองทุนสัตว์ป่าโลก สำนักงานประเทศไทย.(2543.)*แผนปฏิบัติการเพื่อการอนุรักษ์ช้างป่าเอเชียในประเทศไทย พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร. บริษัทสยามทองกิจ จำกัด*
- จิรากรณ์ คชเสนี.(2541.) *หลักนิเวศวิทยา.ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์.*
- ประทีปสิกุลรักษ์. (2547) *ความคิดเห็นของราษฎรต่อแนวทางการแก้ไขช้างป่ากุยบุรี ของโครงการอนุรักษ์ และฟื้นฟูสภาพป่าบริเวณป่าสงวนแห่งชาติกุยบุรี อันเนื่องจากพระราชดำริ อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.*
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์และ คณะ.(2549.) *วิถีใหม่แห่งการพัฒนา : วิถีวิทยาศาสตร์สังคมไทย . กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) .(2549.) *การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development).*กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกลด์คิมทอง.
- ยศ สานตสมบัติ.(2537.) *มนุษย์กับวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.*
- รักษพล สกฤตวัฒนา.(2538.) *คนเลี้ยงช้างชาวไทยกวยจังหวัดสุรินทร์.กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.*
- สถาบันวิจัยสังคม.(2531.) *คนกับป่าไม้ : สถานการณ์ ปัญหา และอนาคต. รายงานสัมมนาทางวิชาการสถาบันวิจัยสังคม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- ไสว วังหงษา และคณะ.(2550) *การสำรวจและประเมินสถานภาพสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ : กรรศึกษาในพื้นที่อ่างฤๅไน. กรุงเทพฯ: กรมอุทยานแห่งชาติและพิชพันธ์*
- .(2550) *กลุ่มป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก: ตอนที่ 2*
- ความสำคัญต่อการอนุรักษ์สัตว์ป่า กรุงเทพฯ: กรมอุทยานแห่งชาติและพิชพันธ์*
- อารีย์ ทองแก้ว.(2533.) *ช้าง. สุรินทร์ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสุรินทร์.*

อวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ. (2551.) บรรณาธิการเอกสารร่วมแรงร่วมใจสร้างอาชีพเสริมให้เกษตรกรในโครงการวิจัย “การพัฒนาความร่วมมือเพื่อสนับสนุนการปลูกหญ้าเป็นอาชีพทางเลือกของเกษตรกร จ.ลำพูนและ จ. เชียงใหม่.

- สมาคมอนุรักษ์สัตว์ป่า ประเทศไทย. ๒๕๕๐. เทคนิคการจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้าง. แสงเมืองการพิมพ์, กรุงเทพฯ
- สุรพล จิตรวิจิษฐ์ ชลธร ชำนาญคิดและเสาวนีย์ สารเนตร. ๒๕๕๐. คนกับช้างป่า บนสถานการณ์ใหม่ อุทยานแห่งชาติกุยบุรี. ฝ่ายจัดการทรัพยากรป่าไม้ WWF ประเทศไทย, ปทุมธานี.
- คณะวนศาสตร์. ๒๕๕๐. รวมบทคัดย่อ ทางรอดสัตว์ป่าท่ามกลางกระแสการพัฒนาประเทศ. ภาควิชาชีววิทยาป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- ไสว วังหงษาและคณะ. ๒๕๔๙. การเสียชีวิตของช้างป่า ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ระหว่างปี ๒๕๓๙ –

ภาคผนวก

สถานที่ติดต่อ	ภาควิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จ.จันทบุรี
โทรศัพท์/โทรสาร	085 324-4759
E-MAIL	sw_sd16@hotmail.com

รายชื่อที่ปรึกษาโครงการวิจัย

ผศ.ไพโรจน์ แสงจันทร์	ผู้อำนวยการ ศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นภาคตะวันออก วิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
ผศ.ดร.แดงอ่อน มั่นใจตน	สมาชิกสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อาจารย์สาขาพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(NIDA)

รายนามวิจัยเครือข่ายที่เกี่ยวข้องในการแก้ปัญหาข้างป่า

1. อาจารย์สุวิทย์ คงสงค์ อาจารย์ภาควิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
2. คุณพรชัย คำนึ่ง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองเครือหวายเฉลิมพระเกียรติ
3. คุณวรพงษ์ ผ่องจิตร สำนักงานจัดการทรัพยากรป่าไม้ 9 จังหวัดชลบุรี (หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ ดร.3 มะนาว)
4. อาจารย์วีระศักดิ์ ปรีกษา คณะวิทยาการคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรี.
5. อาจารย์วีระ ศรีมาลา คณะวิทยาการคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จังหวัดจันทบุรี
6. คุณจินดารัตน์ บำรุงวงษ์ สำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจังหวัดตราด
7. คุณพิกิต หนูแก้ว ปลัดอำเภอบ่อไร่
8. คุณสุเมท ตะเพียนทอง ปลัดอำเภอเขาสมิง
9. คุณสมนึก ศาลากิจ ปลัดอำเภอเขาสมิง
10. ร.อ.สมนึก เข้มละมัย กองกำลังป้องกันชายแดนจันทบุรี-ตราด (กองร้อยทหารพรานนาวิกโยธิน 514 ฐานหนองบอน)
11. คุณอดิศร บำรุงญาติ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลสะตอ
12. คุณเปียนี เสนทอง เกษตรอำเภอบ่อไร่